

TIEDOSTA ARVIOINTIIN

tavoitteena paremmat palvelut

Sosiaali- ja terveyspalvelut Lapin hyvinvointialueella 2020

PÄÄTÖSTEN TUEKSI 14/2021

Alueellinen asiantuntija-arvio

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen asiantuntijaryhmä

Arvioinnin vastuuhenkilönä on toiminut tietoylijohtaja, terveystaloustieteen professori **Pekka Rissanen**.

Asiantuntija-arviot ovat laatineet arviointipäälliköt

Tiina Hetemaa, Helsingin kaupunki, Itä-Uudenmaan hyvinvointialue, Keski-Uudenmaan hyvinvointialue, Länsi-Uudenmaan hyvinvointialue, Vantaan ja Keravan hyvinvointialue

Ritva Kannisto, Etelä-Savon hyvinvointialue, Keski-Suomen hyvinvointialue, Pohjois-Karjalan hyvinvointialue, Pohjois-Savon hyvinvointialue

Nina Knape, Etelä-Karjalan hyvinvointialue, Kymenlaakson hyvinvointialue, Päijät-Hämeen hyvinvointialue

Hannele Ridanpää, Kanta-Hämeen hyvinvointialue, Pirkanmaan hyvinvointialue, Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialue

Vesa Syrjä, Kainuun hyvinvointialue, Keski-Pohjanmaan hyvinvointialue, Lapin hyvinvointialue, Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialue

Taru Syrjänen, Varsinais-Suomen hyvinvointialue, Satakunnan hyvinvointialue, Pohjanmaan hyvinvointialue

Lisäksi asiantuntija-arvion laatimisen tukena ovat olleet viestintäpäällikkö **Satu-Mari Tolonen** (viestintä), asiantuntija **Tuuli Suomela** (tietopohja) ja suunnittelija **Päivi Kiuru** (julkaiseminen)

Tehtäväkokonaisuuksien arvioinnin asiantuntijaryhmien vastuuhenkilöt

Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen
kehittämispäällikkö **Katri Kilpeläinen**

Ikääntyneiden palvelut
horisontaalitoiminnan johtava asiantuntija
Minna-Liisa Luoma

Lasten, nuorten ja perheiden palvelut
horisontaalitoiminnan johtava asiantuntija
Päivi Lindberg

Mielenterveys- ja päihdepalvelut sekä työikäisten sosiaalipalvelut
tutkimusprofessori **Jaana Suvisaari**
erityisasiantuntija **Eeva Liukko**
kehittämispäällikkö **Airi Partanen**
horisontaalitoiminnan johtava asiantuntija
Päivikki Koponen

Perusterveydenhuolto
ylilääkäri **Heli Mattila**

Kustannukset ja rahoitus
kehittämispäällikkö **Petra Kokko**

Somaattinen erikoissairaanhoito ja ensihoito
hallintoylilääkäri **Eeva Reissell**

Suun terveydenhuolto
asiantuntijahammaslääkäri **Ulla Harjunmaa**

Terveydensuojelu
erikoistutkija **Kati Räisänen**

Vammaisten palvelut
johtava asiantuntija **Päivi Nurmi-Koikkalainen**

Päätösten tueksi 14/2021

ISBN: 978-952-343-718-0 (verkko)

ISSN: 1799-3946 (verkko)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-718-0>

Sisällys

Lukijalle	4
Asiantuntija-arvio	5
Väestö ja palvelutarve	8
Järjestämisen yleiset edellytykset	11
Palvelujen järjestämisen nykytila ja palveluverkko	11
Henkilöstö	13
Sote-tiedonhallinta ja digitalisaatio	15
Sähköinen asiointi ja omahoito	15
Asiakas- ja potilastietojärjestelmien nykytila ja kehittämistoimet	17
Tietojohtaminen	17
Sosiaali- ja terveystalouden rahoitus, kustannukset ja investoinnit	18
Alueen erityispiirteet	22
Palvelujen saatavuus ja saavutettavuus, erityisesti saamenkielisten ja kulttuurimukaisten sote-palvelujen saatavuus ja osaamisen tarpeet	22
Nuorten mielenterveys-, päihde- ja lastensuojelupalvelujen riittävyys ja palvelujen yhteensovittaminen	25
Menetelmät ja laatuseloste	28
Lähteet ja arvioinnissa käytetty tausta-aineisto	30
Liite	33
Áššedovdiárvalus	35
Bálvalusaid oažžun ja juvssahahttivuohta, erenomážit sámegiella ja kultuvrra miel sode-bálvalusaid oažžun ja máhttima dárbbut	38
Áššitobdeeárvuštállâm	41
Palvâlusâi finnimvuotâ já juksâmvuotâ, eromâšávt sâmielâlij já kulttuurmiäldásij soti-palvâlusâi finnimvuotâ já táárboh máátu várás	44
Ä'šštobddi-a'rvvõs	47
Kääzkkõõzzi vuážžamvuõtt da ästtjemvuõtt, jea'rben sää'mkiõllsai da kulttuur meäldlai soti-kääzkkõõzzi vuážžamvuõtt da silttummuž taarb	50

Lukijalle

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL on arvioinut sosiaali- ja terveysministeriön toimeksiannosta sote-palvelujen järjestämistä vuosittain maan eri alueilla. 1.7.2021 voimaan tullessa sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislaissa (612/2021) Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tehtäväksi on säädetty laatia vuosittain sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä koskeva asiantuntija-arvio valtakunnallisesti, sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueittain ja hyvinvointialueittain. Asiantuntija-arviolla on merkittävä asema sosiaali- ja terveysministeriön, valtiovarainministeriön, sisäministeriön ja hyvinvointialueiden vuosittaisissa neuvotteluissa, joissa tarkastellaan kunkin alueen järjestämisvastuuseen kuuluvien sosiaali- ja terveydenhuollon tehtävien toteuttamista.

Tämän vuoden aikana tehtävä arviointi kohdistuu vuoteen 2020 ja alkuvuoteen 2021. Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä arvioidaan hyvinvointialueittain. Lisäksi arvioidaan Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestäminen. Arvioinnissa painottuvat kaksi jokaisen alueen itse määrittelleää ja sosiaali- ja terveysministeriön vahvistamaa erityisteemaa. Lisäksi asiantuntija-arviossa tarkastellaan hyvinvointialueen väestön palvelutarvetta, palvelujen järjestämisen nykytilaa ja kehityssuuntaa sekä sosiaali- ja terveydenhuollon kustannuksia, rahoitusta ja investointeja. Siinä kootaan myös alueen sote-tiedonhallinnan ja digitalisaation tilannekuva.

Arviointi perustuu sekä määrälliseen että laadulliseen aineistoon. Erityisesti erityisteemojen arvioinnissa tärkeänä tietolähteenä ovat olleet alueiden edustajien kanssa käydyt keskustelut. Esiin nousseita näkökohtia on taustoitettu käyttämällä soveltuvaa indikaattoritietoa, Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valviran ja aluehallintovirastojen valvontahavaintoja sekä alueiden hallinnollisia dokumentteja. Suurin osa arvioinnissa käytettävistä indikaattoreista kuuluu sosiaali- ja terveydenhuollon kustannusvaikutusmittaristoon (KUVA). Mittariston arvot ja arvojen kehitys alueittain on raportoitu THL:n Tietoikkunassa (thl.fi/tietoikkuna).

Asiantuntija-arvion tietopohja on ajankohdan 18.6.2021 mukainen. Tämän jälkeen tulleet indikaattorien päivitykset eivät ole mukana arvioinnissa lukuun ottamatta Tilastokeskuksen Kuntatalous-tilaston tietoja (tilanne 10.9.2021). Lisätietoa arvioinnin tietopohjasta ja sen laadusta tarjoamme arvion Menetelmät ja laatuseloste -osassa.

Kiitämme lämpimästi Lapin alueen yhteyshenkilöitä ja asiantuntijoita erinomaisesta yhteistyöstä ja panostuksesta arviointiimme vaikeasta ja kuormittavasta Covid-19-tilanteesta huolimatta. Kiitos myös sosiaali- ja terveysministeriön ohjausyksikön, Valviran, aluehallintoviranomaisten ja THL:n asiantuntijoille arvokkaasta tuesta arvioinnin onnistumiseen.

Helsingissä 12.1.2022

Pekka Rissanen
Tietoylijohtaja

Vesa Syrjä
Kehittämispäällikkö

Asiantuntija-arvio

Väestö keskittynyt kaupunkialueille

Lapin hyvinvointialue on pinta-alaltaan maan suurin ja väestötiheydeltään maan pienin alue. Suurin osa väestöstä keskittyy Rovaniemen ja Kemin–Tornion seudulle. Väestöstä noin kolme prosenttia on saamelaisia. Väestöennusteissa alueen väestön ennakoitaan vähenevän nykyisestä noin 177 000 asukkaasta. Ikääntyneiden osuus väestöstä on hieman maan keskiarvoa suurempi. Ikääntyneen väestön määrä kasvaa väestöennusteissa hieman maan keskitasoa enemmän. Alle 18-vuotiaiden väestöosuus on maan keskiarvon tuntumassa, ja syntyvyys on hieman keskimääräistä suurempaa. Lapin väestön terveydessä ja hyvinvoinnissa on useilla mittareilla jonkin verran maan keskitasoa enemmän ongelmia. Työkyvyttömyyseläkettä saavien osuus on suuri ja menetettyjä elinvuosia ennen aikaisten kuolemien vuoksi on enemmän kuin maassa keskimäärin. Sairastavuus on Lapissa keskimääräistä suurempaa.

Useita järjestäjiä ja monia järjestämistapoja

Sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisen rakenne on Lapissa hajanainen. Alueella on 21 kuntaa, ja hajanaisuutta lisää edelleen alueen kaksi sairaanhoitopiiriä, joista Länsi-Pohjan sairaanhoitopiiri on ulkoistanut valtaosan erikoissairaanhoidosta. Yhteistä, koko alueen kattavaa strategista valmistautumista tulevaan hyvinvointialueeseen ei ole tehty ennen sote-uudistuspaketin hyväksyntää eduskunnassa kesällä 2021.

Koronapandemia hankaloitti palvelujen järjestämistä. Terveystieteiden palvelujen kiireetöntä tarjontaa ja leikkaustoimintaa vähennettiin keväällä 2020, ja syntyneitä hoitojonoja purettiin loppuvuonna. Sosiaalipalveluissa erityisesti lastensuojelupalvelujen tarve kasvoi. Alueen järjestäjät tekevät yhteistyötä rajojen yli Norjan ja Ruotsin kanssa erityisesti ensihoidon ja saamelaisten palveluissa. Palvelujen järjestämisessä on ylläpidettävä valmiutta huolehtia suuresta joukosta matkailijoita. Koronapandemia kuitenkin vähensi matkailijoiden määrää merkittävästi.

Sote-ammattilaisten rekrytointitilanne oli Lapissa muun maan tavoin vaikea esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden ja psykologien osalta. Toisaalta terveyskeskusten lääkäritilanne oli Lapin alueella selvästi parempi kuin useilla muilla alueilla.

Yhteinen palveluportaali, mutta useita asiakas- ja potilastietojärjestelmiä

Sähköisissä palveluissa on Lapissa jo pidempään hyödynnetty toimijoiden yhteistä palveluportaalia sekä asiakkaiden yhteydenotoissa että ammattilaisten välisessä yhteistyössä. Asiakas- ja potilastietojärjestelmien lähtötilanne hyvinvointialueelle siirryttäessä on hajanainen. Alueella oli vuonna 2020 käytössä 38 eri järjestelmää. Lapin hyvinvointialueen asiakas- ja potilastietojärjestelmien eri vaihtoehdoista tukeudutaan ensisijaisesti Esko-järjestelmään. Tietojohtamisen taso vaihtelee merkittävästi järjestäjittäin, ja alueen toimijoiden välinen yhteistyö on ollut vähäistä. Järjestämisen johtamisen perusedellytysten täyttäminen vaatii Lapin hyvinvointialueelta merkittäviä panostuksia tietojohdamisen kehittämiseen jo ennen vuotta 2023.

Asukaskohtaiset nettokäyttökustannukset maan toiseksi suurimmat

Lapin kuntien taloudellinen kantokyky vahvistui kertaluonteisten koronatukien myötä. Myös Lapin sairaanhoitopiiri ylsi positiiviseen tulokseen. Länsi-Pohjan sairaanhoitopiirin tulos jäi alijäämäiseksi koronatuista huolimatta. Tähän vaikutti osaltaan somaattisen erikoissairaanhoidon laaja ulkoistamissopimus, joka on hinnaltaan pitkälti kiinteä.

Lapin alueen sosiaali- ja terveystoimen asukaskohtaiset palvelutarpeeseen suhteuttamattomat kustannukset olivat maan toiseksi suurimmat. Suhteellisesti suurin osuus muodostui erikoissairaanhoidosta, ja erikoissairaanhoidon kustannukset olivat maan kolmanneksi suurimmat. Nettokäyttökustannukset ylittivät maan keskiarvon selvästi myös perusterveydenhuollon vuodeosastohoidossa ja kotihoidossa. Lapin sairaanhoitopiirin sote-investointimenot olivat vuonna 2020 asukasta kohden maan neljänneksi suurimmat keskussairaalan laajentamisinvestointien takia.

Ikääntyneiden palveluissa ja kotihoidossa kustannukset kasvoivat vuodesta 2016 vuoteen 2020 enemmän kuin maassa keskimäärin. Alle 18-vuotiaisiin suhteutetut lasten, nuorten ja perheiden sosiaalihuollon avopalvelujen ja lastensuojelun palvelujen kustannukset olivat pienemmät kuin maassa keskimäärin, mutta ne ovat kasvaneet kolmanneksella vuodesta 2016 vuoteen 2020, missä näkyy perheiden palvelutarpeen kasvu. Somaattista erikoissairaanhoidoa käytettiin Lapissa väestön palvelutarpeeseen suhteutettuna enemmän kuin maassa keskimäärin. Tarvevakioidut laskennalliset kustannukset ylittivät selvästi maan keskiarvon. Lapin sosiaali- ja terveyspalvelujen reaalikasvun vuosina 2020–2030 ennakoidaan olevan pienempää kuin koko maassa.

Saamenkielisissä ja kulttuurinmukaisissa palveluissa puutteita

Saamelaisilla on lakisääteinen oikeus käyttää saamen kieltä julkisissa palveluissa, jotka sijaitsevat saamelaisen kotiseutualueen kunnissa. Oikeus saamen kielen käyttöön koskee lisäksi palveluja kuntayhtymissä, joiden jäsenenä saamelaisen kotiseutualueen kunnat ovat. Viranomaisten on edistettävä aktiivisesti saamen kielten käyttämistä.

Saamelaisen palvelutarpeita ja sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuutta kuvaava tietopohja on riittämätön. Kansallista tai alueellista systemaattista tiedonkeruuta ei ole. Palvelujen järjestäjät eivät säännönmukaisesti raportoi saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen saatavuudesta, palvelujen käytöstä tai asiakaskokemuksista. Viime vuosina tehtyjen selvitysten ja saamelaiskäräjien arvion mukaan useissa sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa on merkittäviä puutteita saamenkielisissä palveluissa. Erittäin suuri ongelma on saamenkielisissä ja kulttuurinmukaisissa mielenterveyspalveluissa, joita ei käytännössä ole tarjolla.

Yksi merkittävimmistä ongelmista on saamen kieliä osaavien sote-ammattilaisten puute. Koulutusjärjestelmä huomioi heikosti saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen tarpeen. Olemassa olevien saamenkielisten palvelujen saavutettavuus on usein heikko esimerkiksi pitkien etäisyyksien tai puutteellisen tiedotuksen takia. Saamenkielistä sosiaali- ja terveysalan ohjeistusta ja muuta materiaalia on käytössä vain niukasti ja useimmiten vain pohjoissaamen kielellä.

Lapin sairaanhoitopiirin sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämissuunnitelma vuosille 2017–2020 toteutui saamelaisen palvelujen kehittämistavoitteiden osalta heikosti. Saamelaisalueen kunnat laativat yhteisen saamen kielten kielistrategian vuonna 2020 ja aloittivat strategian mukaisesti toimenpiteet, joilla lisätään yhteistyötä kuntien kesken. Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelman Lapin-hankkeessa on aloitettu useita kehittämistoimia saamenkielisten palvelujen saatavuuden lisäämiseksi. Lapin sairaanhoitopiiri on terävöittänyt saamenkielisten palvelujen kehittämistä.

Nuorten mielenterveys-, päihde- ja lastensuojelupalvelujen yhteensovittamisessa vaikeuksia

Nuorten pahoinvointi on lisääntynyt Lapissa. Esimerkiksi nuorten kokema ahdistus on Lapissa muuta maata yleisempää. Nuorille suunnattuja erityistason avo- ja laitoshoidon mielenterveyspalveluja käytetään Lapissa muuta maata enemmän. Kuntoutuspsykoterapian käyttö on huomattavasti muuta maata vähäisempää, mikä viittaa tyydyttymättömään palvelutarpeeseen. Lastensuojelun käyttöä kuvaavilla indikaattoreilla Lappi on lähellä maan keskiarvoa. Kuntien väliset erot ovat suuria. Lastensuojeluilmoitusten määrä kasvoi muun maan tavoin Lapissa vuonna 2020. Huostassa olleiden ja kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten määrä oli maan keskiarvon tasolla. Lapissa lastensuojelupalveluissa korostuu ammatillinen perhehoito laitoshoidon sijaan.

Lastensuojelupalvelujen asiakkailta on Lapissa vaikeuksia päästä mielenterveyspalvelujen piiriin ja asianmukaiseen hoitoon. Nuorten mielenterveys-, päihde- ja lastensuojelupalvelujen yhteensovittaminen ei toimi riittävällä tasolla järjestämiseltään hajanaisella alueella. Nuorisopsykiatrian palvelujen saatavuus on heikko, mikä on paikoitellen johtanut nuorten ohjautumiseen lastensuojeluun, josta puuttuu riittävä mielenterveysosaaminen. Ongelmat juontuvat erityisesti Lapin sairaanhoitopiirin alueen hajanaisesta palvelurakenteesta. Selkeitä hoitopolkuja ja palvelukokonaisuuksia ei ole määritetty. Alueella kärsitään myös henkilöstöpulasta. Palvelujen saatavuuden parantamisessa ja yhteensovittamisessa on menossa useita kehittämistoimia Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelman Lapin hankkeessa ja Lastensuojelun monialaiset palvelut Pohjois-Suomessa 2020–2022 -hankkeessa, jossa pohjoiset alueet vahvistavat nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelujen, lastensuojelun ja sivistyspalvelujen integroitunutta työtettä.

Väestö ja palvelutarve

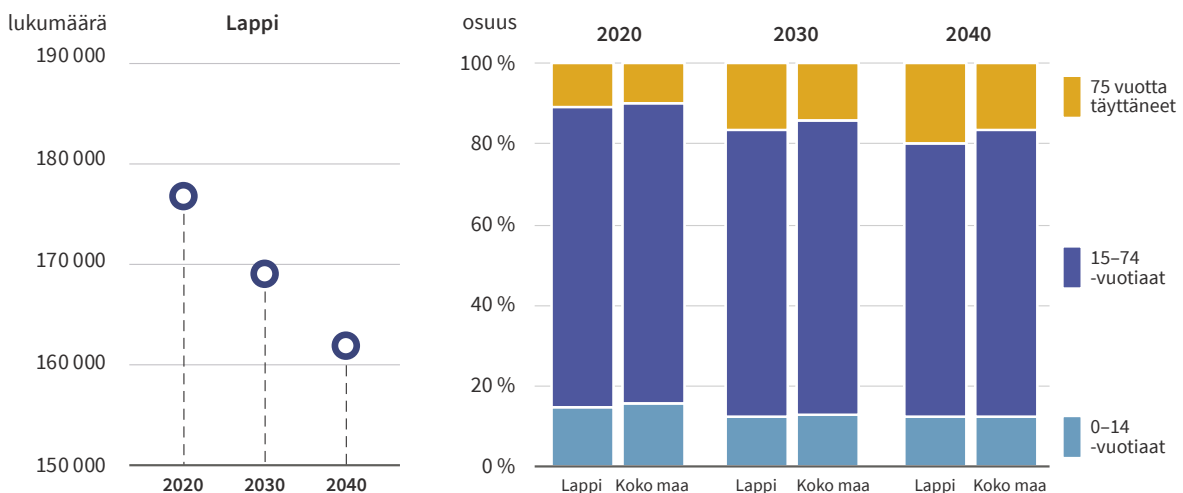
Väestö vähenee ja ikääntyy – syntyvyys keskimääräistä suurempaa

Lapin alueella asui vuoden 2020 lopussa 176 665 asukasta. Väestötiheys on alueella maan pienin. Asutus keskittyy Rovaniemen, Kemin ja Tornion alueille. Väestömäärä on pysynyt lähes ennallaan viime vuodet. Vuoteen 2030 mennessä sen ennustetaan vähenevän noin 169 000 asukkaaseen ja vuoteen 2040 mennessä noin 162 000 asukkaaseen.

Suomessa asui vuonna 2019 yhteensä 10 087 saamelaista, joista noin puolet Lapin alueella.¹ Saamelaisten osuus Lapin väestöstä on noin kolme prosenttia. Kolmasosa Suomen saamelaisista eli noin 3 400 henkilöä asuu saamelaisten kotiseutualueella Enontekiön, Utsjoen ja Inarin kunnissa sekä Sodankylän kunnassa sijaitsevan Lapin paliskunnan alueella. Lapin muista kunnista saamelaisia asuu erityisesti Rovaniemellä, jossa on noin tuhat saamelaista. Ulkomaalaistaustaisia on Lapin väestöstä 3,1 prosenttia, mikä on maan pienin osuus. Ruotsia äidinkielenään puhuu alueen väestöstä vain harva.

Syntyvyys on alueella maan keskiarvoa hieman suurempi. Alle 18-vuotiaita on 18 prosenttia väestöstä, mikä on maan keskiarvon tuntumassa. Ennusteen mukaan vuonna 2030 alle 15-vuotiaiden osuus olisi 12,4 prosenttia, myös maan keskiarvon tuntumassa. 75 vuotta täyttäneitä väestöstä on hieman maan keskiarvoa suurempi osuus (10,9 %, koko maa 9,9 %). Väestöennusteen mukaan osuus kasvaa vuoteen 2030 mennessä 16 prosenttiin eli hieman enemmän kuin maassa keskimäärin (koko maa 14 %). (Kuvio 1.)

Kuvio 1. Hyvinvointialueen väestömäärä ja ikärakenne.

▲ Kuvioissa esitetään hyvinvointialueen väestömäärä ja ikärakenne vuonna 2020 sekä ennusteet vuosille 2030 ja 2040. Ikärakennetta verrataan koko maan tietoihin. Tiedot perustuvat Tilastokeskuksen aineistoihin. Väestöennuste pohjautuu vuoden 2018 tietoihin.

Työttömyys alueella lisääntyi selvästi vuonna 2020, kuten koko maassa. Lapissa työttömyys ja nuorisotyöttömyys olivat koko maata yleisempiä. Sen sijaan pitkäaikaistyöttömiä työvoimasta oli maan keskitason verran, samoin vaikeasti työllistyviä.

Pienituloisiin asuntokuntiin kuuluvien osuus on maan keskitasoa, ja väestön tuloerot ovat maan pienimpiä. Asunnottomia ei alueella juuri ole. Yksinhuoltajaperheiden osuus on maan keskitasoa: lähes joka neljäs lapsiperhe on yhden vanhemman perhe.

Sairastavuus ja työkyvyttömyys korostuneet

Sairastavuus on alueella keskimääräistä yleisempää, THL:n ikävakioiden sairaustavuuksien indeksi oli 123,4. Väkilukuun suhteutettuna alueen alle 80-vuotiailla oli ennenaikaisten kuolemien vuoksi menetettyjä elinvuosia maan keskitasoa enemmän. Työkyvyttömyyseläkettä sai alueen 25–64-vuotiaista maan neljänneksi suurin osuus.

Alueen perustietoja on kuvattu tarkemmin taulukossa 1.

Taulukko 1. Perustietoja alueesta.

	Pohjois-Pohjanmaa	Kainuu	Keski-Pohjanmaa	Lappi	Koko maa (vaihteluväli)
Alueen perustiedot					
Väestö 31.12.	413 830	71 664	67 988	176 665	5 533 793 (67 988–656 920)
Väestöennuste 2030 **	410 025	64 651	66 002	168 911	5 566 685 (64 651–723 687)
Väestöennuste 2040 **	400 792	59 196	63 230	161 697	5 525 528 (59 196–760 700)
Väestötiheys, asukkaita/km ²	11,2	3,5	13,5	1,9	18,2 (1,9–3 066,1)
Syntyvyys (yleinen hedelmällisyysluku) *	46,5	39,3	49,7	41,8	40,3 (31,5–49,7)
Kuntien välinen nettomuutto / 1 000 asukasta	-1,2	-3,3	-4,3	-1,4	0 (-5,2–6,5)
Ruotsinkielinen väestö, % väestöstä 31.12.	0,2	0,1	9	0,3	5,2 (0,1–50,7)
Ulkomaalaistaustaiset / 1 000 asukasta	32	32,1	32,6	31,9	80,2 (25,3–207,1)
Väestön työllisyys/työttömyys ja sosioekonominen asema					
Työttömät, % työvoimasta	13,3	12	9,9	14,7	13 (9,5–16,3)
Pitkäaikaistyöttömät, % työvoimasta	2,9	2,2	1,9	2,8	2,9 (1,2–4,2)
Vaikeasti työllistyvät (rakennetyöttömyys), % 15–64-vuotiaista	4,4	4,6	3,6	4,9	4,6 (3,1–6,7)
Nuorisotyöttömät, % 18–24-vuotiaasta työvoimasta	19,6	17	14,5	17,9	16,7 (10,4–21,6)
Gini-kerroin, käytettävissä olevat tulot *	25,8	24,4	23,2	24,3	27,9 (23,2–33,5)
Yhden vanhemman perheet, % lapsiperheistä	19,9	21,6	17,3	24,1	23,3 (15,8–28)
Toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneet lapsiperheet, % lapsiperheistä	1,3	1,2	1,2	1,5	3 (1,2–5,4)
Kunnan yleinen pienituloisuusaste *	14,8	15	12,7	14,3	13,4 (8,3–18,8)
Väestön sairastavuus					
THL:n sairastavuusindeksi, ikävakiomaton *** ¹	118,3	130,5	104,4	123,4	100 (76,8–136,3)
Menetetyt elinvuodet (PYLL) ikävälillä 0–80 vuotta / 100 000 asukasta	5 785	6 672	4 978	6 582	5 728 (4 659–6 955)
Työkyvyttömyyseläkettä saavat 25–64-vuotiaat, % vastaavanikäisestä väestöstä	8,4	10,2	7,3	9	6,5 (4,1–10,2)

* 2019, ** 2018, *** 2016

1 Indikaattorin tietoa ei ole saatavilla hyvinvointialuejaolla. Tästä syystä taulukossa on käytetty maakuntien aluejaotuksella olevaa tietoa.

Järjestämisen yleiset edellytykset

Palvelujen järjestämisen nykytila ja palveluverkko

Järjestämisrakenne on hajanainen

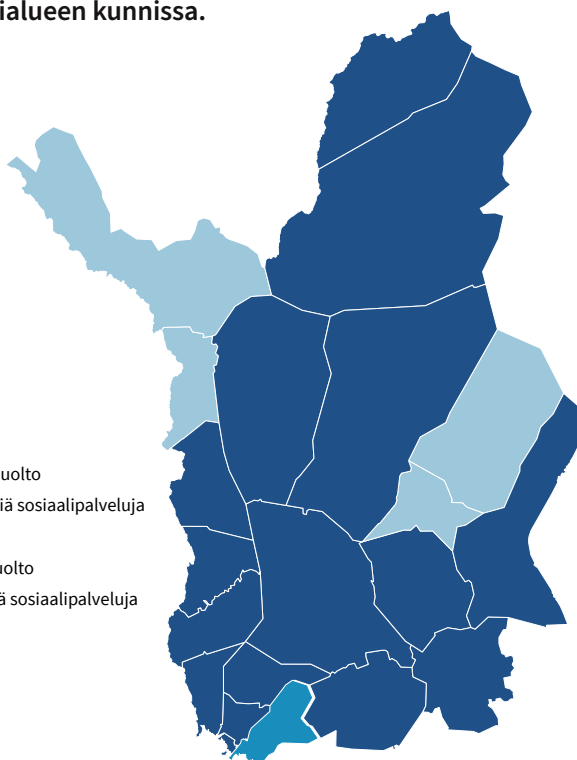
Lapin hyvinvointialueella oli 21 kuntaa vuonna 2020. Alueen kuntarakenne on pysynyt ennallaan vuodesta 2006. Alue on pinta-alaltaan selvästi maan suurin, mutta kaksi kolmasosaa väestöstä on keskittynyt Rovaniemen sekä Kemlin ja Tornion seudulle. Lapissa on kaksi sairaanhoitopiiriä, joista Lapin sairaanhoitopiiriin kuuluu 15 kuntaa ja Länsi-Pohjan sosiaali- ja terveystalvelujen ja sairaanhoitopiirin kuntayhtymään 6 kuntaa. Lapin alueen 177 000 asukkaasta noin kaksi kolmasosaa asuu Lapin sairaanhoitopiirin alueella.

Palvelujen järjestämisessä ja palveluverkossa ei tapahtunut vuonna 2020 merkittäviä muutoksia Lapin alueella. (Kuvio 2.) Suurin osa kunnista järjestää itse sosiaali- ja terveystalvelut. Pelkosenniemen ja Savukosken perusterveydenhuollosta vastaa Pelkosenniemen–Savukosken kansanterveystyön kuntayhtymä. Länsi-Pohjan sairaanhoitopiirin jäsenkunnan Simon sosiaali- ja terveystalvelut järjestää pääosin Pohjois-Pohjanmaan alueella toimiva Oulunkaaren kuntayhtymä. Osa kunnista on siirtänyt perustalvelujen järjestämisvastuuta alueen sairaanhoitopiireille. Lapin sairaanhoitopiiri järjestää Muonion ja Enontekiön perusterveydenhuollon talvelut. Lapin sairaanhoitopiiri on vuodesta 2017 järjestänyt Rovaniemen mielen-terveys- ja päihdetalvelut. Päihdetalvelut siirtyivät takaisin Rovaniemen kaupungille vuoden 2021 alussa. Länsi-Pohjan sairaanhoitopiiri järjestää Kemlin päihde- ja mielen-terveystalvelut ja Tornion mielen-terveystalvelut. Kemlin mielen-terveys- ja päihdetalvelujen asumistalvelut siirtyivät sairaanhoitopiiriltä takaisin Kemlin järjestettäväksi vuoden 2021 alusta alkaen. Kehitysvammaisten erityistalveluja Lapissa järjestää ja tuottaa Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymä. Rovaniemi on vuodesta 2020 vastannut koko Lapin alueen virka-ajan ulkopuolisen sosiaali- ja terveystalvelujen etupäivystyksestä Simon kuntaa lukuun ottamatta.

Kuvio 2. Palveluiden järjestämismallit hyvinvointialueen kunnissa.

► Kuviossa esitetään perusterveydenhuollon ja sosiaali- ja terveystalvelujen järjestämismallit hyvinvointialueen eri kunnissa. Tiedot perustuvat Kuntaliiton vuoden 2020 aineistoihin ja 7-luokkaiseen luokitteluun.

- kuntayhtymä, koko sosiaali- ja terveystalvelu
- kuntayhtymä, terveystalvelu ja yksittäisiä sosiaali- ja terveystalveluja
- kuntayhtymä, vain terveystalvelu
- vastuukunta, koko sosiaali- ja terveystalvelu
- vastuukunta, terveystalvelu ja yksittäisiä sosiaali- ja terveystalveluja
- vastuukunta, vain terveystalvelu
- kunta, koko sosiaali- ja terveystalvelu

Kaksi sairaanhoitopiiriä ja keskussairaala

Lapin alueen sosiaali- ja terveystalvelujen järjestämisessä on useita erityispiirteitä. Kahden sairaanhoitopiirin takia alueella on kaksi keskussairaala: laajan ympärivuorokautisen päivystyksen sairaala Rovaniemellä ja päivystävä sairaala Kemissä. Osa toiminnoista järjestetään STM:n myöntämällä poikkeusluvalla. Molempien keskussairaaloiden synnytystoiminta jatkuu poikkeusluvalla synnytysten vähäisen määrän takia. Lapin sairaanhoitopiirin poikkeuslupa on voimassa vuoden 2022 loppuun. Länsi-Pohjan sairaanhoitopiirillä on lupa järjestää synnytystoimintaa vuoden 2023 kesäkuun loppuun asti, vaikka synnytysten määrät jäävät alle puoleen keskittämisasietuksen määrittämästä 1 000 synnytyksen rajasta. Länsi-Pohjan sairaanhoitopiirin strateginen tavoite on turvata päivystävä sairaala. Pitkien etäisyyksien takia Inarin kunnalla on poikkeuslupa järjestää perusterveydenhuollon ympärivuorokautista päivystystä vuoden 2024 loppuun saakka.

Merkittävä osa palveluista ulkoistettu Länsi-Pohjan alueella

Länsi-Pohjan sairaanhoitopiirin alueen kunnat ovat vuodesta 2018 alkaen ulkoistaneet suurimman osan erikoissairaanhoidosta yksityisen palveluntuottajan ja kuntien omistamalle yhteisyritykselle Mehiläinen Länsi-Pohja Oy:lle. Yhteisyrityksen vastuulla on erikoissairaanhoidon tuotanto- ja kustannusvastuu lukuun ottamatta mielenterveyden ja riippuvuuksien hoitoa, ensihoitoa, apuvälinekeskusta ja tukipalveluja. Ulkoistukseen kuuluu lisäksi Kemin ja Tornion järjestämivastuulla olevia perusterveydenhuollon ja suun terveydenhuollon palveluja ja Simon kunnasta kuntoutuspalveluja. Alueen muista kunnista Keminmaa ja Tervola ovat ulkoistaneet perusterveydenhuollon palveluja ja Posio sosiaali- ja terveystalvelut yksityisille palveluntuottajille. Merkittävä osa sosiaalihuoltolain mukaisista palveluista erityisesti ikääntyneiden palveluissa järjestetään Lapissa ostopalveluna tai palvelusetelillä.

Yhteistyötä rajojen yli

Alueen yksi erityispiirre on rajat ylittävä yhteistyö. Lapin sairaanhoitopiirillä, Länsi-Pohjan sairaanhoitopiirillä ja Oulun yliopistollisella sairaalalla on yhteistyösopimus Norjan ja Ruotsin sote-järjestäjien kanssa ensihoidon palveluissa. Lapin sairaanhoitopiirillä on lisäksi Pohjois-Norjan sote-järjestäjän kanssa yhteistyösopimus rajat ylittävistä palveluista, erityisesti saamelaisväestön mielenterveyspalveluista.

Matkailun osuus Lapin alueen BKT:sta on lähes kolme kertaa suurempi kuin koko maassa. Matkailukysynnästä yli puolet on ulkomaista. Matkailutyöllisten osuus alueen koko työvoimasta on selvästi maan keskiarvoa suurempi.² Matkailijoiden suuri ja vaihteleva määrä suhteessa alueen väestöpohjaan lisää palvelutarvetta ja edellyttää järjestäjiltä valmiuden ylläpitämistä. Koronapandemia kuitenkin vähensi ulkomailta tulevien matkailijoiden määrää merkittävästi vuonna 2020.

Pandemia vaikutti palvelujen käyttöön

Koronapandemia hankaloitti muiden hyvinvointialueiden tavoin palvelujen järjestämistä myös Lapissa. Erikoissairaanhoidon ja perusterveydenhuollon palvelujen tarjontaa jouduttiin vähentämään. Syntynyttä hoitovajetta ja hoitojonoa purettiin loppuvuonna. Sosiaalipalvelujen tarve kasvoi erityisesti lastensuojelupalveluissa. Alueen kunnat ylsivät koronatukien takia positiiviseen tulokseen, kuten myös Lapin sairaanhoitopiiri.³ Länsi-Pohjan sairaanhoitopiirin yhteisyritykseltä hankittava somaattisen erikoissairaanhoidon tuotanto ja erityisesti hoitopäivien määrä supistuivat merkittävästi. Tästä aiheutui sairaanhoitopiirille somaattisen erikoissairaanhoidon osalta merkittävä alijäämä, sillä yhteisyrityksen kanssa tehdyn palvelusopimuksen hinta on pitkälti kiinteä. Vuodelle 2020 asetetut toiminnalliset tavoitteet jäivät toteutumatta.⁴ Mehiläinen Länsi-Pohjan toiminta säilyi voitollisena, mutta pieneni edellisestä vuodesta.⁵

Alueellinen strateginen yhteistyörakenne puuttui

Lapin sosiaali- ja terveystalvelujen hajautunut järjestämisrakenne ja alueen kaksi sairaanhoitopiiriä haastavat sekä järjestämisen että palvelujen alueellista kehittämistä ja yhteensovittamista. Koko alueen kattavaa yhteistä strategiatyötä tulevaan hyvinvointialueeseen valmistautumisessa ei ennen sote-uudistuksen lainsäädännön hyväksymistä tehty ennakoivasti. Yhteistyörakenteet Lapin alueen kuntien välillä osin puuttuvat. Sairaanhoitopiirien perusterveydenhuollon yksiköillä on koordinaatiovastuita omilla alueillaan. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus koordinoi osaltaan sosiaalialan kehittämistä alueella. Alueella toimii useita sote-ammattilaisten verkostoja, ja esimerkiksi maakunnallisen hyvinvointiohjelman ja turvallisuussuunnitelman yhteistä toimeenpanosuunnitelmaa vuosille 2020–2025 laadittiin monitoimijaisesti – myös järjestöillä oli siinä aktiivinen rooli.⁶ Tämä vahvisti hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ja turvallisuuden verkostoja alueella vuonna 2020.⁷ Sekä asiakkaille että sote-ammattilaisille suunnattuja sähköisiä palveluja alueella on kehitetty yhdessä jo pidempään. Toiminnallista palvelujen kehittämistä toteutetaan vuonna 2020 alkaneessa Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelmassa ja sote-rakennuudistushankkeessa, joiden kehittämiskohteet ja tavoitteet määriteltiin yhteistyössä.^{8,9} Kehittämistoimien koordinointi ja yhteensovittaminen on hajanaisen järjestämisvastuun alueella kuitenkin haastavampaa kuin koko alueen kattavissa kuntayhtymissä.

Henkilöstö

Sosiaalityöntekijöistä ja psykologeista paljon pulaa

Sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön saatavuudessa oli muiden hyvinvointialueiden tavoin haasteita myös Lapissa. Kuntasektorin työvoimatarvetta kuvaavan Kevan analyysin mukaan vuonna 2020 Lapin alueella oli pulaa esimerkiksi sosiaalityöntekijöistä, psykologeista, sairaanhoitajista ja lähihoitajista, eikä ennuste vuodelle 2030 merkittävästi poikennut lähtötilanteesta.¹⁰ Alueen suurista järjestäjistä Kemissä erityisesti psykologien ja puheterapeuttien saatavuustilanne oli vaikea.¹¹ Länsi-Pohjan sairaanhoitopiirissä rekrytoinnit onnistuivat melko hyvin, mutta psykologien saatavuudessa oli haasteita.¹² Myös Torniossa ja Rovaniemellä psykologien saatavuus oli heikko, kuten myös sosiaalityöntekijöiden.^{13,14} Lapin sairaanhoitopiirillä oli vaikeuksia erikoislääkärien rekrytoinnissa. Vajetta korvattiin ostopalveluilla.¹⁵ Osalla järjestäjistä oli vaikeuksia erityisesti lyhytaikaisten työntekijöiden rekrytoinneissa. Saamenkielisen henkilöstön saatavuus on Lapissa heikko.

Terveyskeskusten lääkäritilanne keskimääräistä parempi

Lääkäriliiton kyselyn mukaan terveyskeskusten lääkäritilanne oli vuonna 2020 melko hyvä sekä Länsi-Pohjan että Lapin sairaanhoitopiirin alueella. Länsi-Pohjan alueella kokonaan hoitamatta olevien lääkärintehtävien osuus kaikista lääkärintehtävistä oli kolme prosenttia ja Lapin sairaanhoitopiirin alueella kuusi prosenttia; koko maassa yli seitsemän prosenttia tehtävistä oli hoitamatta.¹⁶ Lapin ja Länsi-Pohjan sairaanhoitopiirien perusterveydenhuollon yksiköiden tekemän kyselyn perusteella lääkäritilanne on edelleen hieman parantunut vuoden 2021 aikana.

Syyskuussa 2021 tehdyn ammattibarometrin mukaan sote-ammattilaisten saatavuus on pysynyt vaikeana vuoden 2021 aikana. Keskeisistä terveydenhuollon ammattiryhmistä erityisesti sairaan- ja terveydenhoitajista on paljon pulaa Lapin alueella. Myös psykologeista ja lähihoitajista on paljon pulaa. Hieman vähemmän Lapissa on pulaa yleislääkäreistä, ylilääkäreistä, erikoislääkäreistä, hammaslääkäreistä, ylihoitajista, osastonhoitajista, röntgenhoitajista, farmaseuteista, terveydenhuollon bioanalytikoista ja suuhygienisteistä. Fysioterapeuttien ja sairaankuljetuksen ensihoitajien kysyntä ja tarjonta ovat alueella tasapainossa. Sosiaalipalveluissa rekrytointitilanne on lähihoitajien lisäksi vaikea erityisesti sosiaalityön erityisasiantuntijoissa, joista on Lapissa muiden pohjoisten hyvinvointialueiden tapaan paljon pulaa.¹⁷

Laajat koulutusmahdollisuudet

Pohjois-Suomen oppilaitokset pyrkivät osaltaan edistämään riittävää henkilöstön saatavuutta. Oulun yliopisto aloitti vuonna 2021 psykologian koulutusohjelman, minkä uskotaan lähivuosina helpottavan Pohjois-Suomen psykologivajetta. Lapin yliopistossa on maan suurin sosiaalityön yksikkö. Lapin ammattikorkeakoulu toimii Rovaniemellä, Kemissä ja Torniossa ja tarjoaa sairaanhoitajan, terveydenhoitajan, sosionomin, geronomin ja fysioterapeutin koulutusohjelmia. Ammatillisia perustutkintoja voi opiskella eri puolilla Lapia toisen asteen oppilaitoksissa. Saamelaisalueen koulutuskeskus tarjoaa ainoana oppilaitoksena saamen kielten ja kulttuurin koulutusta.

Henkilöstöresursseja jaettiin osuuskunnan avulla

OYS-erityisvastuualueen sairaanhoitopiirit tiivistivät yhteistyötä osaamisen ja voimavarojen vahvistamiseksi vuonna 2020 ja perustivat Pohjois-Suomen sosiaali- ja terveydenhuollon osuuskunnan. Osuuskunnan avulla erikoislääkäriresurssia voidaan joustavasti hyödyntää keskussairaaloiden välillä. Lapin keskussairaalassa sen avulla kyettiin paikkaamaan esimerkiksi onkologian ja verisuonikirurgian lääkärivajetta. Sairanhoitopiirien mukaan toimintaa saatetaan tulevaisuudessa laajentaa.¹⁸

Kaikki alueen järjestäjät tunnistivat työhyvinvoinnin kehittämisen olevan keskeinen edellytys henkilöstön pysyvyyden ja uuden työvoiman saatavuuden parantamisessa. Henkilöstön osaamisen kehittäminen edistää myös työhyvinvointia. Koronapandemian takia henkilöstön koulutukset kuitenkin vähenivät koko alueella.

Sairauspoissaolojen kehitys oli alueella vaihtelevaa. Sekä Lapin että Länsi-Pohjan sairaanhoitopiirin sairauspoissaolot vähenivät koko henkilöstön tasolla, mutta molemmissa sairaanhoitopiireissä esimerkiksi mielenterveys- ja päihdepalvelujen yksiköiden sairauspoissaolot lisääntyivät selvästi.^{12,15} Kehitys johtui osin koronalinjauksista, jotka ohjeistivat jäämään kotiin matalalla kynnyksellä. Myös Rovaniemellä hyvinvointipalvelujen toimialan sairauspoissaolot kasvoivat hieman, kun taas Kemissä sote-henkilöstön sairauspoissaolot vähenivät, mutta olivat edelleen varsin korkealla tasolla.^{11,14}

Sote-tiedonhallinta ja digitalisaatio

Sähköinen asiointi ja omahoito

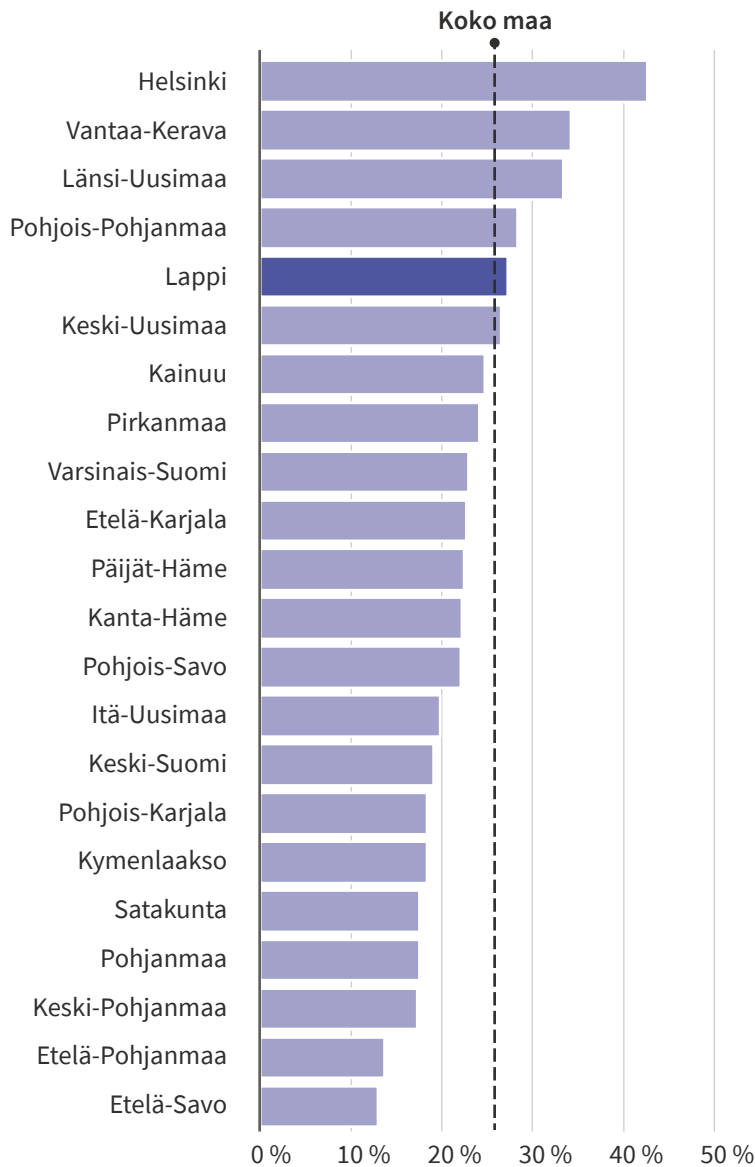
Sähköisiä palveluja kehitetty yhdessä

Lapin ja Länsi-Pohjan sairaanhoitopiirien, Kolpeneen palvelukeskuksen, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen sekä Lapin alueen kuntien pitkään jatkunut yhteistyö sähköisen asioinnin edistämiseksi perustui virtuaalisen sosiaali- ja terveystalokeskuksen (virtu.fi) kehittämiseen. Toiminnan taustalla oli yhdessä toteutettu kilpailutus sähköisen ajanvarauksen, kuvapuhelinpalvelun, tietoturvallisen viestinvälityksen sekä sähköisten lomakkeiden palveluista. Näiden palvelujen lisäksi järjestäjillä oli käytössä sähköisiä palveluja muun muassa oirearvioihin ja yksittäisiin sairausryhmiin. Virtun kautta hyödynnetään myös virtuaalista sosiaali- ja terveystalokeskuksen ammattilaispalvelua eKollegaa. Kela on kehittänyt etäpalvelujaan Lapissa, ja asiakas voi ottaa yhteyttä Kelaan Virtu.fi-palveluportaalin kautta. Meri-Lapin alueen ulkoistamissopimus antoi Mehiläinen Länsi-Pohja Oy:lle mahdollisuuden käyttää omia digitaalisia ratkaisujaan, ja käytössä oli muun muassa lääkärin etävastaanoton mahdollistava digiklinikka.¹⁹ Palvelun käyttö lisääntyi merkittävästi vuonna 2020, ja 70 prosenttia yhteydenotoista kyettiin ratkaisemaan ilman käyntiä terveysasemalla.²⁰

Sähköinen asiointi yleistä, myös iäkkäillä keskimääräistä yleisempää

Lapin hyvinvointialueella sähköisen asioinnin käyttäjämäärät olivat maan viidenneksi suurimmat. Sosiaali- ja terveystalokeskuksia käyttäneistä työikäisistä sähköisesti oli asiointia 35 prosenttia (koko maa 32 %), ja myös ikääntyneiden sähköinen asiointi oli koko maan tilannetta yleisempää. Perusterveydenhuollon avohoidon etäasiointikäynnit lisääntyivät alueella edellisvuodesta, mutta käynntejä oli kuitenkin hieman keskimääräistä vähemmän (26 %, koko maa 29 %). Sähköinen asiointi korvasi alueella vähintään yhden perinteisen käynnin keskimääräistä useammin (84 %, koko maa 80 %). Sähköisten palvelujen käyttöön liittyi kuitenkin vielä paljon esteitä ja haittoja. (Kuvio 3.) Alueen sähköiset palvelut eivät toistaiseksi ole saatavissa saamen kielillä.

Kuvio 3. Sähköisen asioinnin käyttäjämäärä sosiaali- ja terveystalveissa vuonna 2020.

◀ Kuviossa esitetään hyvinvointialueen sosiaali- ja terveystalvejen sähköisen asioinnin käyttäjämäärä verrattuna muiden hyvinvointialueiden ja koko maan tietoon vuonna 2020. Indikaattori ilmaisee prosenttiosuuden 20 vuotta täyttäneistä sosiaali- ja terveystalveista ja tarvinneista, jotka ovat asioineet sähköisesti. Tiedot perustuvat Terveystalven ja hyvinvoinnin laitoksen FinSote-tutkimukseen.

Virtu.fi-palveluja laajennettiin

Alueellisia palveluja kehitettiin sote-rakennemuutos-hankkeessa. Sähköisen asioinnin ja omahoidon kehittämisen lähtökohtina olivat palvelujen helppokäyttöisyys ja saavutettavuus. Koska välimatkat sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin olivat pitkiä, palveluverkon rakentamisessa korostuivat sähköiset palvelut. Hankkeessa keskitettiin sote-asiointia yhteen sähköiseen kanavaan ja laajennettiin [Virtu.fi](#)-palveluja. Omaolo-palvelujen käyttöönotto oli suunnitella, ja Terveystalven hoitopolkujen käyttöön ottamisesta vastasivat sairaanhoitopiirit. Alueella tehtiin toimenpiteitä myös etäkonsultaation ja -vastaanottojen, etäryhmien sekä kotiin tuotettavien etäpalvelujen yhtenäistämiseksi.²¹

Asiakas- ja potilastietojärjestelmien nykytila ja kehittämistoimet

Useita asiakas- ja potilastietojärjestelmiä käytössä

Lapin hyvinvointialueella oli käytössä 38 asiakas- tai potilastietojärjestelmää viiden eri toimittajan palveluna. Erikoissairaanhoidolla ja sosiaalihuollon erityispalveluilla oli käytössä omat järjestelmänsä. Alueen vuosittaiset ICT-kustannukset olivat noin 17 miljoonaa euroa.²²

Vuoden 2020 aikana sekä Länsi-Pohjan että Lapin alueilla asiakas- ja potilastietojärjestelmien toimintoja ja käytettävyyttä kehitettiin erityisesti yhdenmukaistamisen varmistamiseksi. Alueellisissa keskusteluissa oli noussut esiin jopa yhteistyöaluetasoinen tietojärjestelmien uudistaminen tai yhtenäistäminen. Alueen sairaanhoitopiirit ovat mukana UNA-yhteistyössä. Lapin sairaanhoitopiirin mukaan UNA Kaari -valmistelu ei edennyt odotusten mukaisesti vuoden 2020 aikana.²³

Tietojärjestelmäratkaisuja hahmoteltu kansallisessa hankkeessa

Alueen asiakas- ja potilastietojärjestelmien uudistaminen eteni osana sote-rakenneuudistus-hanketta. Hankkeen suunnitelmassa tietojärjestelmien uudistamisen lähtökohdaksi esitettiin kolmea eri vaihtoehtoa. Ensimmäisessä vaihtoehdossa terveydenhuollolla, sosiaalihuollolla ja erikoissairaanhoidolla olisi omat järjestelmät. Toisessa vaihtoehdossa kehitettäisiin modulaarisuutta, tekoälyä ja uutta teknologiaa niin, että eri tietojärjestelmistä saataisiin koottua tarvittavat tiedot. Kolmas vaihtoehto oli yksi yhteinen terveydenhuollon tietojärjestelmä, joka tosin jätti sosiaalipalvelut sekä suun terveydenhuollon kokonaisuuden ulkopuolelle.²⁴ Keväällä 2020 alueella määriteltiin hyvinvointialueen valmistelun tavoitteet.²²

Lapin hyvinvointialueen valmistelussa on ensisijaisena vaihtoehtona Esko-yhteistyö. Esko-järjestelmä on käytössä molemmissa sairaanhoitopiireissä.²² Lapin hyvinvointialue on mukana sosiaalihuollon ja suun terveydenhuollon asiakas- ja potilastietojärjestelmien kilpailutuksissa Esko Systems Oy:n kautta ja osallistuu Esko-järjestelmän kehittämiseen perusterveydenhuollon tarpeisiin.

Tietojohtaminen

Lapin hyvinvointialueella tietojohtamisen taso vaihteli merkittävästi järjestäjittäin. Lapin sairaanhoitopiirillä tietojohtamisen taustalla oli usean vuoden kehittämistyö, ja sen tietojohtamisen taso oli hyvä. Muilla järjestäjillä tietojohtamisen kehittäminen ei ollut edennyt yhtä tavoitteellisesti. Järjestämisen johtamisen perusedellytysten täyttäminen vaatii Lapin hyvinvointialueelta merkittäviä panostuksia tietojohtamisen kehittämiseen jo ennen vuotta 2023. Alueen toimijoiden välinen yhteistyö tietojohtamisen edistämiseksi oli vähäistä ennen vuonna 2020 alkanutta kansallista sote-rakenneuudistushanketta.²⁵

Lähtökohtana kokonaisarkkitehtuurin kuvaaminen

Sote- ja maakuntauudistuksessa Lapin alueella laadittiin tietojohtamisen suunnitelma, joka perustui yhteisen tietopohjan ja tietovarannon rakentamiseen. Suunnitelma nähtiin toteutuskelpoiseksi myös hyvinvointialuevalmistelussa. Suunnitelman toteuttamisen käänköpuolena olivat kuitenkin alueen runsas järjestäjämäärä ja toimenpiteiden toteuttamiseen tarvittava päätöksenteko. Lisäksi yhteisen tietopohjan rakentamista ja tietovarannon käyttöönottoa ei pidetty mahdollisina hankeaikataulun puitteissa. Näin ollen sote-rakenneuudistushankkeessa edettiin vuonna 2020 tietojohtamisen kokonaisarkkitehtuurin kuvaamisen sekä tiedolla johtamisen valmistelujen osalta.²⁵

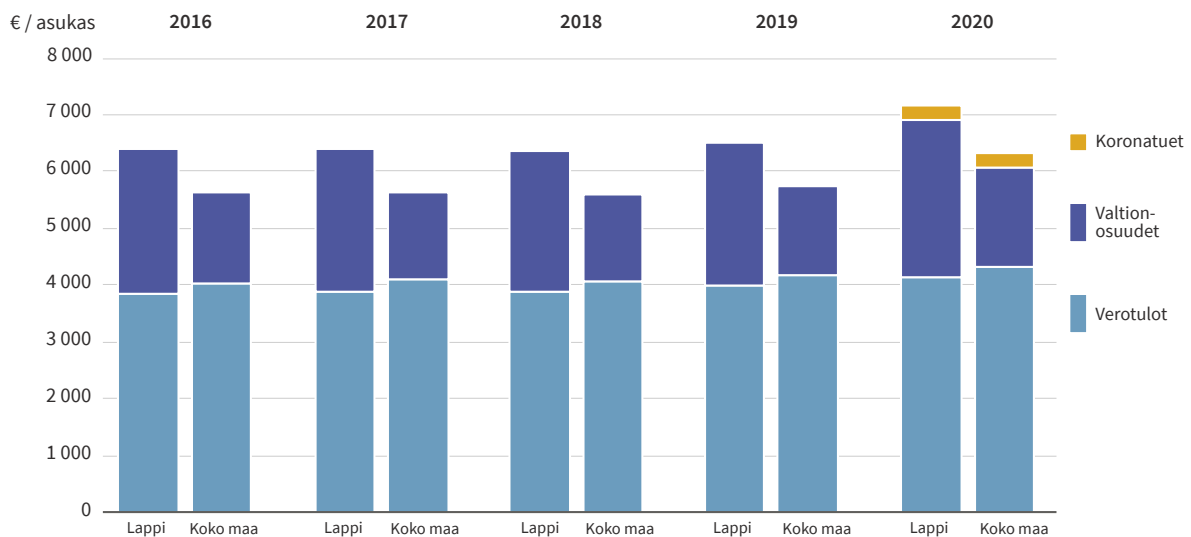
Sosiaali- ja terveystalouden rahoitus, kustannukset ja investoinnit

Kuntien taloudellinen kantokyky vahvistui kertaluonteisten koronatuken myötävaikutuksella

Lapin hyvinvointialueella vuosikate oli positiivinen kaikissa kunnissa. Asukaskohtainen vuosikate vaihteli Savukosken 273 eurosta Kittilän 1 311 euroon vuonna 2020. Savukoskea lukuun ottamatta vuosikate riitti kattamaan poistot kaikissa kunnissa.

Vuoteen 2019 verrattuna verorahoitus kasvoi asukasta kohden 671 euroa (10 %) vuonna 2020. Verotulot kasvoivat alueella keskimäärin 4,3 prosenttia. Ne kasvoivat kaikissa alueen kunnissa lukuun ottamatta Kolaria ja Savukoskea. Peruspalvelujen valtionosuudet kasvoivat edeltäviin vuosiin verrattuna poikkeuksellisen voimakkaasti, mikä johtui valtion kuntasektorille kohdentamista koronatuista; kasvua edeltävästä vuodesta oli 20 prosenttia (koko maa 27 %). Koronatuken osuus valtionosuuden kasvusta oli 55 prosenttia. (Kuvio 4.)

Kuvio 4. Hyvinvointialueen kuntien yhteenlaskettu verorahoitus vuosina 2016–2020.

▲ Kuviossa esitetään hyvinvointialueen kuntien yhteenlasketut asukaskohtaiset verotulot ja valtionosuudet vuosilta 2016–2020 verrattuna koko maan tietoihin. Vuonna 2020 valtionosuuksiin sisältyi myös koronatuken osuus, joiden osuus on esitetty kuviossa erikseen. Tiedon puuttumisen vuoksi koko maan valtionosuuksista ei ole eroteltavissa Ahvenanmaan koronatuken osuutta. Tiedot perustuvat Tilastokeskuksen ja valtiovarainministeriön aineistoihin.

Saamenkielisiin palveluihin tukea

Saamelaisalueen kuntien saamenkielisiä sosiaali- ja terveystaloudellisia palveluita rahoitetaan STM:n saamelaiskäräjille myöntämällä erillisellä valtionavustuksella. Saamelaiskäräjät jakaa valtionavustuksen edelleen saamelaisalueen kunnille näiden tekemien hakemusten pohjalta. Valtionavustuksen suuruus oli 480 000 euroa vuonna 2020.

Hyvinvointialueella on kaksi sairaanhoitopiirin kuntayhtymää

Lapin alueella sijaitsee Lapin sairaanhoitopiirin kuntayhtymä ja Länsi-Pohjan sosiaali- ja terveystaloudellisten palvelujen ja sairaanhoitopiirin kuntayhtymä. Lapin sairaanhoitopiirin kuntayhtymän toimintakate kasvoi 20 prosenttia ja vuosikate 17 prosenttia asukasmäärään suhteutettuna vuodesta 2019 vuoteen 2020. Vuosikate riitti kattamaan kertyneet poistot molempina vuosina. Taseeseen merkitty suhteellinen velkaantuneisuus oli 39 prosenttia ja omavaraisuusaste 28 prosenttia. Tilikauden ylijäämä oli 2,4 miljoonaa euroa, ja taseessa on ylijäämää 11,5 miljoonaa euroa.²⁶

Länsi-Pohjan sosiaali- ja terveystaloudellisten palvelujen ja sairaanhoitopiirin kuntayhtymän toimintakate pieneni 13 prosenttia ja vuosikate 16 prosenttia. Vuosikate ei riittänyt kattamaan poistoja kumpanakaan vuonna. Kuntayhtymän suhteellinen velkaantuneisuus oli 26 prosenttia ja omavaraisuusaste 9 prosenttia. Länsi-Pohjan tilikauden tulos jäi 2,1 miljoonaa euroa alijäämäiseksi valtion maksamasta 2,5 miljoonan euron koronavastuksesta huolimatta.²⁷

Molemmissa sairaanhoitopiireissä rakennushankkeet käynnissä

Lapin kuntien investoinnit olivat yhteensä 399 euroa asukasta kohden, josta sote-investointien osuus oli 10 prosenttia (39 euroa / asukas). Suurimmat sosiaali- ja terveydenhuoltoon liittyvät investoinnit on tehty Muoniossa ja Pelkosenniellä vuosina 2019 ja 2020. Vuonna 2016 myönnettiin poikkeuslupa Sodankylän kunnalle hyvinvointikeskuksen uudisrakennukseen, 19,2 miljoonaa euroa, ja Ranuan kunnalle terveyskeskuksen peruskorjaukseen, 7,5 miljoonaa euroa. Investointien tulorahoitus riitti hyvin lähes kaikissa kunnissa vuonna 2020, haasteita oli vain Pelkosenniellä ja Utsjoella. Suhteellinen velkaantuneisuus ylitti 50 prosenttia seitsemässä kunnassa.

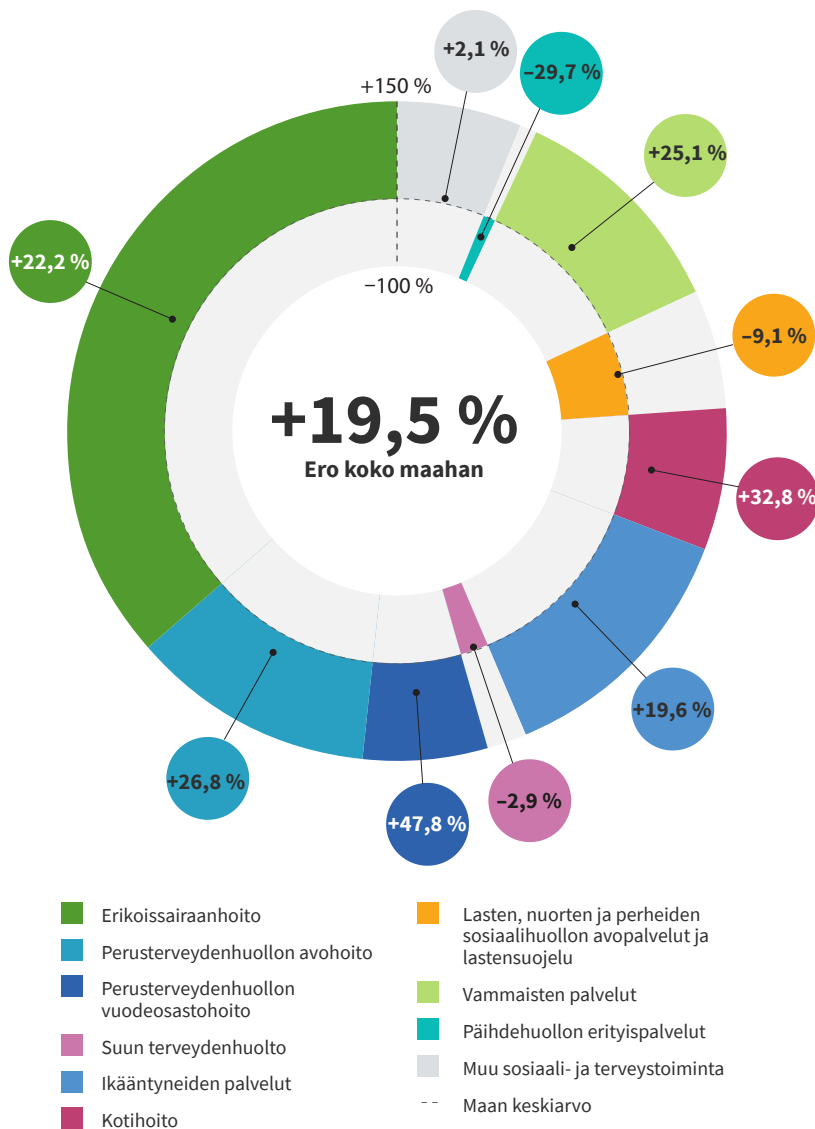
Vuonna 2020 Lapin sairaanhoitopiirin kuntayhtymän investointimenot olivat 36,9 miljoonaa euroa; asukas-kohtaisesti tarkasteltuna ne olivat maan neljänneksi suurimmat. Lapin sairaanhoitopiirin kuntayhtymälle on myönnetty lupa 118 miljoonan euron lisäinvestoinneille keskussairaalan laajennukseen vuonna 2018. Investointi rasittaa kuntayhtymän taloutta myös vuosina 2021–2022.

Länsi-Pohjan sosiaali- ja terveystaloudellisten palvelujen ja sairaanhoitopiirin kuntayhtymän investointimenot olivat 4,9 miljoonaa euroa vuonna 2020. Länsi-Pohjan kuntayhtymälle on myönnetty vuonna 2020 lupa 13,1 miljoonan euron investoinnille uuden psykiatriatalon rakentamiseen.

Sosiaali- ja terveystalouden asukaskohtaiset nettokäyttökustannukset olivat maan toiseksi suurimmat

Lapin kuntien sosiaali- ja terveystalouden nettokäyttökustannukset olivat vuonna 2020 yhteensä 764,7 miljoonaa euroa (4 328 euroa / asukas). Asukaskohtaiset nettokäyttökustannukset kasvoivat 2,5 prosenttia edellisvuodesta (koko maa 4 %). Asukaskohtaiset palvelutarpeeseen suhteuttamattomat kustannukset olivat maan toiseksi suurimmat, 19,5 prosenttia maan keskiarvoa suuremmat. Koko sektorin kustannuksista suhteellisesti suurin ja samansuuruinen osuus kuin koko maassa muodostui erikoissairaanhoidosta (37 %). Erikoissairaanhoidon kustannukset olivat maan kolmanneksi suurimmat. Nettokäyttökustannukset ylittivät maan keskiarvon selvästi perusterveydenhuollon vuodeosastohoidossa ja kotihoidossa. Huomattavasti maan keskiarvoa pienemmät nettokäyttökustannukset olivat päihdehuollon erityispalveluissa. (Kuvio 5.)

Kuvio 5. Sosiaali- ja terveystoimen asukaskohtaisten nettokäyttökustannusten jakauma vuonna 2020.

◀ Kuviossa esitetään kustannusten (euroa/asukas) jakauma tehtävittäin. Jos hyvinvointialueen menot ovat maan keskiarvoa suuremmat, kuvion tehtäväkohtainen osa ylittää katkovivalla kuvattun maan keskiarvon. Ero maan keskiarvoon on kuvattu myös prosentteina. Tehtäväkohtaisen osuuden leveys kuvaa suhteellista osuutta alueen kaikista sosiaali- ja terveystoimen nettokäyttökustannuksista. Tiedot perustuvat Tilastokeskuksen aineistoihin.

Kustannukset kasvoivat ikääntyneiden palveluissa ja kotihoidossa

Lapin nettokäyttökustannukset ovat kasvaneet vuosina 2016–2020 reaalisesti 7,2 prosenttia vuoden 2020 hintatasolla tarkasteltuna (koko maa 6,9 %). Suhteutettuna 75 vuotta täyttäneisiin kotihoidon kustannukset olivat maan toiseksi suurimmat vuonna 2020, reilun viidenneksen keskimääräistä suuremmat. Ikäryhmään suhteutetut kustannukset ovat ajanjaksolla kasvaneet koko maan suuntaisesti, mutta enemmän kuin maassa keskimäärin (14 %, koko maa 11 %). Myös ikääntyneiden palvelujen kustannukset olivat maan kolmanneksi suurimmat ikäryhmään suhteutettuna. Ne kasvoivat Lapissa 3,1 prosenttia; koko maassa ne vähenivät vuosina 2016–2020. Ikäryhmään suhteutetut kustannukset pienenevät ikääntyneiden laitoshoidossa vähemmän kuin maassa keskimäärin (18 %, koko maa 37 %) ja kasvoivat ympärivuorokautisen hoivan asumispalveluissa lähes maan tasoa vastaavasti (5,2 %, koko maa 5,9 %). Ikääntyneiden muissa palveluissa ne kasvoivat koko maata enemmän (15 %, koko maa 4,5 %).

Kustannuskehityksessä näkyy perheiden palvelutarpeen kasvu

Vuonna 2020 alle 18-vuotiaisiin suhteutetut yhteen lasketut lasten, nuorten ja perheiden sosiaalihuollon avopalvelujen ja lastensuojelun palvelujen kustannukset olivat pienemmät kuin maassa keskimäärin, vaikka olivat kasvaneet reilun kolmanneksen vuosina 2016–2020. Ikäryhmään suhteutettuna kustannusten kasvu oli suurinta lasten, nuorten ja perheiden muissa avopalveluissa (55 %) ja lastensuojelun laitos- ja perhehoidossa (35 %), ja vähiten ne kasvoivat avohuoltopalveluissa (22 %). Kahdessa ensimmäisessä kustannukset kasvoivat enemmän kuin maassa keskimäärin.

Palvelutarpeeseen suhteutettuna somaattista erikoissairaanhoidoa käytettiin muuta maata enemmän

THL:n ennakkotietojen (18.6.2021) mukaan somaattisen erikoissairaanhoidon palveluja käytettiin Lapissa vuonna 2020 väestön palvelutarpeeseen suhteutettuna seitsemän prosenttia enemmän kuin maassa keskimäärin. Vastaavasti tarvevakioidut laskennalliset kustannukset olivat yhdeksän prosenttia korkeammat kuin maassa keskimäärin. Palvelutarpeeseen suhteutettuna somaattisen erikoissairaanhoidon hoitopäiviä oli neljä prosenttia enemmän kuin maassa keskimäärin. Hoitajaksojen vastaavat tarvevakioidut laskennalliset kustannukset olivat 19 prosenttia maan keskitasoa suuremmat.²⁸

Nykyisellä palvelurakenteella väestön ikärakenteen muutos kasvattaisi kustannuksia maltillisesti

Väestön ikärakenteen muutoksiin pohjautuvien THL:n ennustelaskelmien mukaan Lapin sosiaali- ja terveyspalvelujen kustannusten reaalikasvun ennakoidaan vuosina 2020–2030 olevan keskimäärin 1,0 prosenttia vuodessa (koko maassa 1,4 %). Kustannusten kasvu ei juurikaan muutu ulotettaessa ennustetta 15 vuoden periodille.²⁹

Vuoden 2021 talousarvioihin ja vuoden 2022 taloussuunnitelmiin pohjautuvien valtionvarainministeriön rahoituslaskelmien mukaan alueen rahoituksen laskennallinen lähtötaso olisi vuonna 2023 noin 806 miljoonaa euroa vuoden 2022 kustannustasoon korotettuna. Lähtötason rahoitus olisi noin 54 miljoonaa euroa (7,2 %) kunnilta hyvinvointialueille siirtyviä kustannuksia suurempi ja merkitsisi asukasta kohden noin 305 euron lisäystä. Hyvinvointialueiden lopulliset rahoituslaskelmat ja toistaiseksi pysyvä siirtymätasaus määritellään vuosien 2021 ja 2022 tilinpäätöstietojen perusteella.³⁰

Alueen erityisteemat

Palvelujen saatavuus ja saavutettavuus, erityisesti saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sote-palvelujen saatavuus ja osaamisen tarpeet

Viranomaisten on aktiivisesti turvattava kielellisten oikeuksien toteutuminen

Saamelaisilla on oikeus käyttää saamen kieltä julkisissa palveluissa, jotka sijaitsevat saamelaisten kotiseutualueella Inarin, Enontekiön, Sodankylän ja Utsjoen kunnissa. Oikeus koskee myös kuntayhtymiä, joissa saamelaisalueen kunnat ovat jäseninä. Merkittävin näistä on Lapin alueen erikoissairaanhoidosta ja Enontekiön perusterveydenhuollosta vastaava Lapin sairaanhoitopiiri. Mikäli saamenkielistä palvelua ei ole saatavilla, saamenkielisillä asiakkailla on oikeus maksuttomaan tulkkaukseen. Saamelaisalueen ulkopuolella viranomaisia velvoittavat sekä saamelaisten oikeus kielensä ja kulttuurinsa ylläpitämiseen ja kehittämiseen että velvoite huomioida asiakkaan äidinkieli ja kulttuuritausta palveluja tarjottaessa.

Saamelaisten oikeus saada palveluja saamen kielillä perustuu perustuslain pykälään 17.3, saamen kielilakiin ja sosiaali- ja terveyspalveluja koskevaan lainsäädäntöön. Viranomaisten on aktiivisesti turvattava toimillaan tämän oikeuden toteutuminen. Kielelliset oikeudet koskevat kaikkia kolmea Suomessa puhuttua saamen kieltä (pohjoissaame, inarinsaame, koltansaame).

Noin kaksi kolmasosaa Suomessa asuvista 10 087 saamelaisesta on saamelaisalueen kuntien ulkopuolella.³¹ Noin puolet saamelaisista asuu Lapin hyvinvointialueen kunnissa. Väestötietojärjestelmässä oli vuoden 2020 tilanteen mukaan 2 008 henkilöä merkittyinä äidinkieleltään saamenkielisiksi, mikä oli noin 19 prosenttia kaikista saamelaisista. Noin kaksi kolmasosaa äidinkieleltään saamenkielisistä asuu saamelaisalueen kunnissa. Väestötietojärjestelmä ei nykytilanteessa anna täysin luotettavaa kuvaa saamenkielisten määrästä.³²

Saamelaiskäräjät keskeinen toimija

Viranomaisten on neuvoteltava saamelaisten asemaan ja elinolosuhteisiin vaikuttavista tekijöistä saamelaiskäräjien kanssa muun muassa asioissa, jotka koskevat sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämistä saamelaisalueella. Saamelaiskäräjät toteuttaa saamelaisten kotialueella saamelaisille alkuperäiskansana kuuluvaa, heidän omaa kieltään ja kulttuuriaan koskevaa itsehallintoa. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksella on lisäksi valtakunnallinen erityistehtävä saamelaisten hyvinvointipalvelujen kehittämisessä. Hyvinvointialueiden aloittaessa toimintansa Lapin hyvinvointialueen tehtäväksi tulee tukea saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämistä koko maassa.

Valtio osallistuu saamelaisten kielellisten oikeuksien ja saamenkielisten palvelujen toteuttamisesta aiheutuvien kulujen korvaamiseen kuntien valtionosuusjärjestelmän lisäosalla saamelaisalueen kunnissa. Saamelaisalueen kuntien saamenkielisiä sosiaali- ja terveyspalveluja rahoitetaan lisäksi STM:n saamelaiskäräjille myöntämällä erillisellä valtionavustuksella. Saamelaiskäräjät jakaa valtionavustuksen edelleen saamelaisalueen kunnille näiden kanssa neuvoteltujen sopimusten pohjalta. Valtionavustuksen suuruus oli 480 000 euroa vuonna 2020. Avustus on pysynyt samana vuodesta 2004 vuoteen 2020. Saamelaiskäräjät on pitänyt valtionavustuksen suuruutta riittämättömänä. Kunnat voivat lisäksi hakea saamen kielilain mukaisista valtionavustuksista käänös- ja tulkkauskuuluihin, tiedottamiseen sekä henkilökunnan kielipointoihin.

Saamenkielisten sote-palvelujen seurantatiedot puutteellisia

Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen tarpeiden, saatavuuden ja yhdenvertaisuuden arviointia hankaloittaa riittämätön tietopohja. Kansallista tai alueellista systemaattista tiedonkeruuta saamenkielistä ja kulttuurinmukaisista palveluista ja palvelutarpeista ei ole, mikä vaikeuttaa myös saamelaisalueen kuntien palvelujen järjestämistä ja raportointia omasta toiminnastaan. Kunnilta puuttuvat strategiset mitattavissa olevat tavoitteet saamenkielisille palveluille. Kunnat ja Lapin sairaanhoitopiiri eivät säännönmukaisesti seuraa eivätkä raportoi saamelaisten palveluista, asiakaskokemuksista ja kielellisten oikeuksien toteutumisesta. Saamelaiskäräjät ja oikeusministeriö selvittävät määrävuosittain saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumista. Näiden selvitysten ja useiden erillisten tutkimusraporttien mukaan saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuudessa on paljon puutteita ja katvealueita.³³⁻³⁷

Esimerkiksi saamelaisväestölle suunnatun Saamebarometri-kyselyn mukaan vain seitsemän prosenttia saamelaisten kotiseutualueella asuvista saamelaisista piti saamenkielisten palvelujen saatavuutta hyvänä vuonna 2020.³² Palvelujen heikkoon saatavuuteen ovat kiinnittäneet huomiota myös useat kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valvontaelimet.³⁸

Pulaa saamen kieliä osaavista ammattilaisista

Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sote-palvelujen saatavuuteen liittyvät puutteet ovat moninaisia. Yksi suurimpia ongelmia on saamenkielisten sote-ammattilaisten puute. Erittäin uhanalaisessa asemassa olevia inarin- ja koltansaamen kieliä osaavista on suuri pula. Rekrytoinneissa saamen kielen osaaminen katsotaan eduksi, mutta kielen osaamista ei pidetä kelpoisuusehtona. Saamen kielen osaajille tarjotaan kielilisiä, mutta sen kannustavuutta ei pidetä kaikissa kunnissa riittävänä.³⁹ Palvelujärjestelmä on haavoittuvainen, sillä saamenkieliset palvelut riippuvat usein yksittäisistä ammattilaisista, joiden siirtyminen pois kunnan palveluksesta voi romahduttaa saamenkielisten palvelujen tarjonnan.

Saamelaiskäräjien arvion mukaan peruspalveluja tulisi vahvistaa kaikilla kolmella saamen kielellä erityisesti yleislääkäri-, sosiaali-, mielenterveys- ja päihdepalveluissa, lapsi- ja perhepalveluissa sekä kotipalvelussa virka-ajan ulkopuolella.⁴⁰ Valvontaviranomaisen mukaan lasten, nuorten ja perheiden palveluissa on vajausta erityisesti sosiaalityöntekijöiden, perhetyöntekijöiden ja sijaishuollon saamenkielisissä palveluissa.⁴¹ Valvontaviranomaiselta kuitenkin puuttuvat kattavat välineet saamenkielisten palvelujen saatavuuden ja yhdenvertaisuuden systemaattiseen arviointiin.

Akuuteimpia ratkaisua vaativia ongelmia ovat saamenkieliset mielenterveyspalvelut, joita ei käytännössä ole. Lapin sairaanhoitopiiri on sopinut Norjan Finnmarkssykehusetin kanssa saamenkielisten mielenterveyspalvelujen hankkimisesta Norjan puolelta, mutta käytännössä yhteistyö on osoittautunut kankeaksi.⁴² Liäksi koronapandemia on hankaloittanut asiakkaiden ja sote-ammattilaisten liikkumista rajan yli Norjaan.

Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottamiseen tarkoitettua valtionavustusta käytetään saamelaisten kotiseutualueen kunnissa pääosin ikäihmisille kotiin annettavien palvelujen ja palveluasumisen hoitohenkilökunnan palkkauskuluihin. Valtionavustuksesta huolimatta Saamelaiskäräjät on tuonut esille merkittäviä puutteita saamenkielisen henkilöstön saatavuudessa ikäihmisten palveluissa.⁴⁰

Sote-alan koulutuksessa ei tavoitteellisesti kouluteta saamen kielen ja kulttuurin osaajia

Koulutusjärjestelmä huomioi heikosti saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen tarpeen, ja koulutustarpeita ei ennakoida. Oulun yliopiston lääketieteen koulutusohjelmassa on jo pitkään ollut yhden paikan kiintiö saamen kieliä taitaville hakijoille. Sote-alan tutkintoja ei kuitenkaan voi suorittaa saamen kielillä. Kieliopintoja ja kulttuuristen työtapojen ja -menetelmien opintoja on tällä hetkellä tarjolla ammatillisessa perusopetuksessa vain niukasti, lähinnä Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa. Yksi keskeinen pulonkaula koulutuksessa on saamenkielisen sote-alan ammattikielen puuttuminen. Sote-alan materiaaleja on käännetty vain vähän saamen kielille ja tavallisesti vain pohjoissaamen kielelle.

Saamelaisten kotiseutualueen kunnat voivat hyödyntää saamen kielilain mukaista valtionavustusta vuoden kestävä saamen kielen koulutuksen tarjoamiseksi yhdelle tai kahdelle työntekijälle, mutta nykyisenmuotoista valtionavustusta ei ole pidetty riittävänä.³⁹ Lapin sairaanhoitopiiri ei ole oikeutettu valtionavustukseen, mutta on aiemmin järjestänyt koulutuksia omalla kustannuksellaan. Viime vuosina tätä mahdollisuutta ei ole henkilöstölle tarjottu.

Tavoitteet toteutumatta

Palvelujen saavutettavuus on usein heikko esimerkiksi pitkien etäisyyksien tai puutteellisen tiedotuksen takia. Saamenkielistä palveluista ei aina tiedoteta aktiivisesti ja riittävästi, jolloin asiakkaat eivät välttämättä tiedä, voiko sote-ammattilaisen kanssa asioida saamen kielellä. Saavutettavuutta heikentää myös saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan ohjeistuksen ja muun materiaalin puuttuminen. Ammattilaisten käyttämä sote-materiaali on heikosti löydettävissä, eikä materiaalin ajantasaisuutta valvota.

Saamen kielilain mukaan palveluja tulisi kyetä ensisijaisesti tarjoamaan saamen kielillä, mutta jos se ei ole mahdollista, asiakkailla on oikeus tulkkauspalveluihin. Saamelaiskäräjien mukaan tulkkauspalveluissa on usein viivettä tai niitä ei aina ole tarjottu niitä tarvitsevalle asiakkaalle.⁴⁰

Lapin sairaanhoitopiirin sosiaali- ja terveydenhuollon vuosille 2017–2020 tehdyssä järjestämissuunnitelmassa oli 29 saamenkielisten palvelujen kehittämiseen ja saatavuuden parantamiseen tähtävää tavoitetta.⁴³ Tavoitteet kattoivat laajasti sosiaali- ja terveydenhuollon eri palvelualueita. Sairaanhoitopiirin suorittama järjestämissuunnitelman toteutumisen arviointi osoitti, että lähes kaikki tavoitteet jäivät toteutumatta. Toimenpiteille ei ollut toteuttajia, eikä kuntien välinen yhteistyö ollut koordinoitua.⁴⁴

Useita kehittämistoimia käynnissä

Lapissa on parhaillaan käynnissä useita kehittämistoimia saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen saatavuuden parantamiseksi. Lapin sairaanhoitopiirin järjestämissuunnitelmassa vuosille 2021–2024 on viisi rakenteellista teemaa, jotka on yhteensovitettu Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelman ja Sote-rakennemuutostus Lapissa -hankkeiden kanssa.⁴² Yksittäisten palvelujen kehittämisen sijaan painopiste on rakenteellisissa teemoissa. Alueella on ryhdytty toimenpiteisiin, joilla nykyinen saamenkielinen resurssi saadaan tehokkaammin käyttöön esimerkiksi jakamalla resursseja kuntarajojen yli ja lisäämällä saamenkielisiä etäpalveluja. Muita rakenteellisia kehittämisteemoja ovat saamenkielisten palvelupolkujen kuvaaminen ja niiden näkyvyyden lisääminen. Lisäksi tavoitteena on sujuvoittaa tulkkaus- ja rajat ylittäviä palveluja. Saamenkielisiä materiaali- ja digipalveluja lisätään, mutta näiden tavoitteiden toteutuminen vaatii myös kansallista tukea. Järjestämissuunnitelmassa asetettujen tavoitteiden toteuttamista edistetään perustamalla käytännön tason yhteistyöfoorumi sairaanhoitopiirin, kuntien ja saamelaiskäräjien välille. Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -hankkeessa keskeisenä palvelujen kehittämisen painopisteenä on saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten mielenterveys- ja päihdepalvelujen sekä perhepalvelujen saatavuuden ja toimintatapojen edistäminen.

Saamelaisalueen kunnat tarttuivat tiedon puutteista johtuviin saavutettavuusongelmiin laatimalla vuonna 2020 saamen kielten kielistrategian.³⁹ Kunnat ovat strategian mukaisesti aloittaneet toimenpiteitä, joilla parannetaan saamenkielisten työntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamista ja tiedottamista saamenkielistä palveluista. Myös Lapin sairaanhoitopiirissä on meneillään saamen kielen osaajien kartoittaminen. Sairaanhoitopiiri on muutoinkin terävöittänyt saamenkielisten palvelujen kehittämisotetta palkkaamalla ensimmäistä kertaa saamelaisten palveluja kehittävän suunnittelijan perusterveydenhuollon yksikköön.

Nuorten mielenterveys-, päihde- ja lastensuojelupalvelujen riittävyys ja palvelujen yhteensovittaminen

Ahdistuneisuus lisääntynyt

Lapin alueen kunnat, sairaanhoitopiirit ja valvontaviranomainen ovat havainneet nuorten mielenterveysongelmien ja lastensuojelutarpeen lisääntyneen vuonna 2020. Merkittävänä syynä pidetään koronapandemiaa, mutta palvelutarve on kasvanut jo useita vuosia. Lapin tilanne noudattaa valtakunnallista kehitystä. Erityisen voimakkaasti mielenterveyteen liittyvät ongelmat ovat kasvaneet tytöillä. Lapin peruskoulujen 8. ja 9. luokan tytöistä ja lukion 1. ja 2. luokan tytöistä lähes joka kolmas koki kohtalaista tai vaikeaa ahdistuneisuutta vuoden 2021 kouluterveyskyselyn mukaan. Luku kasvoi huomattavasti kaksi vuotta aiemmin tehdystä kyselystä, ja samalla Lappi nousi koko maan keskiarvon yläpuolelle. Poikien kokemaa ahdistuneisuutta on huomattavasti tyttöjä vähäisempää, mutta on Lapissa yleisempää kuin muualla maassa. Nuorten humalajuominen oli Lapissa yleisempää kuin maassa keskimäärin, mutta laittomia huumeita Lapin nuoret ovat kokeilleet selvästi maan keskiarvoa vähemmän.

Koulu- ja opiskeluterveydenhuollon käyttö väheni selvästi koronapandemian takia koko maassa vuonna 2020, mutta Lapissa vähemmän kuin koko maassa. Kouluterveydenhuollossa käytiin vuonna 2020 toiseksi eniten ja opiskeluterveydenhuollossa eniten koko maassa. Peruskoulun 8. ja 9. luokan oppilaat kävivät Lapissa koulukuraattorin ja koulupsykologin vastaanotoilla lähes yhtä usein kuin maassa keskimäärin. Sen sijaan lukio-opiskelijoiden kuraattori- ja psykologikäynnit jäivät maan keskiarvon alapuolelle. Psykologien opiskelijamäärä lukioissa henkilötyövuotta kohden oli kuitenkin maan toiseksi korkein.

Palvelutarjonta osin niukkaa

Päihteiden vuoksi sairaaloiden tai terveyskeskusten vuodeosastolla tai päihdehuollon laitoksissa hoidossa olleiden nuorten ja nuorten aikuisten osuus on Lapissa hieman alempi kuin maassa keskimäärin. Nuorille suunnattuja erityistason mielenterveyspalveluja käytetään Lapissa jonkin verran muuta maata enemmän. Tämä näkyy sekä psykiatrian laitoshoidon 13–17-vuotiaiden potilaiden määrässä että nuorisopsykiatrian avohoitokäynneissä. Toisaalta nuorten aikuisten eli 18–24-vuotiaiden ikäryhmässä psykiatrian laitoshoidtoa oli selvästi vähemmän kuin maassa keskimäärin. Kuntoutuspsykoterapiaa saaneiden 16–24-vuotiaiden osuus on merkittävästi alempi kuin koko maassa keskimäärin, mikä viittaa tyydyttymättömään palvelutarpeeseen. Ennaltaehkäisevien ja korjaavien palvelujen kehittämistarpeisiin indikoivat myös mielenterveysperusteista sairauspäivärahaa saavien ja mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöiden vuoksi työkyvyttömyyseläkettä saavien nuorten aikuisten jonkin verran muuta maata suurempi osuus 18–24-vuotiaassa väestössä. Lisäksi erityisesti nuorella iällä tapahtuvia kuolemantapauksia mittaavan PYLL-indeksin luku on Lapissa korkeampi kuin maassa keskimäärin.

Lastensuojelun palvelut eivät korostuneet

Lähes kaikilla lastensuojelun käyttöä kuvaavilla indikaattoreilla Lappi on lähellä maan keskiarvoa. Kuntien väliset erot ovat kuitenkin suuria. Lastensuojeluilmoitusten määrä kasvoi Lapissa muun maan tavoin jonkin verran vuonna 2020. Lastensuojelun avohuollon asiakkaiden osuus vastaavanikäisestä väestöstä oli sama kuin maassa keskimäärin. Samoin huostassa olleiden ja kodin ulkopuolelle sijoitettujen määrä oli maan keskiarvon tasolla, ja muutos edelliseen vuoteen nähden oli vähäinen. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten sijoituspaikkana Lapissa korostuu ammatillinen perhehoito, jota tuotetaan eniten koko maassa. Lastensuojelun laitoshoidon osuus oli Lapissa selvästi vähäisempää kuin maassa keskimäärin. Lastensuojelun indikaattoreista Lappi poikkeaa eniten toistuvasti sijoitettujen 0–17-vuotiaiden määrässä, joka on selvästi keskimääräistä suurempi Lapissa.

Ehkäisevän päihdetyön rakenteet kunnossa

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen rakenteet ovat Lapissa valvontaviranomaisen mukaan hyvät, vaikka Lapissa ei ole virallista HYTE-rakennetta.⁴⁵ THL ja aluehallintovirastot kartoittivat ehkäisevän päihdetyön tilaa ja rakenteita kunnissa vuonna 2020. Lapissa ehkäisevän päihdetyön rakenteet osoittautuivat lain ja hyväksi todettujen ehkäisevän päihdetyön perusrakenteiden mukaisiksi, ja kehitys on ollut myönteistä vuoteen 2016 verrattuna. Ehkäisevän päihdetyön sisällössä ja resursseissa on kuitenkin kehitettävää.⁴⁶

Lapin kunnat tarjoavat nuorten liikkuvia ja matalan kynnyksen palveluja, ja valmiudet tunnistaa mielenterveys- ja päihdehäiriöt ovat kuntien edustajien oman arvion mukaan pääsääntöisesti hyvällä tasolla. Alueen pienet kunnat pitävät vahvuutenaan ketteryyttä ja sitä, että avun tarpeessa olevat nuoret tulevat tunnistetuiksi. Toisaalta sosiaalityöntekijät tekevät pienissä kunnissa yhdenmukaisia sosiaalityötä, mikä ei mahdollista nuorten erityisongelmiin keskittymistä.

Kriittisemmän kuvan palvelujen tilasta antoi Lapin alueen sote-ammattilaisten näkemyksiä väestön mielenterveyspalvelujen tilasta selvittänyt hanke vuonna 2019. Kolme neljäsosaa vastaajista piti ennaltaehkäiseviä ja varhaisen puuttumisen mielenterveyspalveluja riittämättöminä. Kaksi kolmasosaa piti myös mielenterveyden avopalveluja riittämättöminä. Länsi-Pohjan sairaanhoitopiirin alueen sote-ammattilaiset olivat selvästi Lapin sairaanhoitopiiriin toimijoita tyytyväisempiä mielenterveyspalvelujen tilaan.⁴⁷

Hoidon saatavuus vaihtelee ja sujuvat hoitopolut puuttuvat

Aluehallintovirasto on kiinnittänyt huomiota lastensuojelun asiakkaiden vaikeuksiin päästä mielenterveyspalvelujen piiriin ja asianmukaiseen hoitoon.⁴⁵ Myös osa alueen kunnista erityisesti Lapin sairaanhoitopiirin alueella kokee, että nuorten mielenterveys-, päihde- ja lastensuojelupalvelujen yhteensovittaminen ei toimi riittävällä tasolla. Erikoissairaanhoidon pääsy koetaan vaikeaksi ja hoidon odotusajat liian pitkiksi. Nuorisopsykiatrian palvelujen saatavuus on heikko, mikä on paikoitellen johtanut nuorten ohjautumiseen lastensuojeluun, josta puuttuu riittävä mielenterveysosaaminen. Ongelma kulminoituu epäselvään palvelurakenteeseen. Lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelujen hoitovastuullinen perustaso puuttuu ja palveluohjaus erikoissairaanhoidon ontuu, sillä selkeitä hoitopolkuja, palvelukokonaisuuksia ja palveluketjuja ei ole määritelty ja otettu käyttöön. Mielenterveys- ja päihdepalvelujen palvelurakenne poikkeaa kunnasta toiseen, mikä hankaloittaa erikoissairaanhoidon kytkeytymistä osaksi kokonaisuutta. Saatavuusongelmat perustason palveluissa ruuhkauttavat erikoissairaanhoidon palvelut, joiden resurssit on mitoitettu vain kaikkein vaikeahoitoisimmille potilaille ja tutkimuksia varten. Saamenkielisiä mielenterveyspalveluja ei käytännössä ole, mutta Lapin sairaanhoitopiirillä on sopimus palvelujen hankkimisesta Norjan puolelta.

Matalan kynnyksen palveluja ja tukea perustasolle lisätty

Osa kunnista on reagoinut palvelutarpeen kasvuun vahvistamalla kouluterveydenhuoltoa. Kouluihin on palkattu psykiatrisia sairaanhoitajia esimerkiksi Rovaniemellä ja Inarissa, ja tavoitteena on vähentää ongelmien kasaantumista jo varhaisessa vaiheessa. Lapin sairaanhoitopiiri tuottaa konsultatiivista nuorisopsykiatrista palvelua nuorten omassa ympäristössä. Länsi-Pohjan sairaanhoitopiirissä psykiatrian palveluja tarjotaan matalan kynnyksen palveluna läheteettömästi. Lasten, nuorten ja perheiden palveluissa on harvaan asutuilla alueilla otettu ensiaskeleita kuntarajojen yli menevissä palveluissa, esimerkiksi Tunturi-Lapin alueen kunnilla on yhteinen lastenvalvoja. Alueella on kehitetty myös sähköisiä palveluja työn tueksi. Sote-ammattilaisilla on jo pidempään ollut mahdollisuus saada Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen ylläpitämän sähköisen eKollega-ammattilaispalvelun kautta konsultaatiotukea lastensuojeluun ja päihdepalveluihin.

Palvelut ontuvat ammattilaisten puuttuessa

Sekä kunnat että valvontaviranomainen ovat nostaneet alueen nuorten palveluissa suureksi haasteeksi sosiaali- ja terveysalan työvoimapulan. Alueella on useita kuntia, joilla oli suuria vaikeuksia saada avoimiin virkoihin lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä. Henkilöstöpula aiheutti lastensuojelun lakisääteisten määräraajojen ylittymistä ja puutteita kirjaamisessa ja asiakassuunnitelmien ajantasaisuudessa. Mielen terveyspalveluissa erityisesti koulupsykologien saatavuus on heikko, ja erikoissairaanhoidossa nuorisopsykiatrian läheteiden voimakas kasvu aiheuttaa hoitoviiveitä. Resurssit ovat ohuet myös nuorten päihdepalveluissa.

Yhteistyötä ja yhteiskehittämistä kansallisissa hankkeissa

Lapin sosiaali- ja terveyspalvelujen hajautunut järjestämisrakenne ja alueen kaksi sairaanhoitopiiriä haastavat nuorten palvelujen alueellista kehittämistä ja yhteensovittamista. Koko alueen kattavat yhteistyörakenteet Lapin alueen kuntien välillä pitkälti puuttuvat, ja alueellista kehittämistyötä on tehty vain niukasti viime vuosina. Myös kuntien oma kehittämistoiminta on ollut melko vähäistä, ja osassa kuntia lastensuojelulain mukainen lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma on päivittämättä eikä siten ohjaa riittävästi palvelujen järjestämistä. Vuonna 2020 alkaneen kansallisen Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelman ja sote-rakennemuutostusta tukevan alueellisen valmistelun Lapin valtionavustushankkeet ovat keskeinen alueellinen kehittämistoimi, jolla pyritään uudistamaan myös lasten, nuorten ja perheiden palveluja toiminnallisesti ja sisällöllisesti. Lisäksi Lappi on mukana Lastensuojelun monialaiset palvelut Pohjois-Suomessa 2020–2022 -hankkeessa, jossa pohjoiset alueet vahvistavat nuorten mielen terveys- ja päihdepalvelujen, lastensuojelun ja sivistyspalvelujen integroitunutta työtettä.

Keskeinen Lappia ja koko maata koskeva tavoite on kehittää lasten ja nuorten perustason palveluissa mielen terveyttä tukevaa ennaltaehkäisevää työtä ja työmenetelmiä sekä tukea psykososiaalisten menetelmien käyttöönottoa yhteistyössä erityistason kanssa. Tätä koskevat sote-ammattilaisten koulutukset alkoivat vuonna 2021 Lapin alueella. Alueella on käynnistetty nuorten mielialahäiriöiden palvelupolun kuvaaminen, jonka yhteydessä laaditaan nykytilaselvitys nuorten mielen terveys- ja päihdepalvelujen tilanteesta. Lisäksi tavoitteena on ottaa käyttöön koko alueella aiemmassa kehittämistyössä mallinnettu neuropsykiatrisesti oireilevan nuoren kuntoutuspolku. Kehittämistyössä olennaista on varmistaa, että tulokset saadaan jalkautettua koko alueelle ja kuntien palvelurakenteisiin.

Menetelmät ja laatuseloste

Arvioinnin tietopohja

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen laatima asiantuntija-arvio perustuu sekä määrälliseen tietoon että laadulliseen aineistoon. Arvioinnin keskeisen tietopohjan muodostavat alueiden edustajien kanssa keväällä ja kesällä käydyt keskustelut. Arvioinnin määrällisen tietopohjan perusta on kansallinen sosiaali- ja terveydenhuollon kustannusvaikuttavuusmittaristo (KUVA). Asiantuntija-arvion pohjana olevaa tilannekuvaa on laajennettu hyödyntämällä dokumenttiaineistoja järjestäjätahojen hallinnosta, toimintatavoista, suunnitelmista ja päätöksistä. Arvioinnissa on hyödynnetty lisäksi Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston Valviran ja aluehallintoviraston valvontahavainnot ja muita kansallisten viranomaisten laskelmia ja selvityksiä.

Asiantuntija-arvion laatimisesta eri tietolähteitä käyttäen vastaavat arviointipäälliköt yhdessä tietoylijohtajan kanssa. Arvioinnin laatimisen tukena ovat lisäksi THL:n tehtäväkokonaisuuksien asiantuntijaryhmät sekä muut asiantuntijat.

Vuoden 2020 arvioinnissa on syvennytty arvioimaan palvelujen järjestämistä alueiden määrittelemissä ja sosiaali- ja terveysministeriön vahvistamissa erityisteemoissa. Kaikkiin alueiden erityisteemoihin voi tutustua Hyvinvointialueiden erityisteemat -liitteessä. Hyvinvointialueen kahden erityisteeman lisäksi on arvioitu alueen väestön palvelutarvetta, palvelujen järjestämisen nykytilaa ja kehityssuuntaa sekä sosiaali- ja terveydenhuollon kustannuksia, rahoitusta ja investointeja. Lisäksi on koottu alueen sote-tiedonhallinnan ja digitalisaation tilannekuva.

Kansallinen KUVA-mittaristo ja Tietoikkuna

KUVA-mittaristo on sosiaali- ja terveysministeriön sekä laajan asiantuntijajoukon yhteistyönä muodostama noin 500 indikaattorin kokonaisuus. Mittaristoa käytetään sosiaali- ja terveydenhuollon seurannassa, arvioinnissa ja ohjauksessa; se tarjoaa tietoa muun muassa väestön hyvinvoinnin ja terveyden tilasta sekä palvelutarpeesta, mutta myös palvelujen saatavuudesta, laadusta ja kustannuksista. KUVA-mittariston indikaattoreista valtaosa on tuotannossa; osan muodostaminen on kesken tai mahdollista vasta tiedonkeruun kehittymisen myötä. Mittariston ylläpitämisestä ja kehittämisestä vastaa ministeriön asettama vaikuttavuus- ja kustannustietoryhmä (KUVA-ryhmä), joka koostuu ohjauksen, arvioinnin ja tilastoinnin asiantuntijoista sekä alueiden edustajista. Mittariston teknisestä tuottamisesta vastaa THL.

Tavoitteena on, että arvioinnissa käytetyt indikaattoritiedot ovat luotettavia ja ajantasaisia. KUVA-mittariston tietojen ajantasaisuutta seurataan THL:ssä ajantasaisuusmittarin avulla. Kesäkuussa 2021 noin 70 prosenttia indikaattorien tiedoista oli vuodelta 2020 tai 2021. Koska arviointi kohdistuu pääsääntöisesti edellisvuoteen, tavoitteena on käyttää mahdollisimman paljon vuoden 2020 tietoa. Vuosittain päivittyvien indikaattorien viivästyminen johtuu usein tietojen toimitusvaikeuksista. Useimmat kyselyaineistoihin perustuvat indikaattorit päivittyvät joka toinen vuosi.

Kustannusvaikuttavuusmittariston kaikki indikaattoriarvot esitetään tätä varten kehitetyssä käyttöliittymässä, Tietoikkunassa. Tietoikkuna poimii THL:n tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanetistä KUVA-mittaristoon kuuluvat indikaattorit hyvinvointialueittain ja kunnittain. Indikaattorit ovat rajattavissa lisäksi tehtäväkokonaisuuksittain ja ulottuvuuksittain.

Yhdenmukaisen tarkastelun vuoksi arvioinnissa käytettävien indikaattorien päivittyminen on keskeytetty 18.6.2021. Arvioinnissa hyödynnetään niitä tietoja, jotka olivat käytettävissä mainittuna päivänä. Poikkeuksena ovat kuntataloustilastoon perustuvat kustannusindikaattorit, jotka päivittyvät syyskuussa vuonna 2021. Myös Tietoikkunan näkymä on jäädytetty näyttämään nämä tiedot. Indikaattoreihin tehdyt korjauk-

set kuitenkin muuttavat Tietoikkunassa olevia arvoja, mikäli ne kohdistuvat esitettävän vuoden tietoihin. Sotkanetiin indikaattorit päivittyvät normaalisti. Arvioinnin tietopohjan ja Tietoikkunan jäädytys puretaan, kun sosiaali- ja terveystieteiden ja alueiden välinen neuvottelukierros on saatu päätökseen.

Tietopohjan avoimuus ja saatavuus

Arviointi perustuu pääsääntöisesti julkisesti ja avoimesti saatavilla olevaan tietoon. Arvioinnissa käytetyn laadullisen dokumenttiaineiston tiedot löytyvät lähdeluettelosta. Käytetyt indikaattoritiedot ovat puolestaan saatavissa THL:n verkkopalveluista. Muut tilastotiedot on merkitty erillisin viittein. Valviran ja aluehallintovirastojen valvontahavaintoraportit ovat avoimesti saatavissa arvioinnin verkkosivuilta. Muusta tietopohjasta poiketen alueiden kanssa käydyt keskustelut ja niiden aineistot eivät ole julkisia. Yhteisten keskustelujen kautta alueiden edustajat ovat osallistuneet arviointiin, ja heillä on ollut myös mahdollisuus kommentoida valmistuvia arviointitekstejä.

Tietojen laatu ja käynnissä oleva kehittämistyö

Vuoden 2020 arvioinnissa olemme kiinnittäneet erityistä huomiota käytettävien indikaattoritietojen laatuun. Indikaattoreita, joissa on merkittäviä laatu puutteita, ei ole käytetty alueen arvioinnissa. Tämä on rajoittanut tietojen hyödyntämisen mahdollisuuksia osassa alueita. Laadukas ja ajantasainen tieto on sote-toimijoiden yhteinen tavoite.

Hoitoilmoitusjärjestelmän kolmen rekisterin (sosiaalihuollon hoitoilmoitusrekisteri, terveydenhuollon hoitoilmoitusrekisteri ja perusterveydenhuollon avohoidon hoitoilmoitusrekisteri eli Avohilmo) tietojen laatu ja kattavuus vaihtelevat alueittain. Laatu puutteet johtuvat sekä tietojen toimittamiseen että vastaanottoon liittyvistä vaikeuksista. Kyselytutkimuksiin perustuvissa indikaattoreissa vastausten kattavuudessa on aluekohtaisia rajoitteita. Sosiaalipalvelujen toimintatilaston luotettavuuteen vaikuttaa se, kuinka täsmällisiä tietoja sinne on toimitettu, sekä kuntien vastausaktiivisuus; suurten kuntien toimintatietojen jättäminen ilmoittamatta vaikuttaa mittarien väestösuhteutettuihin lukuihin ja vääristää alueiden välistä vertailua.

Tiedolla johtamista kehitetään ja tiedon tuotantoa uudistetaan voimakkaasti käynnissä olevassa ohjelmassa Tiedolla johtaminen päätöksenteon ja palvelujen kehittämisen tukena (Toivo-ohjelma). Ohjelman Virta-hankkeessa kehitetään hyvinvointialueiden tiedolla johtamista sekä määritellään kansallisen ja alueellisen tilannekuvan yhdistävä vähimmäistietosisältö. Valtava-hankkeessa kehitetään monen muun ohella sosiaalihuollon rekisteriä, talous- ja henkilöstötiedonkeruuta sekä tietojen raportointia ja laadun seuranta. Vuosina 2021–2023 KUVA-mittaristokokonaisuutta kehitetään vastaamaan aikaisempaa paremmin vaikuttavuusperusteisen ohjauksen ja arvioinnin tarpeisiin. Uudistettu Tietoikkuna-verkkopalvelu on käytävissä vuoden 2021 lopussa.

Lisätietoa arvioinnista ja tietopohjasta: thl.fi/arviointi

Käynnissä oleva kehittäminen (Toivo-ohjelma): <https://soteuudistus.fi/tiedolla-johtaminen>

Indikaattoriarvot Tietoikkunassa: thl.fi/tietoikkuna

Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet: sotkanet.fi

Lähteet ja arvioinnissa käytetty tausta-aineisto

Väestö ja palvelutarve

1. Saamelaiskäräjät. Väestörekisterikeskus. Saamelaisten lukumäärä vuoden 2019 Saamelaiskäräjien vaaleissa. [Verkkolähde](#)

Järjestämistehtävän yleiset edellytykset

Palvelujen järjestämisen nykytila ja palveluverkko

2. Tilastokeskus. Alueellinen matkailutilinpito 2018–2019. [Verkkolähde](#)
3. Lapin sairaanhoitopiiri. Tilinpäätös ja toimintakertomus 2020. Lapin sairaanhoitopiiri. [Verkkolähde](#)
4. Länsi-Pohjan sosiaali- ja terveystalvelujen ja sairaanhoitopiirin kuntayhtymä (2021). Toimintakertomus 2020. [Verkkolähde](#)
5. Mehiläinen Länsi-Pohja. Vuosikertomus 2020. [Verkkolähde](#)
6. Lapin liitto. Aluehallintovirasto. 5.5.2021. Lapin hyvinvointiohjelman ja turvallisuussuunnitelman toimeenpanosuunnitelma 2020–2025. [Verkkolähde](#)
7. Lapin aluehallintoviraston valvontahavaintoraportti tulevan Lapin hyvinvointialueen sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden yhdenvertaisesta saatavuudesta ja laadusta vuonna 2020. [Verkkolähde](#)
8. Tulevaisuuden sote-keskus Lapissa. 30.4.2020. Hankesuunnitelma. Lapin maakunta. [Verkkolähde](#)
9. Sote-rakenneuudistusta tukeva alueellinen hanke Lapissa – hankesuunnitelma 1.1.2020–31.10.2021. [Verkkolähde](#)

Henkilöstö

10. Aula Research Oy. Keva. 12.2.2021. Analyysi kuntien työvoimatarpeista. Lappi. [Verkkolähde](#)
11. Kemin kaupunki. Henkilöstöraportti 2020. [Verkkolähde](#)
12. Länsi-Pohjan sosiaali- ja terveystalvelujen ja sairaanhoitopiirin kuntayhtymä. Toimintakertomus 2020. [Verkkolähde](#)
13. Tornion kaupunki. Tilinpäätös 2020. [Verkkolähde](#)
14. Rovaniemen kaupunki. Tilinpäätös ja toimintakertomus 2020. Tarkastuslautakunta. Kokous 21.4.2021. [Verkkolähde](#)
15. Lapin sairaanhoitopiiri. Tilinpäätös ja toimintakertomus 2020. [Verkkolähde](#)
16. Lääkäriliitto. 16.2.2021. Terveystalvelusten lääkäritilanne 2020. [Verkkolähde](#)
17. Työ- ja elinkeinoministeriö. Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus. TE-palvelut. Lapin ammattibarometri II/2021. [Verkkolähde](#)
18. OYS-erityisvastuualueen sairaanhoitopiirien erikoissairaanhoidon järjestämssopimus 2018–2021. Päivitetty kesäkuussa 2021. [Verkkolähde](#)

Sote-tiedonhallinta ja digitalisaatio

Sähköinen asiointi ja omahoito

19. Sote-rakenneuudistusta tukeva alueellinen valmistelu Lapissa -hankesuunnitelma 1.1.2020–31.10.2021. [Verkkolähde](#)
20. Mehiläinen Länsi-Pohja. Vuosikertomus 2020. [Verkkolähde](#)
21. Lapin sote-uudistushankkeiden toimeenpanosuunnitelma. Tulevaisuuden sote-keskus Lapissa 1.8.2020–31.12.2022. Rakenneuudistuksen alueellista valmistelua tukeva hanke 1.8.2020–31.12.2021.

Asiakas- ja potilastietojärjestelmien nykytila ja kehittämistoimet

22. Sote-rakenneuudistusta tukeva alueellinen valmistelu Lapissa -hankesuunnitelma 1.1.2020–31.10.2021. [Verkkolähde](#)
23. Tilinpäätös ja toimintakertomus. Lapin sairaanhoitopiiri. [Verkkolähde](#)
24. Lapin sote-uudistushankkeiden toimeenpanosuunnitelma. Tulevaisuuden sote-keskus Lapissa 1.8.2020–31.12.2022. Rakenneuudistuksen alueellista valmistelua tukeva hanke 1.8.2020–31.12.2021.

Tietojohtaminen

25. Lapin sote-uudistushankkeiden toimeenpanosuunnitelma. Tulevaisuuden sote-keskus Lapissa 1.8.2020–31.12.2022. Rakenneuudistuksen alueellista valmistelua tukeva hanke 1.8.2020–31.12.2021.

Sosiaali- ja terveyspalvelujen rahoitus, kustannukset ja investoinnit

26. Lapin sairaanhoitopiiri. Tilinpäätös ja toimintakertomus 2020. [Verkkolähde](#)
27. Länsi-Pohjan sosiaali- ja terveyspalvelujen ja sairaanhoitopiirin kuntayhtymä. Tilinpäätös- ja toimintakertomus 2020. [Verkkolähde](#)
28. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2021). Ennakkotiedot: Sairaaloiden tuottavuus 2020. [Verkkolähde](#) [luettu 27.9.2021]
29. Sote-palvelujen rahoituksen ja tarvetekijöiden tutkimus. [Verkkolähde](#)
30. Valtiovarainministeriö (2021). Kuntien ja hyvinvointialueiden rahoituslaskelmat. [Verkkolähde](#)

Alueen erityisteemat

Palvelujen saatavuus ja saavutettavuus, erityisesti saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sote-palvelujen saatavuus ja osaamisen tarpeet

31. Saamelaiskäräjät. Väestökierokeskus (2019). Saamelaisten lukumäärä vuoden 2019 Saamelaiskäräjien vaaleissa. [Verkkolähde](#)
32. Arola, L. (2021). Saamebarometri 2020 – selvitys saamenkielisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2021:1. Oikeusministeriö. [Verkkolähde](#)
33. Labba, E.-M., Laiti, M. & Ruotsala, P. (2016). Saamenkieliset palvelut. Teoksessa A. Niskala, R. Räisänen & M. Martin (toim.) Lapin sairaanhoitopiirin alueen sosiaali- ja terveydenhuollon tulevaisuuden palveluprosessit. Loppuraportti. [Verkkolähde](#)

34. Lehtola, R. & Ruotsala, P. (2016). Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus: Saamelaisten lasten, nuorten ja perheiden palvelut. Saamelaiskäräjät, Posken saamelaisyksikkö. [Verkkolähde](#)
35. Pasanen, A. (2016). Saamebarometri 2016. Selvitys saamenkielisistä palveluista saamelaisalueella. Oikeusministeriön julkaisu 39. [Verkkolähde](#)
36. Valtioneuvoston kanslia (2017). Hallituksen kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2017. Hallituksen julkaisusarja 8. [Verkkolähde](#)
37. Heikkilä, L., Laiti-Hedemäki, E. & Miettunen, T. (2019). Buorre eallin gávpogis. Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut kaupungissa. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 68. [Verkkolähde](#)
38. Miettunen, T. (2021). Saamenkielisen sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksen nykytilanne ja kehittämistarpeet. Selvitys saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämisyöryhmälle. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 18. [Verkkolähde](#)
39. Inarin kunta (2020). Inarin kunnan saamen kielistrategia – sisältäen saamelaisalueen kuntien yhteisen saamen kielten kielistrategian. Valtuuston hyväksymä 11.6.2020. [Verkkolähde](#)
40. Saamelaiskäräjien lausunto Lapin alueen sote-järjestämisen arviointikysymyksiin 27.8.2021. Dnro: 463/D.a.3./2021. Saamelaiskäräjien pöytäkirja 3/2021. 28.9.2021. [Verkkolähde](#)
41. Lapin aluehallintoviraston valvontahavaintoraportti tulevan (viittaus HE 241/220) Lapin hyvinvointialueen sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden yhdenvertaisesta saatavuudesta ja laadusta vuonna 2020. [Verkkolähde](#)
42. Lapin sairaanhoitopiiri. Perusterveydenhuollon yksikön ohjausryhmä 24.8.2021. Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämissuunnitelma 2021–2024. [Verkkolähde](#)
43. Lapin sairaanhoitopiirin alueen jäsenkunnat. Perusterveydenhuollon yksikön ohjausryhmä 6.9.2016. Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämissuunnitelma 2017–2020. [Verkkolähde](#)
44. Lapin sairaanhoitopiirin perusterveydenhuollon yksikkö ja Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen Lapin toimintayksikkö. 29.10.2018. Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämissuunnitelman arviointi – Arviointiraportti vuosien 2017–2018 toimenpiteiden toteutumisesta. [Verkkolähde](#)

Nuorten mielenterveys-, päihde- ja lastensuojelupalvelujen riittävyys ja palvelujen yhteensovittaminen

45. Lapin aluehallintoviraston valvontahavaintoraportti tulevan (viittaus HE 241/220) Lapin hyvinvointialueen sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden yhdenvertaisesta saatavuudesta ja laadusta vuonna 2020. [Verkkolähde](#)
46. Ylitalo, S. & Markkula, J. (2020). Ehkäisevä päihdetyö Lapin aluehallintoviraston toimialueen kunnissa vuonna 2020. Aluehallintovirastojen julkaisuja 9. Lapin aluehallintovirasto. [Verkkolähde](#)
47. Recovery-toimintaorientaatio mielenterveyspalveluissa -hanke 2018–2021 (ESR). [Verkkolähde](#)

Liite

Hyvinvointialueiden erityisteemat

Etelä-Karjalan hyvinvointialue

- Kuntoutuksen kehittäminen osana peruspalveluja
- Päivystyksellisten palvelujen saatavuus sekä päivystyksellisten palvelujen tarpeen vähentäminen peruspalvelujen saatavuutta parantamalla

Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialue

- Ikääntyneiden palveluiden palvelurakenne ja monialaiset palvelukokonaisuudet
- Perustason palveluiden saatavuus ja laatu

Etelä-Savon hyvinvointialue

- Ehkäisevän ja terveyttä ja hyvinvointia edistävän työn järjestäminen alueellisena monialaisena yhteistyönä
- Mielenterveys- ja päihdepalvelujen saatavuus ja laatu ml mielenterveyden edistäminen ja ehkäisevä päihdetyö

Helsingin kaupunki

- Toimenpiteet sosiaali- ja terveydenhuollossa segregaaion, polarisaation ja väestömuutosten (muutto alueelle, ikääntyneiden sekä lasten ja nuorten määränmuutokset) haasteisiin vastaamiseen
- Sote-integraation toteutumisen varmistaminen

Itä-Uudenmaan hyvinvointialue

- Toimenpiteet sosiaali- ja terveydenhuollossa segregaaion, polarisaation ja väestömuutosten (muutto alueelle, ikääntyneiden sekä lasten ja nuorten määrän muutokset) haasteisiin vastaamiseen
- Sote-integraation toteutumisen varmistaminen

Kainuun hyvinvointialue

- Järjestäjän keinot vastata palvelutarpeeseen väestömäärän ja väestörakenteen muuttuessa
- Sote-palveluiden integraatio erityisesti paljon palveluja tarvitsevien monialaisissa palvelukokonaisuuksissa

Kanta-Hämeen hyvinvointialue

- Monialaisia palveluja tarvitsevien asiakkaiden palvelukokonaisuudet
- Palvelujen vaikuttavuuden mittaaminen ja sen kehittäminen

Keski-Pohjanmaan hyvinvointialue

- Ikääntyneiden palveluiden kustannukset ja palvelurakenne
- Perustason palveluiden saatavuuden ja laadun varmistaminen

Keski-Suomen hyvinvointialue

- Mielenterveys- ja päihdepalvelujen saatavuus ja palveluprosessit
- Sote-integraation toteutumisen varmistaminen

Keski-Uudenmaan hyvinvointialue

- Toimenpiteet sosiaali- ja terveydenhuollossa segregaaion, polarisaation ja väestömuutosten (muutto alueelle, ikääntyneiden sekä lasten ja nuorten määrän muutokset) haasteisiin vastaamiseen
- Sote-integraation toteutumisen varmistaminen

Kymenlaakson hyvinvointialue

- Ikääntyvien ja erityisryhmien asumispalveluiden kehittäminen ja monialainen yhteistyö toimintakykyä tukeviksi kokonaisuuksiksi
- Kuntoutuksen kehittäminen osana peruspalveluja

Lapin hyvinvointialue

- Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sote-palvelujen saatavuus ja osaamisen tarpeet
- Nuorten mielenterveys- ja päihde- ja lastensuojelupalveluiden riittävyys ja palvelujen yhteensovittaminen

Länsi-Uudenmaan hyvinvointialue

- Toimenpiteet sosiaali- ja terveydenhuollossa segregaaation, polarisaation ja väestömuutosten (muutto alueelle, ikääntyneiden sekä lasten ja nuorten määränmuutokset) haasteisiin vastaamiseen
- Sote-integraation toteutumisen varmistaminen

Pirkanmaan hyvinvointialue

- Alueellisen yhdenvertaisuuden vahvistaminen palveluiden saatavuudessa
- Väestöryhmien välisen eriarvoisuuden vähentäminen

Pohjanmaan hyvinvointialue

- Lasten, nuorten ja perheiden mielenterveys- ja päihdepalvelujen järjestäminen
- Työikäisten ja ikääntyneiden mielenterveys- ja päihdepalvelujen järjestäminen

Pohjois-Karjalan hyvinvointialue

- Ehkäisevän ja terveyttä ja hyvinvointia edistävän työn järjestäminen alueellisena monialaisena yhteistyönä
- Perustason palveluiden saatavuus ja laatu

Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialue

- Ikääntyneiden palvelujärjestelmän muutostarpeet ja muutoksen keinot
- Perustason palveluiden saatavuuden ja laadun varmistaminen

Pohjois-Savon hyvinvointialue

- Lastensuojelun toimivat prosessit ja monialainen yhteistyö
- Mielenterveys- ja päihdepalvelujen saatavuus, mukaan lukien mielenterveyden edistäminen ja ehkäisevän päihdetyön monialainen toteutus

Päijät-Hämeen hyvinvointialue

- Akuuttipalvelujen kokonaisuuden kehittäminen (sisältäen Akuutti24 päivystysyksikön, sosiaalipäivystyksen, ensihoidon sekä kotisairaalan)
- Aikuissosiaalityö työikäisten arjen haasteiden tukena (kohderyhmänä erityisesti nuoret aikuiset)

Satakunnan hyvinvointialue

- Mielenterveys ja päihdeasiakkaiden palvelujen saatavuus ja laatu, ml mielenterveyden edistäminen ja ehkäisevä päihdetyö
- Perustason palvelujen saatavuus ja laatu

Vantaan ja Keravan hyvinvointialue

- Toimenpiteet sosiaali- ja terveydenhuollossa segregaaation, polarisaation ja väestömuutosten (muutto alueelle, ikääntyneiden sekä lasten ja nuorten määrän muutokset) haasteisiin vastaamiseen
- Sote-integraation toteutumisen varmistaminen, erityisesti nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelujen riittävyys ja palvelujen yhteensovittaminen

Varsinais-Suomen hyvinvointialue

- Korjaavien palvelujen painotuksen vähentäminen ja ennaltaehkäisevien ja peruspalvelujen vahvistaminen
- Sote-integraation toteutumisen varmistaminen

Áššedovdiárvalus

Populašuvdna čoggon gávpotguovlluide

Lappi buresbirgejumeguovlu lea viidodagas dáfus riikka stuorimus ja olmmošdávjodagas dáfus riikka unnimus guovlu. Stuorámus oassi olbmuid leat Roavvenjárgga ja Kemi-Tornio guovllus. Olbmuid sullii golbma proseantta leat sápmelaččat. Álbmoteinnostusaid mielde guovllu olmmošmeari einnostit njiedjat dálá, sullii 177 000 ássis. Eallilan olbmuid mearri álbmogis lea binnáš stuorit, go riikka gaskaárvu. Eallilan olbmuid mearri stuorru binnáš eanet, go riikka gaskadási álbmoteinnostusain. Vuollil 18-jahkásaččaid oassi álbmogis lea riikka gaskaárvvu sulaid, ja riegádanlohku lea binnáš stuorit, go gaskamearálaččat. Lappi álbmoga dearvvašvuodas ja buresbirgejumis leat mánggaid mihttáriid mielde muhtin veardde eanet čuolmmat go riikkas gaskamearálaččat. Bargonávccahisvuodaealáhatolbmot leat olu ja massojuvvon eallinjagit ovdaláigge jápmimiid dihtii leat eanet go riikkas gaskamearálaččat. Olbmot buhčet Lappis eanet go gaskamearálaččat.

Mánggat ordnejeaddjit ja mánggat ordnenvuogit

Sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid ordnenstruktuvra lea Lappis biedgái. Guovllus leat 21 gieldda, ja biedgáivuoda lasiha ain guovllu guokte buohccedikšunbire, main Länsi-Pohja buohccedikšunbire lea olggudan eanaš oasi sierrabuohccedivššus. Oktasaš, olles guovllu gokčevaš strategiijalaš ráhkkanepmi boahhtevaš buresbirgejumeguvlui ii leat dahkkon ovdal sode-ođastuspakehta dohkkeheami riikkabeivviin.

Koronapandemiija váttasmahtii bálvalusaid ordnema. Dearvvašvuodafuolahusa bálvalusaid hoahpuhis fállama ja čuohppandoaimma geahpidedje giđđat 2020, ja šaddan dikšunráidu burgojuvvui loahppajagi. Sosiálabálvalusain erenomážit mánáidsuodjalanbálvalusaid dárbu lassánii. Guovllu ordnejeaddjit ovttasbarga rájaid rastá Norggain ja Ruotain erenomážit vuosttašdivššu ja sápmelaččaid bálvalusain. Bálvalusaid ordnemis galgá bajásdoallat válmmašvuoda fuolahit stuorra mátkkošteaddjiioavkkus. Koronapandemiija goittotge geahpedii mátkkošteaddjiid meari mearkkašahhti láhkai.

Sode-ámmátolbmuid rekryterendilli lei Lappis eará riikka láhkai váttis ovdamearkka dihtii sosiálabargiid ja psykologaid oasil. Nuppi dáfus dearvvašvuodaguovddážiid doavtterdilli lei Lappi guovllus čielgasit buoret go mánggain eará guovlluin.

Oktasaš bálvalanportála, muhto mánggat áššehas- ja pasieantadiehtovuogádagat

Elektrovnnaš bálvalusain leat Lappis juo guhká atnán ávkin doaibmiid oktasaš bálvalanportála ja lassin áššehasain oktavuodaváldimiin ja ámmátolbmuid gaskasaš ovttasbarggus. Áššehas- ja pasieantadiehtovuogádagaid vuolggasadi buresbirgejumeguvlui sirdašuvadettiin lea biedgái. Guovllus ledje jagis 2020 geavahas 38 sierra vuogádaga. Lappi buresbirgejumeguovllu áššehas- ja pasieantadiehtovuogádagaid iešguđet molssaeavttuid gaskkas doarjalit váldoáššis Esko-vuogádahkii. Diehtojodiheami dássi molsašuddá mearkkašahhti láhkai iešguđet ordnejeaddjiid gaskkas, ja guovllu doaibmit leat ovttasbargan unnán. Vai ordnema jodiheami vuodđoeavttut devdojit, Lappi buresbirgejumeguovllus galget čujuhuvvot mearkkašahhti láhkai návccat diehtojodiheami ovdideapmái juo ovdal jagi 2023.

Iešguđet ássiid nettogeavahusgoasttádusat riikka nubbin stuorimusat

Lappi gielddaid ekonomalaš suvdinnákca nanosmuvai háválaš koronadoarjagiid mielde. Maiddái Lappi buohccedikšunbire olahii positiivvalaš bohtosa. Länsi-Pohja buohccedikšunbire boadus bázi vuolláibázan koronadoarjagiin fuolakeahtá. Dása váikkuhii oassin somáhtalaš sierrabuohccedivššu viiddes olggudansoahpamuš, man haddi lea buori muddui fásta.

Lappi guovllu sosiála- ja dearvvašvuodadoaimma iešguđet ássiid bálvalandárbui heivetkeahtes goasttádusat ledje riikka nubbin stuorimusat. Gorálaččat stuorámuš oassi šattai sierrabuohccedivššus ja sierrabuohccedivššus goasttádusat ledje riikka goalmádin stuorámušat. Nettogeavahusgoasttádusat rasttildedje riikka gaskaárvvu čielgasit maiddá vuodde dearvvašvuodafuolahusa seangaossodatdivššus ja ruovttudivššus. Lappi buohccedikšunbire sode-investerengolut ledje jagi 2020 ássi nammii riikka njealjádin stuorámušat guovddášbuohcceviesu viiddidaninvesteremiid dihtii.

Eallilan olbmuid bálvalusain ja ruovttudivššus goasttádusat šadde jagis 2016 jahkái 2020 eanet go riikkas gaskamearálaččat. Vuollil 18-jahkásaččaide heivehuvvon mánáid, nuoraid ja bearrašiid sosiálafuolahusa rabasbálvalusaid ja mánáidsuodjalusa bálvalusaid goasttádusat ledje unnibut go riikkas gaskamearálaččat, muhto dat leat šaddan goalmádasain jagis 2016 jahkái 2020, mas dihtto bearrašiid bálvalandárbbu lassáneapmi. Somáhtalaš sierrabuohccedivššus geavahedje Lappis álbmoga bálvalandárbbu ektui eanet go riikkas gaskamearálaččat. Dárbofástandahkkon rehkenaston goasttádusat ledje čielgasit stuorábut go riikka gaskaárvu. Lappi sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid reálalassáneami jagiid 2020–2030 einnostit leat unnit go olles riikkas.

Sámegiela bálvalusain ja bálvalusain kultuvrra mielde leat olu váillit

Sápmelaččain lea lágas ásahuvvon vuogitvuohka geavahit sámegiela almmolaš bálvalusain sámiid ruovttuguovllu gielddain. Vuogitvuohka geavahit sámegiela guoská lassin bálvalusaide giellaovttastumiin, maid lahttu sámiid ruovttuguovllu gielddat leat. Virgeoapmahaččat galget ovddidit aktiivvalaččat sámegiela geavaheami.

Sápmelaččaid bálvalandárbbuid ja sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid fidnašuvvama govvideaddji diehtovuoddu lea reahkkameahttu. Našuvnnaš systemáhtalaš diehtočoaggin ii leat. Bálvalusaid ordnejeaddjit eai njuolgguslaččat raportere mot sámegiela bálvalusaid ja bálvalusaid kultuvrra mielde leat fidnašuvvamis, bálvalusaid geavaheamis dahje áššehasvásáhusain. Mannan jagiid čielggademiid ja sámedikki árvalusa mielde mánggain sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa bálvalusain leat mearkkašahtti váillit sámegiela bálvalusain, mat eai praktihkas leat fállun.

Okta mearkkašahttimus čuolmain lea sámegiela sode-ámmátolbmuid váili. Skuvlenuogádat vuhtiváldá hejot sámegiela bálvalusaid ja bálvalusaid dárbbu kultuvrra mielde. Dála sámegiela bálvalusaid juvssahehttuvuohka lea dávjá headju ovdamearkka dihtii guhkes mátkkiid dahje váilevaš dieđiheami dihtii. Sámegiela sosiála- ja dearvvašvuodasorggi bagadallan ja eará materiála leat geavahas dušše vánis ja dávjimusat dušše davvisámegillii.

Lappi buohccedikšunbire sosiála- ja dearvvašvuodafuolahusa ordnenplána jagiide 2017–2020 ollašuvai sámiid bálvalusaid ovddidanmihttomeriid oasil hejot. Sámevuovllu gielddat ráhkadedje oktasaš sámegiela giellastrategiija ja álggahedje strategiija mielde doaibmabijuid, maiguin lasihit ovttasbarggu gielddaid gaskkas. Boahttevuoda sosiála- ja dearvvašvuodaguovddáš -prográmma Lappi-fitnus leat álggahuvvon mánggat ovddidandoaimmat lasihan dihtii sámegiela bálvalusaid oažžuma. Lappi buohccedikšunbire lea beavttálmahttán sámegiela bálvalusaid ovddidanvuogi.

Nuoraid mielladearvvašvuoda-, gárrenávnnas- ja mánáidsuodjalanbálvalusaid oktiiveiveheamis váttisvuodát

Nuoraid illáveadjin lea lassánan Lappis. Ovdamearkka dihtii nuoraid vásihan átestus lea Lappis dábalut go eará riikkas. Nuoraide čujuhuvvon sierradási rabas- ja lágádušdivššus mielladearvvašvuodabálvalusaid geavahit Lappis eanet go eará báikkiin riikkas. Veajuiduhttinpsykoterapiija geavaheami lea mearkkašahtti láchkai uhcit go eará báikkiin riikkas, mii čujuha duhtameahttu bálvalandárbui. Mánáidsuodjalusa geavaheami govvideaddji indikáhtoriid mielde Lappi lea lahka riikka gaskaárvvu. Gielddaid gaskkas leat stuorra erohusat. Mánáidsuodjalanalmuhusat lassánedje Lappis jagi 2020 seammá láchkái, go earáge báikkiin riikkas. Gehččui váldon mánát ja ruovttu olggobeallái biddjon mánáid ja nuoraid mearri lei riikka gaskaárvvu dásis. Lappis mánáidsuodjalanbálvalusain deattuhuvvo ámmátlaš bearašdikšu lágádušdivššus sadjái.

Mánáidsuodjalanbálvalusaid áššehasain leat Lappis váttisvuodát beassat mielladearvvašvuodabálvalusaid ollái ja áššáigullelaš dikšui. Nuoraid mielladearvvašvuoda-, gárrenávnna- ja mánáidsuodjalanbálvalusaid oktiiheiveheapmii doaimma doarvái ordnema dáfus bieđgásguovllus. Nuoraidpsykiatriija bálvalusat leat oažžumis hejot, mii lea báikkuid dagahan, ahte nuorat leat láidestuvvon mánáidsuodjalussii, mas váilu gokčevaš máhttu mielladearvvašvuodasuorggis. Čuolmmat leat čuovvumus erenomážit Lappi buohccedikšunbire ja guovllu bieđgás bálvalanstruktuvrras. Čielga dikšunbálgát ja bálvalanollisvuodát eai leat meroštallon. Guovllus gillájit maiddái bargiid vánis. Bálvalusaid oažžuma buorideamis ja oktiiheiveheamis leat jođus mánggat ovddidandoaimmat. Boahhtevuoda sosiála- ja dearvvašvuodaguovddáš-prográmma Lappi fidnus Mánáidsuodjalusa mánggasuorggat bálvalusat Davvi-Suomas 2020–2022-fidnus, mas davviguovllut nanosmahttet nuoraid mielladearvvašvuoda- ja gárrenávnna bálvalusaid, mánáidsuodjalusa ja čuvgehusbálvalusaid integrerejuvvon bargovuogi.

Bálvalusaid oažžun ja juvssahahttivuohta, erenomážit sámegiela ja kultuvrra miel sode-bálvalusaid oažžun ja máhttima dárbbut

Virgeoapmahaččat galget aktiivvalaččat dorvvastit gielalaš vuoigatvuodaid ollašuvvama

Sápmelaččain lea vuoigatvuoha geavahit sámegiela almmolaš bálvalusain, mat leat sámiiid ruovttuguovllus Anára, Eanodaga, Soađegili ja Ohcejoga gielddain. Vuoigatvuoha guoská maiddá gieldaovttastumiide, gos sámeguovllu gielddat leat lahttun. Mearkkašahhtimus dán lea Lappi buohccedikšunbire, mii vástida Lappi guovllu sierrabuohccedivššus ja Eanodaga vuodđodearvašvuodafuolahusas. Juos sámegiela bálvalus ii leat oažžumis, sámegiela áššehasain lea vuoigatvuoha oažžut nuvtá dulkoma. Sámevuovllu olggobealde virgeoapmahaččaid geatnegahttet sihke sápmelaččaid vuoigatvuoha iežaset giela ja kultuvrra doalaheapmái ja ovddideapmái ja lassin geatnegasvuoha vuhtiváldit áššehasa eatnigiela ja kulturduogáža bálvalusaid fállamis.

Sápmelaččaid vuoigatvuoha oažžut bálvalusaid sámegillii vuodđuduvvá vuodđolága paragrafii 17.3., sámi giellalahkii ja sosiála- ja dearvašvuodabálvalusaide guoski láhkaásaheapmái. Virgeoapmahaččat galget aktiivvalaččat doaimmaideaset bokte dorvvastit dán vuoigatvuoda ollašuvvama. Gielalaš vuoigatvuodat gusket buot golmma Suomas hállon sámegillii (davvisámegiella, anárašgiella, nuortalašgiella).

Sullii guokte goalmádasa 10087 sápmelaččas, geat ássat Suomas, leat sámeguovllu gielddaid olggobealde.³¹ Sullii bealli sápmelaččain ássat Lappi buresbirgejupmevuovllu gielddain. Álbmotdiehtovuogádagas ledje jagi 2020 dili mielde 2 008 olbmo merken eatnigiellaneaset sámegiela, mii lei sullii 19 proseantta buot sápmelaččain. Sullii guokte goalmádasa eatnigiela sámegielaigiin ássat sámeguovllu gielddain. Álbmotdiehtovuogádat ii dálá dilis atte dievaslaččat luohtehahti gova sámegielaigiid mearis.³²

Sámediggi guovddáš doaimmi

Virgeoapmahaččat galget ráđđádallat sápmelaččaid sajádahkii ja eallindiliide váikkuheadji áššiin sámedikkiin earret eará áššiin, mat gusket sosiála- ja dearvašvuodabálvalusaid ovddideapmái sámeguovllus. Sámediggi ollašuttá sámiiid ruovttuguovllus sápmelaččaide eamiálbmogin gullevaš, sin iežaset gillii ja kultuvrii guoskevaš ieštivrejumi. Davvi-Suoma sosiálasuorggi máhttinguovddáš lea lassin riikkaviidosas sierrabargu ovddidit sámiiid buresbirgejupmebálvalusaid. Buresbirgejupmevuovlluid álggahettiin doaimmaideaset, Lappi buresbirgevuovllu bargun boahat doarjut sámegiela sosiála- ja dearvašvuodabálvalusaid ovddideami olles riikkas.

Stáhta oassálastá sámiiid gielalaš vuoigatvuodaid ja sámegiela bálvalusaid ollašuttimis šaddi goluid buhttemii gielddaid stáhtaossevuogádaga lasáhusain sámeguovllu gielddain. Sámevuovllu gielddaid sámegiela sosiála- ja dearvašvuodabálvalusat ruhtaduvvojit lassin STM (*Sosiála- ja dearvašvuodaministeriija*) sámediggái juolludan sierra stáhtadoarjagiin. Sámediggi juohká stáhtadoarjaga ain viidásappot sámeguovllu gielddaide dáiguin ráđđádallojuvnon soahpamušaid vuodul. Stáhtadoarjaga lei 480 000 euro jagi 2020. Doarjaga lea bisson seammán jagis 2004 jahkái 2020. Sámediggi lea atnán stáhtadoarjaga sturrodaga reahkkámeahtumin. Gielddat sáhttet lassin ohat sámi giellalága mielde stáhtadoarjaga jorgalan- ja dulkongoluide, dieđiheapmái ja lassin bargoveaga giellaoahpuide.

Sámegiela sode-bálvalusaid čuovvundieđut váilevaččat

Sámegiela sosiála- ja dearvašvuodabálvalusaid dárbbuid, oažžuma ja ovtaveardásašvuoda árvoštallama váttásmahtta reahkkámeahtun diehtovuoddu. Našuvnnaš systemáhtalaš diehtočoaggin sámegiela bálvalusain ja bálvalusain kultuvrra mielde ja bálvalandárbbuin ii leat, mii váttásmahtta maiddá sámeguovllu gielddaid bálvalusaid ordnema ja raporterema. Gielddain váilot sámegiela bálvalusaid ektui strategiijalaš mihttomearit,

maid sáhtta mihtidit. Gielddat ja Lappi buohccedikšunbire eai njuolgguslaččat čuoovo eaige raportere sámegiela bálvalusain, áššehasvášhusain ja gielalaš vuoigatvuođaid ollašuvvamis. Sámediggi ja vuoigatvuođaministeriija čielggadit mearrejahkásaččat sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuođaid ollašuvvama. Dáid čielggademiid ja mánggaid sierra dutkanraporttaid mielde leat olu váillit ja itkoguovllut³³⁻³⁷ sámegiela ja kultuvrra miel sosiála- ja dearvašvuođabálvalusaid oažžumis.

Ovdamearkka dihtii sámeálbmogii čujuhuvvon Sámebaromehter-gažadeami mielde dušše čieža proseantta sámiiid ruovttuguovllus ássi sápmelaččain atne sámegiela bálvalusaid oažžuma buorin jagi 2020.³² Bálvalusaid heajos oažžumii leat giddden fuomášumi maiddá mánggat riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođasoahpamušaid gozihanorgánat.³⁸

Vátni sámegielaš ámmátolbmui

Sámegiela ja kultuvrra miel sode-bálvalusaid oažžumii laktásit mánggalágan váillit. Okta stuorámuš čuoibma lea sámegiela sode-ámmátolbmuid váili. Erenomážit áitatvuloš anáraš- ja nuortalašgielalaččain lea stuorra váili. Rekryteremiin sámegiellamáhttu gávnnavuvvo ovdun, muhto giellamáhttu ii leat gelbbolašvuođagáibáduš. Sámegielaččaide fállujuvvo giellalassi, muhto dan eai ane arvosmahttit doarvái buot gielddain.³⁹ Bálvalanvuogádat lea rašši, dasgo sámegiela bálvalusat leat dávjá sorjavaččat dušše ovttaskas ámmátolbmui. Juos sii sirdásit eret gieldda bálvalusas, sámegiela bálvalusaid oažžun sáhtta gopmánit.

Sámedikki árvoštallama mielde vuođđobálvalusat galggašedje nanosmahttojuvvot buot golmma sámegillii erenomážit dábašdoavtter-, sosiála-, mielladearvašvuođa- ja gárrenávnasbálvalusain, mánná- ja bearašbálvalusain ja ruovttubálvalusas virgeáiggi olggobealde.⁴⁰ Gohccivirgeoapmahačča mielde mánáid, nuoraid ja bearrašiid bálvalusain leat váillit erenomážit sosiálabargiid, bearašbargiid ja sadjásašfuolahusa sámegiela bálvalusain.⁴¹ Gohccivirgeoapmahaččain váilot gokčevaš reaidut, maiguin árvoštallat systemáhtalaččat sámegiela bálvalusaid oažžuma ja ovtaveardásašvuođa.

Sámegiela mielladearvašvuođabálvalusat gáibidit čovdosa hohpolaččamusat. Dat eai praktihkas gávdno ollenge. Lappi buohccedikšunbire lea šiehttan Norgga Finnmarkssykehusetiin sámegiela mielladearvašvuođabálvalusaid skáhppomis Norgga bealde, muhto praktihkas ovttasbargu lea leamaš gággat.⁴² Lassin koronapandemiija lea váttásmáhtán áššehasaid ja sode-ámmátolbmuid johtima rájá rastá Norgii.

Sámegiela sosiála- ja dearvašvuođabálvalusaid buvttadeapmái oaivilduvvon stáhtadoarjja geavahuvvo sámiiid ruovttuguovllu gielddain eanaš bálvalusaide, mat addojit eallilan olbmuid ruoktot ja bálvalanássama dikšunbargoveaga bálkágoluide. Stáhtadoarjagis fuolakeahhtá Sámediggi lea ovdanbuktán mearkkašahhti váilliid sámegiela bargoveaga oažžumis eallilan olbmuid bálvalusain.⁴⁰

Sode-suorggi skuvlejumis eai dihtomielaččat skuvlejuvvo sámegiela ja -kultuvrra ekspearttat

Skuvlenuogádat vuhtiiváldá sámegiela ja kultuvrra miel bálvalusaid dárbbu, ja skuvlendárbbut eai váldo ovddalgihtii vuhtii. Oulu universitehta dálkkasdiehtaga skuvlenprográmmas lea juo guhká leamaš ovttá báikki giddodat sámegielaččaide. Sode-suorggi dutkosiid ii goittotge sáhte čađahit sámegillii. Giellaoahput ja kultuvrralaš bargovugiid ja-metodaid oahput leat dál fállun ámmátlaš vuođđooahpahas dušše vánis, lagamustá Sámi oahpahasguovddážiis. Okta guovddáš goazan skuvlejumis lea sámegiela sode-suorggi ámmátgiela váilun. Sode-suorggi materiálat leat jorgaluvvon dušše vehá sámegielaide ja dábaččat dušše davvisámegillii.

Sámiiid ruovttuguovllu gielddat sáhttet atnit ávkin sámi giellalága stáhtadoarjaga fállan dihtii ovttá dahje guokte bargái sámegiela skuvlejumi, mii bistá ovttá jagi. Dálá stáhtadoarjja ii leat goittotge adnojuvvon gokčevažžan.³⁹ Lappi buohccedikšunbire ii leat vuoigadahtton oažžut stáhtadoarjaga, muhto lea ovdal ordnen skuvlejumiid iežas goasttádusainis. Mannan jagiid dát vejolašvuohta ii leat fállon bargiide.

Mihttomearit ollašuvakeahttá

Bálvalusat ožžojuvvojit dávjá hejot ovdamearkka dihtii guhkes mátkkiid dahje váilevaš dieđiheami dihtii. Sámegiel bálvalusain ii álot dieđihuvvo aktiivvalaččat ja doarvái, ja dalle áššehasat eai vealttakeahttá dieđe, sáhttágo sode-ámmátolbmui dikšut áššiid sámegillii. Juvssahahttivuođa geahnohuhtta maiddái sámegiel sosiála- ja dearvvašvuođasuorggi rávvagiid ja eará materiála váilun. Ámmátolbmuid geavahan sode-materiála lea hejot gávdnamis, iige bearráigehččo leago materiála áiggi dásis.

Sámi giellalága mielde bálvalusaid galggašii bastit vuosttaš sajis fállat sámegillii, muhto juos dat ii leat vejolaš, áššehasat lea vuoigatvuohta oažžut dulkonbálvalusaid. Sámedikki mielde dulkonbálvalusain leat dávjá ájit dahje daid eai leat álo fállan áššehassii, gii daid dárbbasa.⁴⁰

Lappi buohccedikšunbire sosiála- ja dearvvašvuođafuolahusa jagiide 2017–2020 dahkkojuvvon ordnenplánas ledje 29 sámegiel bálvalusaid ovddideapmái ja oažžuma buorideapmái siktejeaddji mihttomeari.⁴³ Mihttomearit gokče viidát sosiála- ja dearvvašvuođafuolahusa sierra bálvalanguovlluid. Buohccedikšunbire ordnenplána ollašuvvama árvvoštallan čájehii, ahte masá visot mihttomearit báhce ollašuvakeahttá. Doaibmabijuide eai lean ollašuhttit, iige gielddaid gaskasaš ovttasbargu lean koordinerejuvvon.⁴⁴

Mánngat ovddidandoaimmat jođus

Lappis leat bárrásii jođus mánngat ovddidandoaimmat buoridan dihtii sámegiel ja kultuvrra miel bálvalusaid oažžuma. Lappi buohccedikšunbire ordnenplánas jagiide 2021–2024 leat vihtta struktuvrralaš temá, mat leat oktiiveivehuvvon Boahttevuoda sosiála- ja dearvvašvuođaguovddáš -prográmma ja Sode-ráhkadusođastus Lappis -fitnuiguin.⁴² Ovttaskas bálvalusaid ovddideami sadjá váldodeaddu lea ráhkaduslaš temáin. Guovllus leat álggahan doaibmabijuid, maiguin dálá sámegiel resurssa ožžot beaktilabbot geavahussii ovdamearkka dihtii juohkimiin resurssaid gielddarájáid rastá ja lasihemiin sámegiel gáiddusbálvalusaid. Eará ráhkaduslaš ovddidantemat leat sámegiel bálvalanbálgáid govvideapmi ja daid oinnolašvuođa lasiheapmi. Lassin mihttomeari lea dahkat njuovžilabbon dulkon- ja rájáid rastildeaddji bálvalusaid. Sámegiel materiála- ja digibálvalusat lasihuvvojit, muhto dáid mihttomeriid ollašuvvan gáibida maiddái našuvnnalaš doarjaga. Ordnenplánas ásahuvvon mihttomeriid ollašuvvan ovddiduvvo vuodđudemiin praktihka dási ovttasbargoforuma buohccedikšunbire, gielddaid ja sámedikki gaskii. Boahttevuoda sosiála- ja dearvvašvuođaguovddáš -fidnus guovddáš bálvalusaid ovddideami deaddočuokkisin lea ovddidit sámegiel ja kultuvrra miel mielladearvvašvuođa- ja gárrenávnasbálvalusaid ja maiddái bearašbálvalusaid oažžuma ja doaibmavugiid.

Sámeguovllu gielddat darvánedje dieđu váilliin šaddan juvssahahttivuođačuolmmaide ráhkademiin jagi 2020 sámegielaid giellastrategiija.³⁹ Gielddat leat strategiija mielde álggahan doaibmabijuid, maiguin buoriduvvojit sámegielat bargiid ja áššehasaid deaivan ja dieđiheapmi sámegiel bálvalusain. Maiddái Lappi buohccedikšunbires lea jođus sámegielaláččaid kárten. Buohccedikšunbire lea muđui ge beavttálmahttán sámegiel bálvalusaid ovddidanvuogi bákkáhemiin vuosttamuš geardde sámiid bálvalusaid ovddidanplánejeaddji vuodđodearvvašvuođafuolahusa ovttadahkii.

Äššitobdeearvuštállâm

Ässeeh láá čoggášum kaavpugviđoduvváid

Laapi pyereestvaijeemviđodáh lii aseviđoduvâs peeleeest eennâm stuárráamus já ässeesaahâdovuodâs peeleeest eennâm uemus viđodáh. Iänááš ässein láá čoggášum Ruávinjaargâ já Kiemâ-Tuárnus kuávlun. Ässein suullân kulmâ prooseent láá sämmiliih. Aalmugennustâsâin lii arvâlum, et viđoduv ässei meeri kiäppán tááláá suullân 177 000 ässet. Elilâm ulmui uási ässein lii ucánjáháá stuárráb ko ubâ eennâm koskáárvu. Elilâm ulmui meeri šadda ennustâsâi mielđ váhá eenâb ko eennâm koskâtääsi. Vuálá 18-ihásij uási lii eennâm koskáárvu aldasijn, já šoddâm párnái meeri lii ucánjáháá stuárráb ko enâmist koskámiäráávt. Laapi ässei tiervâsvuodâst já pyereestvajemist láá maangâi mittárijguin mottoom verd eenâb čuolmah ko eennâm koskâtääsi lii. Pargonavcâttesvuotâiäláttâs finnejee ulmui uási lii stýeres já monâttum eellimiveh liijkás arâdis jäämmim keežild láá eenâb ko enâmist koskámiäráávt. Puácuovuodâh tiättoje ulmui kooskâst Laapist eenâb ko enâmist koskámiäráávt.

Maangah uárnejieeh já maangâlágán ornimvyevih

Sosial- já tiervâsvuotâpalvâlusâi ornimrááhtus lii Laapist piäđguláš. Kuávlust láá 21 kieldâd, já piäđguvuodâ lasseet ain lase kuávlun kyehti pyecceetipšompiiri, main Viestâr-Pohja pyecceetipšompiiri lii olgostittám váldu-uási sierânâspyecceetipšomist. Ohtsâš, ubâ kuávlun luávdee strategisâš rahttâttâm puáttee pyereestvaijeemviđodáhân ij lah tohhum ovdil soti-udâdempakkeet tuhhiitem ovdâskodeest.

Koronapandemia keežild lii šoddâm vaigâdubbon ornid palvâlusâid. Tiervâsvuotâtipšom palvâlusâi huáputtes faallâm já čuoppâmtoimâm kepidui kidđuv 2020, já tast šoddâm tipšomjonoh roččuškuottii loppâivveest. Sosialpalvâlusâin eromášávt párnâisuojâlempalvâlusâi tárbu lasanij. Kuávlun uárnejieeh pargeh oovtâstpargoost raajij paijeel Taažáin já Ruotáin eromášávt vuosâtipšo já sämmilij palvâlusâin. Palvâlusâi orniimist kalga paijeentoollâđ valmâšvuodâ tipšod stuorrâ mere madhâšjeid. Koronapandemia kuittâg kepidij madhâšjei mere merhâšitteht.

Tego ubâ enâmist, soti-áámmátlij rekrytistemtile lâi Laapist vaigâd ovdâmerkkân sosialpargei já psykologij uásild. Nube tááhust tiervâsvuotâkuávdái tuáhtártile lâi Laapi kuávlust čielgâsávt pyereeb ko maangâ eres kuávlust.

Ohtsâš palvâlemportal, mut maangâ äššigâs- já pyecceetiätuvuáhâduv

Šleđgâhámásijn palvâlusâin lii Laapist jo kuhheeb ääigi kevttum tuáimei ohtsâš palvâlemportal nuuvt ohtâvuodâ tolâmist äššigâsâiguin ko áámmátlii koskâsii oovtâstpargoost. Äššigâs- já pyecceetiätuvuáhâduvâi vuolgâtile pyereestvaijeemviđodáhân sirdudijn lii piäđguláš. Viđoduvâst Iijii ive 2020 kiävtust 38 jieškote-uvlágán vuáhâdâhâd. Laapi pyereestvaijeemviđoduv äššigâs- já pyecceetiätuvuáhâduvâi maangâin muulsâiävtuin vuosâsajasâžžân lii Esko-vuáhâdâh. Tiätustivrim tääsi mulsâšud merhâšitteht jieškote-uv vuáhâduvâin, já viđoduv tuáimei koskâsâš oovtâstpargo lii lamaš smäävis. Orniistâlmân kyeskee stivrim vuáđuvátamušâi tevdim váátá Laapi pyereestvaijeemviđoduvâst merhâšitteht tiäduvtem já huámmâšume tiätustivrim oovdedmân jo ovdil ive 2023.

Ässekuáhtásiih nettokevttimkoloh nubben stuárráamusah enâmist

Laapi kieldâi ruttâtuáluláš kyeddimnahcâ nanosmij kerdiluándusij koronatorjui vievâst. Meiddei Laapi pyecceetipšompiiri uulij positivlii puátusân. Viestâr-Pohja pyecceetipšompiiri puáđus paasij vuálápâsulâžžân koronatorjuin sorjohánáá. Taas suijân lâi uásild somatlii sierânâspyecceetipšom viđes olgostittemsopâmuš, mii lii haddees peeleeest viehânáál kiddâd.

Laapi kuávu sosial- já tiervâsvuotâtoimâ ässekuáhtásiih koloh, moh iä lah heiviittum palvâlemtáárbu miel, lijji nubben stuárráamusah enâmist. Nettokevttimkoloh lijji čielgâsávt eennâm koskáárvu paajaabeln meid vuáđutiervâsvuotâtipšom sengâuasádâhtipšoost já päikkítipšoost. Laapi pyeceptipšompiiri soti-investistemmanoh lijji ive 2020 ässee kuáttá niäljadin stuárráamusah enâmist kuávdášpyeceeiviäsu vijđedeminvestistmij tiet.

Eliilâm ulmui palvâlusâin já päikkítipšoost koloh stuorruu ivveest 2016 ihán 2020 eenâb ko enâmist koskámiärálvávt. Vuálá 18-ihásiid heiviittum párnái, nuorâi já perrui sosialtipšom ávuspalvâlusâi já párnáisuojâlem palvâlusâi koloh lijji ucebeh ko enâmist koskámiärálvávt, mut toh lijji lasanâm kuálmádâssáin ivveest 2016 ihán 2020, mast uáinoo perrui palvâlemtáárbu lasanem. Somatlâš sierânâspyeceptipšom kevttui Laapist eenâb ko enâmist koskámiärálvávt, jis ton kevttim lii heiviittum ässei palvâlemtárboid. Tárbusádâsmittum já rekinistmân vuáháduvvee koloh lijji čielgâsávt ubâ eennâm koskáárvu paajaabeln. Árvuštállám miel Laapi sosial- já tiervâsvuotâpalvâlusâi reaalistuárrum ivij 2020-2030 lii uceeb ko ubâ enâmist.

Sämikielâlijn já kulttuurmiäldásijn palvâlusâin láá ennuv váájuvuodah

Sämmilijn lii laavâst asáttum vuoigâdvuotâ kevttiđ sämikielâ almoliijn palvâlusâin, moh fálojeh sämmilij päikkikuávu kieldâin. Vuoigâdvuotâ kevttiđ sämikielâ kuáská ton lasseen palvâlussáid kieldâovtâstumijn, moi jesânin sämmilij päikkikuávu kieldah láá. Virgeomáháh kalgeh ovdediđ aktivlávt sämikielâi kevttim.

Sämmilij palvâlustááruid já sosial- já tiervâsvuotâpalvâlusâi finnimvuodâ kovvejejee tiäduh láá vájuvááh. Tiätu ij nurruu aalmuglávt systematlávt. Palvâlusâi uárnejejeeh iä njuolgâduslávt raportist sämikielâlij já kulttuurmiäldásij palvâlusâi finnimvuodâst, palvâlusâi kevttimist tâi äššigâsfeeriimijn. Moonnâm ivij äägi tohhum čielgiittäsi já sämitige árvuštállám miel maangâin sosial- já tiervâsvuotâtipšom palvâlusâin láá merhâšittee váájuvuodah sämikielâlijn palvâlusâin. Eromâš stuorrâ čuolmâ lii sämikielâlijn já kulttuurmiäldásijn mielâtiervâsvuotâpalvâlusâin, moh iä keevâtlávt lah finnimnâál.

Ohtâ puoh merhâšitteemus čuolmâin lii sämikielâ mättee soti-áámmátlij vänuvuotâ. Škovlimvuáhádâh váldá hyeneeht huámmášumán sämikielâlij já kulttuurmiäldásij palvâlusâi táárbu. Tääl fáállun lejee sämikielâlij palvâlusâi juksâmvuotâ lii távjá hyeni ovdâmerkân kuhes kooská tâi vájuváá tiedettem tiet. Sämikielâliih sosial- já tiervâsvuotâsyergi ravvuuh já eres materialeh láá kiävtust tuše uccáá já iänáážin tuše tavekielân.

Laapi pyeceptipšompiiri sosial- já tiervâsvuotâtipšom ornimvuávám ivij 2017–2020 olášui sämmilij palvâlusâi ovdedemuulmij uásild hiäjuht. Sämikuávu kieldah rahtii ohtsii sämikielâ kielâstrategia já algâttii strategia miäldásávt tooimâid, moiguin lasettuvvoo oovtâstargo kieldâi kooská. Puátteevuodâ sosial- já tiervâsvuotâkuávdáá -ohjelm Laapi-haavâst láá algâttum maŋgâ ovdedemtoimâ sämikielâlij palvâlusâi finnimvuodâ lasettem várás. Laapi pyeceptipšompiiri lii pastalmittám sämikielâlij palvâlusâi ovdedemvuovijdis.

Nuorâi mielâtiervâsvuotâ-, uáivádittee- já párnáisuojâlempalvâlusâi oohân heivitmist láá vaigâdvuodah

Nuorâi illávaijeem lii lasanâm Laapist. Ovdâmerkân nuorâi tubdâm atâštem lii Laapist táválub ko eres kuávuin enâmist. Nuorâid čuosáttum sierânâstääsi ávus- já lájádâstipšo mielâtiervâsvuotâpalvâlusah kiävttojeh Laapist eenâb ko eres kuávuin. Vajoiditempsykoterapia kiävttoo čielgâsávt uceeb ko eres kuávuin, mii čuujoot tuđâmettumis palvâlustáárbum. Párnáisuojâlem kevttim kovvejejee indikaattorijguin Lappi lii eennâm koskáárvu alda. Kieldâi koskásiih iäruh láá stuárráh. Párnáisuojâlemalmottâsâi meeri lasanij eres kuávuin náálá Laapist ive 2020. Aitârdâsân valdum já pääihi ulgguubel saijejum párnái já nuorâi meeri lâi eennâm koskáárvu tääsist. Laapist párnáisuojâlempalvâlusâin pajaan áámmátláš peerâtipšom lájádâstipšom saajeest.

Párnáisuojâlempalvâlusâi äššigâsâin láá Laapist vaigâdvuodah peessâđ mielâtiervâsvuotâpalvâlusâi siisâ já ääšimiäldásii tiipšon. Nuorâi mielâtiervâsvuotâ-, uáivádittee- já párnáisuojâlempalvâlusâi oohân heiviittum ij tooimâ tuárvi pyereest orniistâlmijdis peeleeest piäđgulii kuávlust. Nuorâipsykiatria palvâlusâi finnimvuotâ lii hyeni, mii lii pááihui čuávum toos, et nuorah stivrejuvvoje párnáisuojâlmân, mast väilu rijttájejee mielâtiervâsvuotâmáttu. Čuolmah láá vuálgus eromâšávt Laapi pyeceptipšompiiri já kuávu piäđgulii palvâlusráhtusist. Čielgâ tipšompálgáh já palvâlusubâlášvuodah iä lah miäruštállum. Kuávlust lii

meiddei pargeevänivuotâ. Palvâlusâi finnimvuotâ pyredem já oohtân heiviittem várás láá joođoost maŋgâ ovdedemtoimâ Puátteevuotâ sosial- já tiervâsvuotâkuávdáš -ohjelm Laapi-haavâst já Párnáisuojâlem maanġâsuárgásiih palvâlusah Tave-Suomâst 2020–2022 -haavâst, mast taavaah kuávluh nanodeh nuorâi mielâtiervâsvuotâ- já uáivádittepalvâlusâi, párnáisuojâlem já čuovviittâspalvâlusâi integristum pargovuovijd.

Palvâlusâi finnimvuotâ já juksâmvuotâ, eromâšávt sâmikielâlij já kulttuurmiäldásij soti- palvâlusâi finnimvuotâ já táárbuh máátu várás

Virgeomâhááh kalgeh aktivlávt turviđ kielâlij vuoigâdвуođâi olášume

Sâmmilijn lii vuoigâdвуootâ kevttiđ sâmikielâ almolijn palvâlusâin, moh láá sajadum sâmmilij päikkikuávlun Aanaar, lánuduv, Suáđigil já Ucjuv kieldâin. Vuoigâdвуootâ kuáská meid taid kieldâovtâstumijđ, main sâmikuávlun kieldah láá jesânin. Puoh merhâšitteemus täin lii Laapi kuávlun sierânâspyecceetipšomist já lánuduv vuáđutiervâsvuotâtipšomist västideijee Laapi pyecceetipšompiiri. Jis sâmikielâlâš palvâlus ij lah finnimnáál, te sâmikielâlii äššigâsâst lii vuoigâdвуootâ mávsuttes tulkkuumân. Sâmikuávlun ulgguubeln virgeomâháid kenigitteh sehe sâmmilij vuoigâdвуootâ jieijâs kielâ já kulttuur paijeentolâmân já oovdedmân já kenigâsvuotâ väldiđ huámmâšumân äššigâs eenikielâ já kulttuurtuáváá palvâlusâid falâdijnis.

Sâmmilij vuoigâdвуootâ finniđ palvâlusâid sâmikielâid vuáđuduvá vuáđudemlaavâ ciäkân 17.3, säämi kielâlaahân já sosial- já tiervâsvuotâpalvâlusâid kyeskee lahâaasâtmân. Virgeomâhááh kalgeh aktivlávt turviđ toimâidiskuin taam vuoigâdвуootâ olášume. Kielâliih vuoigâdвуootâh kyeskih puoh kuulmâ Suomâst sarnum sâmikielân (tavekielâ, anarâškielâ, nuorttâlâškielâ).

Suullân kyehti kuálmádâs Suomâst ässee 10 087 sâmmiliist ääsih sâmikuávlun kieldâi ulgguubeln.³¹ Suullân peeli sâmmilijn ääsih Laapi pyereestvaijeemviđoduv kieldâin. Aalmugtiätuvuáhâduvâst lijjii ive 2020 tile mielđ 2 008 olmožid merkkejum eenikielâs uásild sâmikielâlâžžân, mii lâi suullân 19 prosenttid puoh sâmmilijn. Suullân kyehti kuálmádâs eenikielâs uásild sâmikielâlij ääsih sâmikuávlun kieldâin. Aalmugtiätuvuáhâdâh ij tááláá tiileest addel ollásávt lyetittettee kove sâmikielâlij meereest.³²

Sâmitigge lii kuávdáš tuáimee

Virgeomâhááh kalgeh ráđádállâđ sâmmilij sajattâhân já eellimtiilijđ vaikutteijee tahhein sâmitiggijn iärrás lasseen aášijn, moh kyeskih sosial- já tiervâsvuotâpalvâlusâi oovdedmân sâmikuávlust. Sâmitigge olášut sâmmilij päikkikuávlust sâmmilijđ aalgâaalmugin kullee, sii jieijâs kielân já kulttuurân kyeskee jiešhaldâšem. Tave-Suomâ sosialsyergi mättimkuávdáást lii ton lasseen väldikodâlâš sierânâspargo sâmmilij pyereestvaijeempalvâlusâi oovdedmist. Ko pyereestvaijeemviđoduvah algâtteh tooimâs, te Laapi pyereestvaijeemviđoduv pargon šadda tuárjuđ sâmikielâlij sosial- já tiervâsvuotâpalvâlusâi ovedem ubâ enâmist.

Staatâ uásálist sâmmilij kielâlij vuoigâdвуootâi já sâmikielâlij palvâlusâi olášutmist šaddee koloi sajanmäksimân kieldâi staatâruttâvuáhâduv laseosijn sâmikuávlun kieldâin. Sâmikuávlun kieldâi sâmikielâliih sosial- já tiervâsvuotâpalvâlusah ruttâduvvojeđ ton lasseen STM sâmitiigán miedettem sierânâs staatâišeruudâin. Sâmitigge juáhá staatâišeruudâ ovdâskulij sâmikuávlun kieldâid toiguin ráđádállum sopâmušâi vuáđuld. Staatâišeruudâ stuárudâh lâi 480 000 eurod ive 2020. Išeruttâ lii pissoom siämmán iveest 2004 ihân 2020. Sâmitigge lii ciälkkám, et staatâišeruudâ meeri lii liikkâs vyeligâš. Kieldah pyehtih ton lasseen uuccâđ säämi kielâlaavâ miäldásii staatâišeruudâ jurgâlem- já tulkumkoloid, tiedeetmân já pargovievâ kielâuáppoid.

Sâmikielâlij soti-palvâlusâi čuávvumtiäđuh láá vájuvááh

Sâmikielâlij sosial- já tiervâsvuotâpalvâlusâi táárbui, finnimvuotâi já oovtâviärdásâšvuotâi árvuštállâm lii vaigâdub rijttáámettumis tiäđu tiet. Tiäđu sâmikielâlij já kulttuurmiäldásij palvâlusâin já palvâlustáárbuin ij nurruu aalmuglávt systematlávt, mon keežild lii vaigâdub meid sâmikuávlun kieldâi palvâlusâi ornim já raportistem jieijâs tooimâin. Kieldâin váiluh strategisiih já mittedemmâđuliih ulmeh sâmikielâlijđ palvâlusâid. Kieldah já Laapi pyecceetipšompiiri iä njuolgâduslávt čuávu iäge raportist sâmmilij palvâlusâin, äššigâsfeeriimijn já kielâlij

vuogâdвуođâi olâšuumist. Sâmitigge já riehtiministeriö čielgeje meri-ivij sâmmilij kielâlij vuogâdвуođâid olâšume. Tâi čielgiittâsâi já maangâi sierânâs tutkâmušraportij miel sâmikielâlij já kulttuurmiäldásij sosial- já tiervâsvuotâpalvâlusâi finnimvuotâst láá ennuv vááijuvvuođah já kâvčâldâhviđoduvah.³³⁻³⁷

Ovdâmerkân sâmiaalmugân čuosâttum Säämi barometri-koijâdâllâm miel tuše čiččâm prosenttid sâmmilij päikkikuávlust ässee sâmmilijn arvâlii, et sâmikielâlij palvâlusâi finnimvuotâ lâi pyeri ive 2020.³² Palvâlusâi hiäjus finnimvuotân láá kiddim huámmâšume meid maangah aalmugijkoskâsiih olmoošvuogâdвуođâsopâmušâi kocceemorgaaneh.³⁸

Vänivuotâ sâmikielâ mättee áámmátlijn

Sâmikielâlij já kulttuurmiäldásij soti-palvâlusâi finnimvuotân lohtâseijee vänivuođah láá maangânâlâsiih. Ohtâ stuárrâamusâin čuolmâin lii sâmikielâlij soti-áámmátlijn vänivuotâ. Ulmuin, kiäh mättih uáli uhkevuálasijd anarâš- já nuorttâlâškielâ, lii stuorrâ vänivuotâ. Rekrytistmist sâmikielâi mättim kiäččoo hiättun, mut kielâ mättim ij lah kiälbulâšvuođâ iähtu. Sâmikielâ mätteid fálloo kielâlase, mut kieldâin arvâluvoo, et tot ij lah tuárvi movtjiditte.³⁹ Palvâlemvuáhádâh lii raše, tondiet ko sâmikielâliih palvâlusah sorjoh távjá ovtâskâs áámmátlijn, moi sirdum meddâl kieldâ palvâlusâst sáttá komettid sâmikielâlij palvâlusâi falâlduv.

Sâmitige árвуštállâm miel vuáđupalvâlusâid kolgâččij nanodiđ puoh kulmâin sâmikielâin eromâšávt almostuáhtár-, sosial-, mielâtiervâsvuotâ- já uáiváditteepalvâlusâin, pärni- já peerâpalvâlusâin já päikkupalvâlusâin virgeäáigi ulguubeln.⁴⁰ Kocceemvirgeomâháá miel pärnái, nuorâi já perrui palvâlusâin lii vänivuotâ eromâšávt sosialpargei, peerâpargei já sajasâštipšom sâmikielâlij palvâlusâin.⁴¹ Kocceemvirgeomâháást kuittâg váiluh rijttâjeijee riäiduh sâmikielâlij palvâlusâi finnimvuotâ já oovtâviärdâsâšvuođâ systematlii árвуštállâm várás.

Puoh akutlumosiđ čuávdusiđ vättee čuolmah láá sâmikielâliih mielâtiervâsvuotâpalvâlusah, moh iä keevâtlávt lah. Laapi pyeceptipšompiiri lii sooppâm Taažâ Finnmarkssykehusetâin sâmikielâlij mielâtiervâsvuotâpalvâlusâi hahâmist Taažâ peln, mut keevâtlávt lii čielgâm, et oovtâstpargo lii kaggâd.⁴² Ton lasseen koronapandemia keežild äššigâssâid já soti-áámmátlijn lii šoddâm vaigâdubbon jotteeđ räáji paijeel Taažân.

Sâmikielâlij sosial- já tiervâsvuotâpalvâlusâi pyevtimân uáivildum staatâišeruttâ kiävttoo sâmmilij päikkikuávlun kieldâin ienáážin päikkikoloid, moh šaddeh elilâm ulmuid pááikán adelum palvâlusâi já palvâlemaassâm tipšompargovievá pálkátmist. Staatâišeruudâst sorjohánáá Sâmitigge lii puáhtâm oovdân merhâšittee vááijuvvuođâid sâmikielâlii pargovievá finnimvuotâst elilâm ulmui palvâlusâin.⁴⁰

Soti-syergi škovliimist iä meritiäđulávt škuávejuu sâmikielâ já kulttuur mätteeh

Škovlimvuáhádâh váldá hyeneeht huámmâšumân sâmikielâlij já kulttuurmiäldásij palvâlusâi táárбу, já škovlimtáárбуh iä vuávâjuu muuneeld. Oulu ollâopâttuv talhâstiettuu škovlimohjelmist lii jo kuhháá lamaš ohtâ värídum saje sâmikielâid mättee occeid. Soti-syergi totkosijd ij kuittâg pyevti čodâldittid sâmikielân. Kielâuápuh já kulttuurlij pargovuovij já-metodij uápuh láá tääl fáállun áámmátlii vuáđumáttâttâsâst tuše uccáá, ienáážin Sâmikuávlun máttâttâskuávdâst. Ohtâ kuávdâš puttâlniekki škovliimist lii sâmikielâlij soti-syergi áámmátlijn váilum. Soti-syergi materialeh láá jurgâlum sâmikielâid tuše uccáá já táválávt tuše tavekielân.

Sâmmilij päikkikuávlun kieldah pyehtih kevtid sâmi kielâlaavâ miäldâsii staatâišeruudâ falâmâin ive pištee sâmikielâ škovlim oovtâ teikkâ kyevti pargei, mut tááláá hámâsâš staatâišeruttâ ij lah onnum tuárvi styeresin.³⁹ Laapi pyeceptipšompiirist ij lah vuogâdвуođâ staatâišeruotân, mut lii ovdeláá ornim škovliimijd jieijâs ruđâiguin. Moonnâm ivij taat máđulâšvuotâ ij lah pargoviehân fallum.

Ulmeh olâšuuhánnáá

Palvâlusâi finnimvuotâ lii távjá hiäju ovdâmerkân kuhes kooskâi tâi vájuvâá tiedettem tiet. Sâmikielâlij palvâlusâin ij ain tiedettuu aktivlávt já tuárvi ennuv, já talle äššigâsah iä veltihánnáá tiede, et puáhtâ-uv soti-áámmátlijn ášástállâđ sâmikielân. Finnimvuotâ hiäjusmit meid sâmikielâlii sosial- já tiervâsvuotâsyergi ravvui já eres materialij váilum. Áámmátlijn kevtim soti-material lii hiäjuht kavnmáál, ige kihheen čuávu, et láá-uv materialeh äägi täásist.

Säämi kielâlaavâ miel palvâlusâid kolgâččij pyehtid vuosâsajasávt faallâđ sâmikielân, mut jis tot ij lah máhđulâš, te äššigâsâst lii vuoigâdvuotâ tulkkumpalvâlussâid. Sâmitige miel tulkkumpalvâlusâin lii távjá ääji tâi toh iä ain lah fallum äššigâssâid, kiäh liččii taid tarbâšâm.⁴⁰

Laapi pyecceetipšom sosial- já tiervâsvuotâtipšom ivij 2017–2020 várás rahtum ornimvuáváámist lijjii 29 ulmed sâmikielâlij palvâlusâi ovdedem já finnimvuotâ pyeredem várás.⁴³ Ulmeh lovdii vijđáht sosial- já tiervâsvuotâtipšom jieškote-uv palvâlemvijđoduvâid. Pyecceetipšompiiri olášuttem ornimvuávám olášume árvuštállâm čaaitij, et masa puoh ulmeh paccii olášuuhánnáá. Toimâid iä lamaš olášuttee, ige kieldâi koskâsâš oovtâstpargo lamaš koordinistum.⁴⁴

Maangah ovdedemtoomah joođoost

Laapist láá tääl joođoost maangah ovdedemtoomah sâmikielâlij já kulttuurmiäldásij palvâlusâi finnimvuotâ pyeredem várás. Laapi pyecceetipšompiiri ornimvuáváámist ivvij 2021–2024 láá vittâ rááhtuslii teema, moh láá heiviittum oohân Puátteevuotâ sosial- já tiervâsvuotâkuávdáš-ohjelm já Soti-ráhtusudâdem Laapist-havâiguin.⁴² Ovtâskâs palvâlusâi ovdedem saajeest tiäddu lii rááhtusliijn teemain. Kuávlust láá pieijum joton toomah, moiguin táálâš sâmikielâlâš reesuurs šadda pehtilubboht kiávtun ovdâmerkkân jyehimâin resursijid kieldâraajij paijeel já lasseetmâin sâmikielâlijid káiduspalvâlusâid. Eres rááhtusliih ovdedemteemah láá sâmikielâlij palvâlempálgái kuvvim já toi pyehtim pyerebeht uáinusân. Ton lasseen ulmen lii njebžilittid tulkkum- já raajijd rastaldittee palvâlusâid. Sâmikielâliih material- já digipalvâlusah lasettuvvojeh, mut tâi uulmij olášum váátá meid aalmuglii torjuu. Ornimvuáváámist asâttum uulmij olášum ovdeduvoo vuáđudmâin keevâtlíi tääsi oovtâstpargofoorum pyecceetipšompiiri kieldâi já sâmitige kooská. Puátteevuotâ sosial- já tiervâsvuotâkuávdáš -haavâst kuávdáš palvâlusâi ovdedem čuosâttâhhân lii sâmikielâlij já kulttuurmiäldásij mielâtiervâsvuotâ- já uáiváditteepalvâlusâi já peerâpalvâlusâi finnimvuotâ já toimâmvuovij ovdedem.

Sâmikuávlun kieldah riemmii čuávidid tiäđu vânuvuotâst šaddee finnimvuotâ čuolmâid ráhtimâin ive 2020 sâmikielâi kielâstrategia.³⁹ Kieldah láá strategia miäldásávt algâttâm toomâid, moiguin pyereduvoo sâmikielâlij pargei já äššigâsâi kuáhtâm já tiedettem sâmikielâlij palvâlusâin. Meid Laapi pyecceetipšompiirist lii joođoost sâmikielâ mättei karttim. Pyecceetipšompiiri lii mudoi-uv pastalmittâm sâmikielâlij palvâlusâi ovdedemvuovijid pálkátmâin vuossâmuu tove sâmmilij palvâlusâid ovdedeijee vuávájeijee vuáđutiervâsvuotâtipšom ohtâdâhân.

Ä'sštobddi-a'rvvõs

Meer kõskkõõvvâm gâaradvuu'did

Lappi pue'rvvâjjamvu'vdd lij šorradvuõđ mie'ldd jânnam šuurmõs da meermeä'r mie'ldd jânnam uu'ccmõs vu'vdd. Šuurmõs mie'rr meerast kõskktââv Ruä'vnjaarg da Kee'mm–Tornio võudda. Meerast nu't koumm prosee'nt liä sä'mmla. Meeroudldõõzzin vuu'di meer oudtu'mmjet öccnem änn'jõõžžâst nu't 177 000 aassjest. Äkkõõvvâm oummui vuässõs meerast lij siõmmna jânnam kõskkäärv šuurab. Äkkõõvvâm meer mie'rr šâdd meeroudldõõzzin siõmmna jânnam kõskktää'zz jäänab. Vuâlla 18-âkksai meervuässõs lij jânnam kõskkäärv meä'rest, da šõddâmvuõtt lij siõmmna kõskkmeärrsa šuurab. Lappi meer tiõrvâsvuõđâst da pue'rvvâjjamvõst liä määngain mettrin mõõn-ne vee'rd jânnam kõskktää'zz jäänab vaiggâdvuõđ. Reâuggpââ'st'te'mesvuõttjeältõõgg vuäžžai vuässõs lij šurr da mõõntum jie'lleeme'jj ouddäiggsai jäämm'mõõžži diõtt liä jäänab gu jânnmest kõskkmeä'rin. Puõccâmvuõtt lij Lappist kõskkmeärrsa šuurab.

Määng jä'rjsteei da määng riäššâmnääl

Sosiaal- da tiõrvâsvuõttkääzzkõõzzi riäššâmraajõs lij Lappist piõdgnallšem. Vuu'dest liä 21 kää'dd, da piõdgnallšemvuõđ lâä'zzat õõudâs vuu'd kue'htt puõccihâiddamvu'vdd, koin Länsi-Pohja puõccihâiddamvu'vdd lij älggâttam vä'lddvu'e'zz spesiaalpuõccihâidast. Öhttsa, obb vuu'd kä'tti strateeglaž valmštõõttmõõžž puõ'tti pue'rvvâjjamvõudda i'lla tuejjuum õuddâl soti-oođeempa'kaat priimm'mõõžž ee'ttiik-kää'ddest.

Koronapandemia vaiggii kääzzkõõzzi riäžžmõõžž. Tiõrvâsvuõttuâh kääzzkõõzzi kirsâ'ttem ta'rjeem da čuõppâmtâimmjummuž keä'ppeeš keä'dda 2020, da šõddâm häiddräaid pu'rğgeeš loppee'jjest. Sosiaalkääzzkõõzzin jeä'rben päärnaisuõjeemkääzzkõõzzi tarbb šõrrni. Vuu'd jä'rjsteei tuejje öhttsažtuâj raaji pä'jjel Taarrin da Ruõccin jeä'rben vuõsshâid da sä'mmlai kääzzkõõzzin. Kääzzkõõzzi riäššmõõžžâst älgg tuõ'll'jed vaalmâšvuõđ ää'nee'l huõl šuurâst jooukâst turiistid. Koronapandemia kuuitâg uu'ccii turiist meä'r miärkteeinalla.

Soti-ämmatuâjjlai rekrytâ'sttemvue'kk leäi Lappist jee'res jânnam naa'lin vaiggâd oudmiärkkân sosiaaltuâjjlai da psykoloogi beä'lnn. Nuu'bb beä'lnn tiõrvâsvuõttkõõskõõzzi dâhttarvue'kk leäi Lappi vuu'dest čiõlggsânji pue'rab gu määngain jee'res vuu'din.

Öhttsaž kääzzkõõsportaal, leša mäנגg ä'sšneķ- da puõcciteättriäžldõõgg

Liädglaž kääzzkõõzzin lij Lappist ju'n kuu'kkab ääi'j äü'kkuum täimmji öhttsaž kääzzkõõsportaal nu't ä'sšnii'kki õhttvuõđvâldmõõžžin gu ämmat-tuâjjlai kõskksaž öhttsažtuâjast. Ä'sšneķ- da puõcciteättriäžldõõggi vue'lğgemvu'e'kk pue'rvvâjjamvõudda seerdeen lij piõdgnallšem. Vuu'dest le'jje ee'jjest 2020 äännmõõžžâst 38 jee'res riäžldõõgg. Lappi pue'rvvâjjamvu'vdd ä'sšneķ- da puõcciteättriäžldõõggi jee'res vaajtõsmâinain tuärjõõđât vuõss-sâjjsânji Esko-riäžldõ'kke. Teättjää'dtem tää'ss vaajtââll miärkteeinalla järjstee'ji mie'ldd, da vuu'd täimmji kõskksaž öhttsažtuâj lij leämmaž vännaz. Riäššmõõžž jâä'dtummuž vuâđđõudldõõzzi tiuddummuš õõlgat Lappi pue'rvvâjjamvu'vdest miärkteei lâä'sstuâjaid teättjää'dtummuž oudâsviikkmõ'sše ju'n ouddâl ee'jj 2023.

Ä'sšneķpuõđla nettââ'nnemkuul jânnam nu'bben šuurmõõzz

Lappi koo'ddi ekonoomlaž kue'ddemodd ravsmi vuäraruânddnallšem koronatuärjõõzzi mie'tt. Še Lappi puõccihâiddamvu'vdd vuälai positiivlaž puäđõ'sse. Länsi-Pohja puõccihâiddamvu'vdd puäđõs kuäđđji vue'llpää'cclmi'žžen koronatuärjõõzzin huõl'kani. Täâzz vaaikti pie'kkeld somaattlaž spesiaalpuõccihâid veiddsõs älggâ'ttemsuâppmõš, kää'tt lij hâä'ddes mie'ldd kuu'kkeld kiiddõs.

Lappi vuu'd sosiaal- da tiõrväsvuõtt-tääim ä'sšne'kpuõdla kääzzkõsta'rbbe ve'rdtem kuul le'jje jännam nu'bben suurmõõz. Ve'rddee'l suurmõs vuässõs šõõddi spesiaalpuõccihääidast, da spesiaalpuõccihääid kuul le'jje jännam kuälmten suurmõõz. Nettää'nemkuul pãá'jte jännam kõskkäärv čiolggsânji še vuãdđtiõrväsvuõdhuãl puõccisãã'jjhääidast da dommhääidast. Lappi puõccihääidamvuu'd soti-investã'sttemkuul le'jje ee'jjest 2020 aazzi mie'ldd jännam nelljõssãn suurmõõz kruugghospital veeideeminvestãsttmõõžži diõtt.

Äkkõõvvãm kääzzkõõzzin da dommhääidast kuul šõ'dde ee'jjest 2016 ekka 2020 jäänab gu jännmest kõskkmeä'rin. Vuãlla 18-ãkksaid õ'hte suãvtum pãarnai, nuõri da piãrrji sosiaalhuãl äãvkããzzkõõzzi da pãarnaisuõjjõõzz kääzzkõõzzi kuul le'jje uu'ccab gu jännmest kõskkmeä'rin, leša tõk liã šõddãm kuãlmõõzzin ee'jjest 2016 ekka 2020, ko'st kuãsttai piãrrji kääzzkõstaarb šõddmõš. Somaattlaž spesiaalpuõccihääid õ'neš Lappist meer kääzzkõsta'rbbe ve'rddee'l jäänab gu jännmest kõskkmeä'rin. Tarbbmottjete'mes la'sk'keemnalšem kuul pãá'jte čiolggsânji jännam kõskkäärv. Lappi sosiaal- da tiõrväsvuõttkääzzkõõzzi reaalšõddmõõžž ii'jjin 2020–2030 ouddu'tmmjet åãrram uu'ccab gu veezz jännmest.

Sää'mkiõllsaž da kulttuur meãldlaž kääzzkõõzzin jiãnnai vää'n

Sã'mmlain lij lãã'jjmeãldlaž vuõiggãdvuõtt åã'nned sää'mkiõl õõlmãs kääzzkõõzzin, kook sãjjudã'tte sã'mmlai dommvuu'd koo'ddin. Vuõiggãdvuõtt sää'mkiõl åãnmõ'sše kuãskk lãã'ssen kääzzkõõzzid kã'ddõhtõõzzin, kooi vuãzzli'žzen sã'mmlai dommvuu'd kãã'dd liã. Ve'rğğnee'k'k a'lğğe õõu'deed aktiivlãnji sää'mkiõli åãnmõõžž.

Sã'mmlai kääzzkõstaarbid da sosiaal- da tiõrväsvuõttkääzzkõõzzi vuãžžamvuõd kovvee teãttvuãdđ lij ri'jtjetem. Meersaž systemaattlaž teãdnoormõõžž jeã'la. Kääzzkõõzzi jã'rjsteei jia vuãkkõõzz meãldlãnji raportãstt sää'mkiõllsa da kulttuur meãldlai kääzzkõõzzi vuãžžamvuõdãst, kääzzkõõzzi åãnmõõžžãst le'be ä'sšne'kiõččlãsttmõõžžin. Mõõnni ii'jjin tuejjuum čiolgtõõzzi da sää'mtee'ğğ a'rvvõõz mie'ldd mãngain sosiaal- da tiõrväsvuõttuãl kääzzkõõzzin liã miãrktee vää'n sää'mkiõllsaž kääzzkõõzzin. Jiijsãsnalšem šurr vaiggãdvuõtt lij sää'mkiõllsaž da kulttuur meãldlain miõltiõrväsvuõttkääzzkõõzzin, kook jia vue'jjest leãkku vuãžžmõõžžãst.

Õhtt miãrktee'jin vaiggãdvuõdđin lij sää'mkiõli siltteei soti-ãmmat-tuãjjlai vää'nn. Škouultemriãžldõk vãldd lokku hue'neld sää'mkiõllsai da kulttuur meãldlai kääzzkõõzzi taarb. Ju'n åãrrai sää'mkiõllsa kääzzkõõzzi åsttjemvuõtt lij tãujja rãã'žzes oudmiãrkkãn ku'kes kõõski le'be vãnnõs teãdõõz diõtt. Sää'mkiõllsaž sosiaal- da tiõrväsvuõttõsue'rij ra'vvjõõz da jee'res materiaal liã åãnmõõžžãst pãi vã'nnsãnji da tããujmõsãn tã'l'k tã'vvsãã'mkiõlin.

Lappi puõccihääidamvuu'd sosiaal- da tiõrväsvuõdhuãl riãššãmplaan ii'jjid 2017–2020 teãuddji sã'mmlai kääzzkõõzzi oudãsviikkãmtããvtõõzzi mie'ldd hue'neld. Sãã'mvu'u'd kãã'dd ra'jje õhttsaž sää'mkiõl kiõllstrategia da altee strategia meãldlãnji tããimid, koin lãã'zztet õhttsažtuãj koo'ddi kõõsk. Pue'ttiããi'j sosiaal- da tiõrväsvuõttkõõskõs -prograamm Lappi-ha'ņķkõõzzãst liã alttuum mãng oudãsviikkãmtããim sää'mkiõllsa kääzzkõõzzi vuãžžmõõžž lãã'zztem vãaras. Lappi puõccihääidamvuu'd lij tãã'rktam sää'mkiõllsa kääzzkõõzzi oudãsviikkãmoodd.

Nuõri miõltiõrväsvuõtt-, peã'nec- da pãarnaisuõjjeemkääzzkõõzzi õ'htešõttummuž vaiggãdvuõd

Nuõri pannvãã'jj lij lãssnam Lappist. Ouddmiãrkkãn nuõri tobddãm tã'sk'k lij Lappist jee'res jännam tããu'jab. Nuõrid till'lõvvum spesiaaltãã'zz äãv- da strooi'telhããid miõltiõrväsvuõttkääzzkõõzzid åã'net Lappist jee'res jännam jäänab. Sãu'rsmã'ttempykoterapia åãnmõš lij miãrkteeinalla jee'res jännam vãnnsab, mii vi'jtta toodte'mes kääzzkõsta'rbbe. Pãarnaisuõjjummuž åãnmõõžž kovvee indikaattorin Lappi lij åãlda jännam kõskkäärv. Koo'ddi kõskksa jeã'rdõõz liã suur. Pãarnaisuõjjeemi'lmmtõõzzi mie'rr šõrrni jee'res jännam ma'lle Lappist ee'jjest 2020. Huõlddu valddum da doom åãlgbeãlla sãjddõttum pãarnai da nuõri mie'rr leãi jännam kõskkäärv tãã'zzest. Lappist pãarnaisuõjjeemkääzzkõõzzin teã'ddããv åmmatlaž piãrhãidd strooi'telhããid sãjja.

Pãarnaisuõjjeemkääzzkõõzzi ä'sšni'k'kin liã Lappist vaiggãdvuõd piãssãd miõltiõrväsvuõttkääzzkõõzzi kruu'ğğe da äã'sšmeãldli'žze hoiddu. Nuõri miõltiõrväsvuõtt-, peã'nec- da pãarnaisuõjjeemkääzzkõõzzi õ'htešõttummuž ij toi'mme ri'jtteei tãã'zzest jã'rjstemnalšem mie'ldd piõdgnnalšem vuu'dest. Nuõripsykiatria kääzzkõõzzi vuãžžamvuõtt lij rãã'sš, mii lij paai'ki paai'ki jãã'dtam nuõri õjjõõvmmõõžž pãarnaisuõjjo'sse, ko'st jeã'la ri'jtteei

miõltiõrvõsvuõttõsilttummuž. Vaiggõdvuõđ puä'tte jeä'rben Lappi puõccihõiddamvuu'd da vuu'd piõdggallšem kääzkkõsraajõõzzâst. Čiõlgg hõiddpõlggõsid da kääzkkõsceaõlavuõđid jeät leäkku meä'rtõllum. Vuu'dest ķiirdât še tuäjjlažkõ'ddjeä'dest. Kääzkkõõzzi vuäžžamvuõđ pue'rummšest da õ'htešõõttummšest liä jååttmen määng ooudõsviikkõmtõõim Pue'ttiäi'j sosiaal- da tiõrvõsvuõttkõõskõs -prograamm Lappi ha'ņķkõõzzâst da Päärnõisuõjjummuž määngvuõla kääzkkõõzz Tõ'vv-Lää'ddjõõnmest 2020–2022-ha'ņķkõõzzâst, ko'st tõe'v beä'l vuu'd nõõnee nuõri miõltiõrvõsvuõtt- da peä'neckääzkkõõzzi, päärnõisuõjjummuž da čuõvtemkääzkkõõzzi integrõsttum tuäjjõõdd.

Kääzkkõõzzi vuäžžamvuõtt da âsttjemvuõtt, jeä'rben sää'mkiõllsai da kulttuur meâldlai soti-kääzkkõõzzi vuäžžamvuõtt da silttummuž taarb

Ve'rggñii'kkin âlgg aktiivlânji tuõrvvâd kiõl'laž vuõiggâdvuõdi teâuddjummuž

Sä'mmlain lij vuõiggâdvuõtt ââ'nned sää'mkiõl õõlmâs kääzkkõõzzin, kook sâjddâ'tte sä'mmlai dommvuu'dest Aanar, Jeänõõgg, Suä'djel da Uccjoogg koo'ddin. Vuõiggâdvuõtt kuâskkše kâ'ddõhtõõzzid, koin sää'mvuu'd kââ'dd liâ vuäzzli'žžen. Miârkteei täin lij Lappi vuu'di spesiaalpuõccihâaidast da Jeänõõgg vuâdđtiõrvâsvuõdhuâlast va'stteei Lappi puõccihâiddamvu'vdd. Jõs sää'mkiõllsai kääzkkõõzz jia leäkku vuäžžamnalla, sää'mkiõllsai ä'sšnee'kkest lij vuõiggâdvuõtt mäauste'mes tu'lkõ'sse. Sää'mvuu'd âalgbeä'lnn ve'rggñii'kkid õõlgtu nu't sä'mmlai vuõiggâdvuõtt kiõllâs da kulttuures tuõ'll'jummuša da ooudâsviikkmo'sše gu õõlgtummuž vâ'ldded lokku ä'sšnee'k'k jie'nnkiõll da kulttuurtuâggaž kääzkkõõzzid ta'rjjeen.

Sä'mmlai vuõiggâdvuõtt vuäžžad kääzkkõõzzid sää'mkiõlin vuâdđââvv vuâdđlää'jj paragra'ffe 17.3, sää'm kiõll-läcka da sosiaal- da tiõrvâsvuõttkääzkkõõzzid kuõskki lää'jjiõttummuša. Ve'rggñee'k'k a'l'gge aktiivlânji tuõrvvâd tooimineez tän vuõiggâdvuõd teâuddjummuž. Kiõl'laž vuõiggâdvuõd kue'sk'ke pukid kooum Lää'ddjânnmest mainstem sää'mkiõlid (tä'vvsää'm, aanarsää'm, nuõrttsää'm).

Nu't kue'htt kuâlmad vue'zz Lää'ddjânnmest jälsteei 10 087 sä'mmlain liâ sää'mvuu'd koo'ddi âalgbeä'lnn.³¹ Nu't peä'l sä'mmlain jäälast Lappi pue'rrvââjjamvuu'd koo'ddin. Meerteättriâžldõõggâst le'jee ee'jj 2020 vue'jj mie'ldd 2 008 oummu mie'rkkuum jie'nnkiõllâs mie'ldd sää'mkiõllsai žžen, mii lij nu't 19 prosee'nt pukin sä'mmlain. Nu't kue'htt kuâlmad vue'zz jie'nnkiõllâs mie'ldd sää'mkiõllsain jäälast sää'mvuu'd koo'ddin. Meerteättriâžldõk ij änn'jõžvue'jjest uu'd samai nu't snäätinas kaart sää'mkiõllsai oummui meä'rest.³²

Sää'mte'gğ kõskksaž täimmai

Ve'rggñii'kkin âlgg sagstõõllâd sä'mmlai sâjja da jie'llemâârmõõžžid vaaikteei tuejje'e'jin sää'mti'gğin jeä'rbi mie'ldd aa'sšin, kook kue'sk'ke sosiaal- da tiõrvâsvuõttkääzkkõõzzi ooudâsviikkmo'õžž sää'mvuu'dest. Sää'mte'gğ čõõdat sä'mmlai dommvuu'dest saa'mid alggmeeran kuulli, sij jiiijâs kiõllâs da kulttuures kuõskki jioččvâaldšem. Tä'vv-Lää'ddjânnam sosiaalsue'rj siltteemkõõskõõzzin lij lââ'ssen vâ'lddkââddlaž spesiaaltuâj sä'mmlai pue'rrvââjjamkääzkkõõzzi ooudâsviikkmo'õžžâst. Pue'rrvââjjamvuu'di altteen täimmmummušes Lappi pue'rrvââjjamvuu'd tuâjjan šâdd tuârjjeed sää'mkiõllsai sosiaal- da tiõrvâsvuõttkääzkkõõzzi ooudâsviikkmo'õžž veez jânnmest.

Riikk vuâssâât sä'mmlai kiõl'laž vuõiggâdvuõdi da sää'mkiõllsai kääzkkõõzzi teâuddjummušest šõddi kuuli ko'rvvummuša koo'ddi riikkvue'ssriâžldõõgg lââ'ssvue'zzin sää'mvuu'd koo'ddin. Sää'mvuu'd koo'ddi sää'mkiõllsai sosiaal- da tiõrvâsvuõttkääzkkõõzzid teäggtet lââ'ssen STM sää'mtegga miõttmin pââđ riikkveä'kkvuõdin. Sää'mte'gğ juâkk riikkveä'kkvuõd õõudâs sää'mvuu'd koo'ddid täivui'm sagstõõllum suâppmõõžži vuâdald. Riikkveä'kkvuõd šorradvuõtt leäi 480 000 eu'rred ee'jjest 2020. Veä'kkvuõtt lij põõššâm seâmmannlšemmen ee'jjest 2004 ekka 2020. Sää'mte'gğ lij âânnam riikkveä'kkvuõdi šorradvuõd ri'jtje'temmen. Kââ'dd vuei'tte lââ'ssen vuäžžeed sää'm kiõll-lää'jj meâldlaž riikkveä'kkvuõd jâârglõs- da tu'lkkeemkuulid, teâdtummuša di tuâjjlažkââ'dd kiõllmäättaid.

Sää'mkiõllsai soti-kääzkkõõzzi seu'rrjemteâđ vânnai

Sää'mkiõllsai sosiaal- da tiõrvâsvuõttkääzkkõõzzi taarbi, vuäžžamvuõd da õõutverddsâžvuõd ärvvtõõllmõõžž vaiggad ri'jtjete'mes teâttvuâdđ. Meersaž systemaattlaž teâdnoormõõžž sää'mkiõllsai da kulttuur meâldlaž kääzkkõõzzin da kääzkkõõstaarbin jia leäkku, mii vaiggad še sää'mvuu'd koo'ddi kääzkkõõzzi riâžžmõõžž da

raportástmöözž jiiijás táimmjumšest. Koo'ddin jeá'la strateeglaž metteemnalla áarrai täávtöözž sää'mkiöllsai kääzkköözid. Káá'dd da Lappi puöcciháiddamvu'vdd jiá vuákköözž meáldlânji seu'rre jiá-ga raportástt sä'mmlai kääzkköözid, ä'sšnektobdmöözžin da kiöl'laž vuöiggádvuödi teáuddjumšest. Sää'mte'gğ da vuöiggádvuottministeria se'lvvte mie'rriiiee'jji sä'mmlai kiöl'laž vuöiggádvuödi teáuddjummuž. Tai čiolgtöözzi da máangai pááđtu'tk'keemrapoorti mie'ldd sää'mkiöllsai da kulttuur meáldlai sosiaal- da tiörvâsvuöttkääzkköözzi vuázzamvuöđâst liá jîânai vää'n da öötkâsvuu'd.³³⁻³⁷

Ouddmiárkkân sää'm-meeru till'lovvum Sää'mbaromeetr-kööjjööz mie'ldd tá'lk čiččâm prosee'nt sä'mmlai dommvuu'dest jâlstei sä'mmlain öö'ni sää'mkiöllsai kääzkköözzi vuázzamvuöđ pue'rren ee'jjest 2020.³² Kääzkköözzi ráá'žes vuázzamvuö'tte liá ki'ddjam vuámšöözž še máang riikkiköskksaž ooumažvuöiggádvuöttuáppmöözži vuáppámorgan.³⁸

Jeá'đ sää'mkiöl siltteei ämmat-tuájilain

Sää'mkiöllsai da kulttuur meáldlai soti-kääzkköözzi vuázzamvuö'tte öhtneei vää'n liá máangnallšee'm. Öhtt šuurmös vaiggádvuött lij sää'mkiöllsai soti-ämmat-tuájilain vää'nn. Samai vaarvuálaš säá'jest áarrai aanar-da nuörtsää'm kiöl silttee'jin lij jönn jie'tt. Rekrytástmöözžin sää'mkiöl täidd kiöččât ouddössân, leša kiöl silttummuž jeät áâ'n áâ'ntem-máinnan. Sää'mkiöl silttee'jid ta'rjeet kiöll-lâá'zz, leša tön sme'llká'ttemvuöđ jiá áâ'n pukin koo'ddin ri'jttee'jen.³⁹ Kääzkköözzi ráá'žes vuázzamvuö'tte liá ki'ddjam vuámšöözž še máang riikkiköskksaž ooumažvuöiggádvuöttuáppmöözži vuáppámorgan.³⁸

Sää'mte'gğa'rvvööz mie'lddvuáđđkääzkköözid öölgčiniááneedpukinkoouminsää'mkiöllin jeá'rbentakaidáhttar-, sosiaal-, miöltiörvâsvuött- da peá'neckääzkköözid, páarnaž- da piárkääzkköözid di dommkääzkköözid ve'rggäai'j áálgbeá'lnn.⁴⁰ Vuáppámve'rggnee'kk mie'ldd páarnai, nuöri da piárrji kääzkköözid lij väjagvuött jeá'rben sosiaaltuájilain, piártuájilain da säjisažhuál sää'mkiöllsai kääzkköözid.⁴¹ Vuáppámve'rggnee'kkest kuuitág jeá'la ká'tti neáv vää'n kääzkköözzi vuázzamvuö'd da ööutverddsávuö'd systemaattli'žze árvvööllmö'šše.

Akuuttlab rä'tkköözž öölgteei vaiggádvuö'd liá sää'mkiöllsai miöltiörvâsvuöttkääzkköözž, kook jiá vue'jj áánnmest leákku. Lappi puöcciháiddamvu'vdd lij suáppam Taarr Finnmarkssykehusettin sää'mkiöllsai miöltiörvâsvuöttkääzkköözzi ha'ŋkkumšest Taarr beá'lnn, leša vue'jjest öhttsažuáj lij čuájtööttám hue'nnen.⁴² Láá'ssen koronapandemia lij vaiggääm ä'sšni'kkí da soti-ämmat-tuájilain liikkummuž raaj pá'jjel Tá're.

Sää'mkiöllsai sosiaal- da tiörvâsvuöttkääzkköözzi puu'ttumša miárktum riikkveä'kkvuö'd áâ'net sä'mmlai dommvuu'd koo'ddin vuei'vv-vue'zzin puárrsab oummuid pörttses vuázzmi kääzkköözzi da kääzkköözjalstem háiddpersonkáá'dd pá'kk-kuulid. Riikkveä'kkvuö'dâst huölkani Sää'mte'gğ lij pöhttam öu'dde miárkteei vää'nid sää'mkiöllsai tuájilážkáá'dd vuázzamvuö'dâst puárrsab oummui kääzkköözid.⁴⁰

Soti-sue'rij škooultöözžâst jeät täávtöözžlânji škooulat sää'mkiöl da kulttuur silttee'jid

Škooultemriáždök väldd lokku hue'neld sää'mkiöllsai da kulttuur meáldlai kääzkköözzi taarb, da škooultemtaarbid jeät ouddtu'mme. Oulu universitee'tt taalkástiötti škooultemprograammâst lij ju'n kuu'kk leammaž ööut páái'k mie'rr sää'mkiöllid siltteei oocjid. Soti-sue'rij tu'tkköözid jeät kuuitág vuei't spraaavad sää'mkiöllin. Kiöllmäättaid da kulttuursaž tuájinaa'li da -mööntööllmöözž määtt liá vuázzamnalla ämmatlaž vuáđđmätt'töözžâst pái vä'nnsânji, álddsin Sää'mvu'di škooultemköösköözžâst. Öhtt köskksaž poottálčeäppat škooultöözžâst lij sää'mkiöllsai soti-sue'rij ämmatkiöl puuttmös. Sote-sue'rij materiaolid liá jáarglâttam pái siömmna sää'mkiöllid da táujja tá'lk tá'vsvää'mkiö'lle.

Sä'mmlai dommvuu'd káá'dd vuei'tte áu'kked sää'm kiöll-lää'jj meáldla riikkveä'kkvuö'd ee'jj pi'stti sää'mkiöl škooultöözž ta'rjijumšen ööut le'be kuei't tuájili'žze, le'be ánn'jöžmallša riikkveä'kkvuö'd jeät leákku önum ri'jttee'jen.³⁹ Lappi puöcciháiddamvu'vdd i'lla vuöiggöttum riikkveä'kkvuö'tte, leša lij áái'jab já'rjstam škooultöözid jiiijás kuulin. Mááimös ii'jjin nákam vueitlávavuö'd jeät leákku tuájilážkádda ta'rjuum.

Täávtöözz teáuddjekani

Kääzkköözzi vuázzamvuott lij táujja ráá'žses ouddmiárkkân ku'kes ohttvuodí le'be vânnšes teádtöözz diött. Sää'mkiöllsaiž kääzkköözzin jeät pái teádat aktiivlânji da ri'jttjeeinalla, nááit á'sšnee'kk já vie'ltkani tie'd, vuáitt-a soti-ámmat-tuâjjlain ää'sšeed sää'mkiölin. Ásttjemvuod ráá'žžat še sää'mkiöllsa sosiaal- da tiörvásvuottsue'rij ra'vviöözz da jee'res materiaal puuttmõš. Ámmat-tuâjjlai áâ'nem soti-materiaal lij hue'neld kaunnâmnalla, jeät-ga materiaal ääi'jtääss'sažvuod vuápp.

Sää'm kiöll-lää'jj mie'ldd kääzkköözzid oölgçi pá'sttded vuöss-sââjest ta'rjjeed sää'mkiölin, leša jös töt i'lla vuei'tvaž, á'sšnee'kkest lij vuöiggádvuott tu'lkkeemkääzkköözzid. Sää'mtee'gğ mie'ldd tu'lkkeemkääzkköözzin liá táujja má'ñnummuž le'be töid jeá'la ta'rjjääm töid taarbšeei á'sšni'kkid.⁴⁰

Lappi puöcciháiddamvu'd sosiaal- da tiörvásvuodhuál ii'jjid 2017–2020 tuejjuum riáššâmplaanâst le'jje 29 sää'mkiöllsa kääzkköözzi ooudâsviikkmõ'sše da vuázzamvuod pue'rummša till'lövvum täávtöözz.⁴³ Täávtöözz ka'tte veidsânji sosiaal- da tiörvásvuodhuál jee'res kääzkkösvuu'did. Puöcciháiddamvu'd tuejjeem riáššâmplaan teáuddjummuž árvvtööllmõš čuá'jti, što álddsin puk täávtöözz kuáđđje teáuddjekani. Tááimid já leámmaž čööđ viikki, ij-ni koo'ddi kōskksaž ohttsažtuâjj leámmaž koordinōsttum.⁴⁴

Máñgg ooudâsviikkâm tááim tuâj vue'lnn

Lappist liá áâ'n tuâj vue'lnn máñgg ooudâsviikkâm tááim sää'mkiöllsa da kulttuur meáldlaiž kääzkköözzi vuázzamvuod pue'rummšen. Lappi puöcciháiddamvu'd riáššâmplaanâst ii'jjid 2021–2024 liá vitt raajōozlaž tee'mm, kook liá o'httesuávtum Pue'ttiáái'j sosiaal- da tiörvásvuottkōškōs-prograamm da Soti-raajōsoodummuš Lappist-ha'ñkkōozzivui'm.⁴² O'dinakai kääzkköözzi ooudâsviikkmōžž sâjja teáddceáklđs lij raajōozlaž tee'min. Vuu'dest liá álggam tááimid, koin ánn'jōž sää'mkiöllsaiž resursš vuážžat viōkkšubân áânnmō'sše ouddmiárkkân jue'jee'li resuursid ká'ddraaji pá'jjel da láá'ztee'li sää'mkiöllsaid ougglōskääzkkōozzid. Jee'res raajōozlaž ooudâsviikkámtee'mm liá sää'mkiöllsa kääzkkōspálggsi kovvummuž da tōi kuásttjummuž láá'zstummuš. Láá'ssen täávtōssân lij soljvá'tted tu'lkkos- da raajid rástldeei kääzkkōozzid. Sää'mkiöllsaiž materiaal- da digikääzkkōozzid láá'zttet, leša tái täávtōozzi teáuddjummuš oölgat še meersaž tuárjjōoz. Riáššâmplaanâst šiōttuum täávtōozzi čööđ viikkmōžž oōu'deet alttee'li vue'jj táá'zz ohttsažtuâjjfoorum puöcciháiddamvu'd, koo'ddi da sää'mtee'gğ kō'skke. Pue'ttiáái'j sosiaal- da tiörvásvuottkōškōs -ha'ñkkōozzâst kōskksaž kääzkkōozzi ooudâsviikkmōžž teáddceáklđssân lij sää'mkiöllsai da kulttuur meáldlaiž miōltiörvásvuott- da peá'neckääzkkōozzi di piárkääzkkōozzi vuázzamvuod da táimmjemnaa'li ooudâsviikkmōš.

Sää'mvuud káá'dd va'ldde kōid teáđ vää'nin šōddi vuázzamvuottvaiggádvuodid raajee'li ee'jjest 2020 sää'mkiöli kiöllstrategia.³⁹ Káá'dd liá strategia meáldlânji alttáám tááimid, koin pue'reet sää'mkiöllsa tuâjjlai da á'sšni'kki vuei'nlōōttmōžž da teádtummuž sää'mkiöllsaiž kääzkkōozzin. Še Lappi puöcciháiddamvu'dest lij jááttmen sää'mkiöl silttee'ji kaart'tummuš. Puöcciháiddamvu'dd lij muđoi še táá'rátam sää'mkiöllsa kääzkkōozzi ooudâsviikkâmoodd pa'lkkee'li vuössmōs vuára sâ'mmlai kääzkkōozzid ooudâsviikki pláneei vuáđdtiörvásvuodhuál juággto'sse.